

Tartu Ülikool
Filosoofia teaduskond
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Eesti keele osakond

Merit Pärnpuu

**Viivi Luige värvikasutus romaanis „Seitsmes rahukevad“:
halli, musta, valge ja punase poeetiline funktsioon**

Magistritöö

Juhendajad dotsent Ülle Pärli ja Katrin Kern

Tartu 2014

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Romaani „Seitsmes rahukevad“ jutustamistehnika.....	6
1.1. Impressionistliku kujutamisladi tunnustest.....	8
1.2. Värvidest ja märksõnadest Viivi Luige varasemas loomingus.....	10
2. Eesti keele värvussõnavarast	13
2.1. Eesti keele värvussõnavara areng.....	13
2.2. Värvinimetuste moodustamine eesti keeles.....	17
2.3. Värvinimetuste eristamine ja nimetamine lapsekeeles.....	20
3. Värvisõna ja assotsiatsioonid	23
3.1. Ajalooline taust ja naaberkultuurid	24
3.2. Eesti uskumused ja kombed	26
4. Viivi Luige värvikasutus	28
4.1. Värvinimetuste loend ja esinemissagedus	28
4.2. Värvinimetuste vaatlus keelelisest aspektist	32
4.2.1. Liitsõnalised värvinimetused	32
4.2.2. Värvinimetuste tuletised.....	34
4.3. Romaani meeleolu loovad värvinimetused	36
4.3.1. <i>Halli</i> värvinimetuse funktsioonid ja rööpmõisted.....	36
4.3.2. <i>Musta</i> värvinimetuse funktsioonid ja rööpmõisted	44
4.3.3. <i>Valge</i> värvinimetuse funktsioonid ja rööpmõisted.....	51
4.3.4. <i>Punase</i> värvinimetuse funktsioonid ja rööpmõisted	58
5. Järeldused ja diskussioon.....	72
Kokkuvõte.....	79
Kirjandus	82
The use of colours by Viivi Luik in the novel „The Seventh Spring of Peace“: the poetic function of <i>grey, black, white</i> and <i>red</i>. Summary	85

Sissejuhatus

Käesoleva magistritöö eesmärk on anda mitmekülgne ülevaade Viivi Luige romaani „Seitsmes rahukevad“¹ värvinimetustest nii statistiliselt kui ka üksikvärvide ja nende tähenduste haaval. Samas peab arvestama, et värv ilukirjanduses on palju komplitseeritum kui tavatekstis või igapäevases kõnepruugis ning seetõttu jääb kirjandusteose puhul lingvistilisest analüüsist üksi väheks. Kirjanik kasutab ju värvi intuitsiivselt ja alateadlikult, mistõttu peab filoloogiat täiendama psühholoogia, et määratleda peale värvinimede deskriptiivse funktsiooni ka nende psühholoogiline aktsentueeritus.

Selliselt uuritaksegi värvinimetusi kõigepealt statistiliselt, et kindlaks teha Luige lemmikvärvid, mis määravad „Rahukevade“ põhitooni ja tekitavad lugejas vastava emotsionaalse häälestuse. Seejärel uuritakse värvinimetusi keelelisest aspektist: kirjeldatakse liitsõnaliste värvinimetuste ja värvinimetuste tuletiste sõnamoodustusgrammatikat ning antakse selgitavad märkused erinevate keeleüksuste lisatähenduste kohta. Romaani meeleolu loovate värvinimetuste analüüs keskendutakse kirjaniku lemmikvärvidele – *hallile, mustale, valgele ja punasele* –, mis moodustavad „Rahukevade“ poetiliste kujundite südamiku. Nii on kaks lähenemist vastastikku sõltuvad, sest ilukirjandusliku loomingu pelk keeleline analüüs jääb kuivaks, autori teadvuse fenomenoloogiliselt intuitsiivne tõlgendamine üksi on aga ebateaduslik.

Tööle lisab väärtust teooriaosa ulatuslik ja mitmekülgne teemadering, mis annab tugeva ja kindla põhja edasiseks „Rahukevade“ värvinimetuste analüüsiks. Et mina-jutustajast laps on romaanis pidevas kontaktis aastaegade ringkäigu ning öö ja päeva vaheldumisega, toimuvad muutused lapse hingeelus ja tegevuses looduspiltide metamorfooside kaudu. Loodus oma värvidega – eriti puud, maastikud ja taevad –

---

¹ Käesoleva töö autor on magistritöös juhindunud kirjastuse Eesti Päevaleht 2009. aasta väljaandest.

peegeldavad lapse hingeseisundit. Selliselt võib värvinimetusi lapse looduskirjeldustes mõista ka kui ülevaatlikku luulelist esitust eestlaste värvussõnavara olemusest, sest peale eesti keele sünkroonsete põhivärvinimede on „Rahukevades“ esindatud ka neile diakrooniliselt osutanud põhisõnad. Selle tõttu toob töö autor teooria peatükis välja ka eesti keele värvussõnavara arengu põhijooned, mis on uudseks meetodiks kirjandusteose värvinimetuste analüüsil.

Kuna eesti keele värvissõnavara uurimine üldiselt on viimastel kümnenditel olnud küllaltki populaarne uurimisteema, võimaldab see käesoleva töö autoril vaatepunkte kombineerida: töös on käsitletud nii värvinimetusi (Ants Viies 1983, Asta Õim 1983), värvipsühholoogiat ja -sümboolikat (Jüri Allik 1982, Huno Rätsep 1985, Virve Sarapik 1994, 1998) kui ka eesti keele värvussõnavara arengut (Urmas Sutrop 1996). Ulatusliku statistilise värvissõnade uurimuse 1990ndate eesti proosatekstide kohta on teinud Virve Sarapik (1999, 2001), kelle uurimistulemuste arvulisi andmeid on käesoleva töö autor kõrvutanud ka romaaniga „Rahukevad“.

Sedasi pakuvadki töö tulemused mitmeid võimalusi Luige värvikasutuse iseloomustamiseks. Et Luige värvil on eriline roll metafoori osisena ja ta kujuneb üheks mänguelemendiks sümboli tasandil, mõjub ta pigem emotsionaalselt kui konkretiseerivalt. Psühholoogiliselt aktsentueeritud värvijoone analüüs aitab aga kirjaniku isiksust ja loomingut paremini mõista ja määratleda. Okasionaalsete värvinimetuste moodustamine ja kasutamine kuulub aga ilukirjandusliku stiili valdkonda ning rikastab eesti kirjakeelt.

Töö koosneb viiest peatükist ja alapeatükkidest. Kõigepealt antakse lugejale asjakohane pilt teose sisust ja kompositsioonitehnikast. Sellele järgnevas kahes peatükis esitatakse põgus ülevaade romaani impressionistliku kujutuslaadi tunnustest, seletatakse kunstilise teksti eripära võrreldes loomuliku keelega ning avaldatakse Luige loomingu kohta ilmunud retsensioonide põhjal nii kirjaniku varasemale (luule)loomingule kui ka kõnesolevale romaanile tunnuslikud märksõnad ja (kinnis)motiivid. Teises peatükis keskendutakse eesti keele värvussõnavara kujunemisele ja teisenemisele ning loetletakse tänapäeva värvissõnade varasemad põhinimed. Seejärel vaadeldakse eesti

keele värvinimetuste moodustamist ning lapse vaatepunkti silmas pidades peetakse huvipakkuvaks käsitleda värvinimetusi ka veel lapsekeeles. Kolmas peatükk seletab värvisümboolika tekkelugu ning värvide tähendust nii kristluses ja naaberkultuurides kui ka eestlaste endi mõtteloos. Neljas ja kõige mahukam peatükk põhineb praktilisel uurimusel, mis sisaldab üksikasjalikku värvinimetuste analüüsi. Antud peatükis käsitletakse värvinimetuste kvantitatiivseid ja kvalitatiivseid omadusi ning esitatakse romaani meeleolu loovate värvinimetuste (kujundiline) funktsioon. Praktilisele uurimusele lisab väärtust rohkete näitelauseste kasutamine, mis muudab *halli*, *musta*, *valge* ja *punase* funktsiooni lugejale näitlikumaks. Viies peatükk ühendab omavahel teooriaosa ja praktilise uurimuse ning annab koondpildi Luige lemmikvärvide ülekantud tähendustest. Lisaks seletatakse, kuidas värvinimetuste kujundiline intensiivsus on ilukirjanduslikule tekstile omaselt saavutatud keele enda abiga: romaani meeleolu loovate värvinimetuste rööpmõistete, värvinimetuste morfoloogiliste kategooriate ja öeldisverbi grammatiliste tähenduste “haakumise” kaudu.

Magistritöö autor tänab oma juhendajaid abivalmiduse ja heade nõuannete eest. Ühtlasi soovib töö autor tänada ka dr Mari Uusküla, kes juhendas lapsekeele värvinimetuste uurimisel.

1. Romaani „Seitsmes rahukevad“ jutustamistehnika

Viivi Luige romaan „Seitsmes rahukevad“ kujutab luuletajale omase kujundirikka keelekasutuse abil 1950-ndate aastate Nõukogude Eesti külaelu. Mina-jutustus on kirja pandud lapse sisekõnena, kus kirjanik projitseerib retrospektiivselt suure osa oma sõnumist lapse maailma. Nii ei ole see raamat üksnes stalinistlike viiekümnendate portree, vaid hea raamat ka lapsepõlvest ja lapsehingest. Teose tegevus algab 1950. aasta augustis ja lõpeb 1951. aasta aprillis ning on jagatud viieteistkümneks suuremaks episoodiks. Kuna erilist sündmustikku teoses ei ole ja suuri ajaloolisi muutusi ei toimu, võib teost pidada pigem kirjelduskeskseks, kus tähtis on tunne, hetk, pilt, meeleolu, mitte lugu ise. Selliselt pole „Rahukevade“ puhul kõige tähtsam jutustuse sisu, vaid kirjapanek.

Luige kirjutamistehnikat iseloomustab assotsiatsioonidel rajanev meeleolupildikeste jada, mis on oma kujutamisaadilt impressionistlikud ja tugevasti suhestatud aja ja ruumiga. Kuigi teose sündmustik asetub vähem kui aastasele ajavahemikule, on see täis pikitud ajalõike, mis avavad piiratud oleviku tulevikule või ulatuvad kaugesse ja müütilisse minevikku. Üksikud ajalõigud hüppavad proosas assotsiatsioonide kaudu vanaema näojoonte kirjeldamiselt Piibli Moosesele, juutide ajaloole ning nende kibedale tulevikule koonduslaagrites. Mitmesugused ajatasemed sulavad pidevalt üksteise sisse, et lugejale teada anda, mis on juhtunud või juhtub tulevikus, kes on surnud, mida on saavutatud – kõik toimuks justkui korraga selle alatises lõpmatuses. Sellised ajatihendused võimaldavad täiskasvanud, 1982. aastal kirjutaval autoril esitada uudseid ajaloo protsessiga seotud küsimusi, andmata seejuures vastuseid. (Jaanus 1989a: 133–134)

Peale ajatasanditega mängimise mõjub teose kompositsioonilt erilisenä aja märksõnade kasutamine ehk sõna jõud, millega ta ümbritsevat kirjeldab. Viivi Luik on öelnud:

„Enne lugemise selgekssaamist olin tõeline metslane – lõikasin kääridega pojenginupud maha, murdsin katki ja lõhkusin ära, mis teele ette jäi. Mitte keeld ega peks, vaid kunsti läbi õilistatud sõna taltsutas ja muutis mind.“ Kogu raamat on tõepoolest kui lugu sõnast ning selle olemisest ilmas ja ajus. Ehkki mõned sõnad tulevad väljast ja mõned seest, on nad pidevalt liikvel ning panevad õhu kubisema. (Unt 1985: 631) Kuna Luige laps on alles keelt omandamas, kuulab ta ahnelt erinevaid kõnepruuke ja hääli enda ümber, mis kuuluvad kas tema vanematele ja võõrastele, hulludele ja bürokraatidele või siis kostavad raadiost. Ta jätab meelde loosungeid, luuletusi, laule ning terveid kõnesid, mis kõlavad autoriteetselt ja mõjuvalt. (Jaanus 1989a: 131) Nii jäi lapse keeleteadvusse püsima terve ajastu märksõnade süsteem, mille kordamine on aegade vahetamise kõrval teine pingestav võtte romaani kompositsioonis. Taluelu reaalide ja kolhooside tegemisega seotud märksõnad on kui “luulelised” vihjed tegelikule asjade käigule ja ajastu tragöödiale. (Hint 1986: 1119–1123) Sõnu ümbritseb kogu romaani vältel eriline lapselik erutus.

Iseäranis tähendusrikas on aga see, kuidas laps nendele sõnadele reageerib. Et sõnu arusaadavaks teha, tõlgib ta need millessegi, mida ta on meeleliselt kogenud. Sõnad on niisama reaalsed nagu asjad. Laps reageerib sõnadele nagu asjadele. Ta tunneb sõnade lõhna ja maitset, nad on sama käegakatsutavad kui mistahes objektid tema ümber. Kui Luigelt ühes intervjuus küsiti, mis teda ajendas kirjutama, jutustas ta, mida ta oli tundnud üheteistkümnendaastase lapsena ühel õhtul pärast nädalaid kestnud kibedat igatsust ja õues külma käes ema haiglast tuleku ootamist: „Tundsin kuidagi kehaliselt, kuidas koos talvekülmaga imbus minusse ka mind ümbritsev maastik. Lumi ja kulukõrred, tuulevihin ning mustad läikivad jäälaigud täitsid mind pealaest jalatallani. Minusse jõudnult see maastik muutus, minu meeleheitlik lootus ja suur mure heitsid sellele oma vastuhelgi. [---] Mitte lihtsalt üks maastik, vaid maastik läbi minu. [---] Läksin koju ja kirjutasin...“ Selliselt sünnibki tema looming kehalisest kogemusest ja mõjudest. (Jaanus 1989a: 130–131) Niisamuti on vastuvõtja suhte kaudu varemini ka tema luulet iseloomustatud. Näiteks Sirje Kiin (1980: 1442) on Luige luulet kirjeldanud tunnetuslikult intensiivsena, kus ta dialoogis looduse, lillede, puude ja taevaga mõistab

nende keelt ning seetõttu ei elagi kurbus ja rõõm ainult temas, vaid tajujas ja tajutavas üheskoos.

Selline meeleolusugestioonile toetuv kompositsiooniprintsiip annab tunnistust impressionistliku substraadi olemasolust teoses, mida käsitletakse põhjalikumalt järgmises peatükis.

1.1. Impressionistliku kujutamisladi tunnustest

Impressionistliku proosateksti puhul ei saa rääkida kõigile impressionistlikele proosakirjanikele ühisest stiilist, sest kõigil neil on eripärasusi. Küll aga on sarnane nende üldine kujutamisladi ja -tehnika, mida võib rakendada teoses, mis on oma põhihoiakult realistlik. (Puhvel 1962: 336, Stowell 1980: 14–15, Matz 2001: 13–14) Järgnevalt esitatakse romaanile „Seitsmes rahukevad“ iseloomulikud impressionistliku kujutamisladi tunnused, mis on välja toodud H. Puhveli, Arvo Mägi, H. Peter Stowelli ja Jesse Matzi kirjanduslikku impressionismi käsitletavates uurimustes.

H. Puhveli (1962: 337) järgi on impressionistlikule romaanile omane tegelaste jagunemine kahte rühma, kus ühede tunde- ja mõttevirvendused registreeritakse võrdlemisi põhjalikult, teistest esitatakse ainult väline käitumislai. Iseloomulik on ka välise miljöö ja tegelaste tundevarjundite lahutamatu seos, süžeeleini nõrgenemine, üksikute momentide mällu talletamine ja narratiivi katkendlikkus. Tegelaste tunde puhangud on tavapärasemast märgatavalt intensiivsemad ning kirjanik väljendab end rohkem ümbritseva keskkonna kirjeldamise kaudu, mis laseb lugejal aimata elu väiksemaidki vibratsioone ja saladusi. (Matz 2001: 15) Impressionistid tundsid, et “teadvus peab olema teadvus millestki” ja et nii subjektiivne kui ka objektiivne on tõelised (Stowell 1980: 17). Sellist kujutamistehnikat on kasutatud ka „Rahukevades“, kus romaani tundetoon luuakse läbi lapse aistingujõuliste kujutluste ja meeleolude. Viivi Luik (1990: 85) on öelnud: „Tahtsin selle lapse abiga kujutada aja vaimu, mineviku seoseid tulevikuga, aja liikumist ning muutumist.“ Nii viibibki autor kogu aeg peategelasest lapse mõtiskluste juures, avaldamata sealjuures teiste tegelaste mõtteid. Sellesama kirjeldava detaili paljususe tõttu ei mahugi Puhveli (1962: 338) järgi

sünderohkus impressionistliku romaani raamidesse, samuti nagu lai ja üldistav läbilõige mingist ajastust. Ka „Rahukevade“ väärtus ei seisne selle sündmustikus, vaid kirjelduses: „See verepitsmetega kaetud lummas maastik oligi see, mida ma tahtsin väljendada ja kirjeldada. Romaan ise, inimesed ja sündmused on minu enda jaoks ainult selle verise ja lumise põhjamaa legendiku taust,“ avaldab autor (Luik 1990: 86).

Arvo Mägi (1939: 64) toob veel välja kirjeldava detaili olemasolu impressionismis, mis muudab esituse küll katkendlikuks, kuid ühtlasi elavamaks ja värvirikkamaks. Selle tõttu rõhutab ta kõikidest muudest meelealadest just nägemismeele tähtsust. Ka helide ja lõhnade kirjeldamisele pühendatakse palju tähelepanu, millest omakorda on tingitud impressionismi katsed ühendada erinevaid meelealaseid – tahetakse näha helisid, haista värve jne. Rikkalikku värvide ja valguse gammat iseloomustab ka Luige „Rahukevad“, kus värvinimetustel on peale deskriptiivse funktsiooni olemas veel emotsionaalne aktsentueeritus, millest järk-järgult kujuneb välja romaani põhihäälestus. Samuti on romaanis olulisel kohal maitsete, aga eriti lõhnade edasiandmine.

Puhvel (1962: 339) rõhutab peale värvirikkuse veel teravmeelset ja aforistlikku väljenduslaadi, mis teeb paljude impressionistide põhihoiaku irooniliseks. Kui ühelt poolt võib impressionistide loomingus täheldada hajuvust, siis teisalt on olemas ka ironia, väikeste satiiriliste märkuste suunamine ümbritseva elu nähtuste pihta. Sageli võib selline esituslaad sisaldada läbinisti iroonilises valguses eneseanalüüsi, kuid sellisel ironiavarjundil ei puudu sageli ka ühiskonnakriitiline tagapõhi. Sedasama märgib Mati Unt (1985: 631) „Rahukevade“ puhul, kui nimetab selle lugemist isesuguseks humoorikalt sadistlikuks naudinguks, kus ei puudu autori eriline ironia oma tegelaste suhtes. Mati Hint (1986: 1119, 1121) rõhutab teose pisisündmuste ja märksõnade tähenduse mõistmise vajalikkust, mis aitab lugejal sündmused ja sõnad siduda romaani ajalise taustaga, sotsiaalse reaalsusega. Ka tema viitab varjatud pilke olemasolule teoses, kui peab autori suhet ametliku keelekasutuse märksõnadega varjatult irooniliseks, tihti ka vaoshoitult raevunuks. Või nagu avaldab autor ise (Luik 1990: 85): selle aja kujutamiseks selles ühiskonnas sobiski hästi see lapselikult naiivne,

valelik-pateetiliselt optimistlik ja julm laps, kelle sarnane ma kord ise olin. Nii kirjeldab Luik lapse psühholoogilise kujutamise kaudu ka ühiskonna psühholoogilist kujutust.

Ent impressionistlikule proosale kui visuaalselt haaratavale kirjapalale on omane ka tähelepanu pööramine raamatu köitele, paberile, illustratsioonidele ja šriftile, et lähendada kirjandusteost kujutava kunsti teostele. Sel kombel saab sõnakunsti tajuda mitte ainult ajalisel vaid ka ruumiliselt. (Mägi 1939: 42) Nii kasutab ka Luik „Rahukevade“ tekstis autori aistingute paremaks edastamiseks sõrendust. Hint (1986: 1120) viitab veel õnnestunult valitud raamatu kaanekujundusele², kus kaanepildi kirjad „Masinad muudavad eesti küla palet“, „Tallinna moodne lastehaigla“, „Oktoobrilaste kolmas kiri Laste Maailma mudilastele“ jt esindavad nõukogulikku ametlikku paatost ja optimismi.

1.2. Värvidest ja märksõnadest Viivi Luige varasemas loomingus

Korrates Viivi Luige poolt öeldut, nagu kirjutanuks ta oma hilisemat luulet kui proosat, proosa reeglite järgi, siis „Seitsmes rahukevad“ võiks olla kirja pandud luule reeglite järgi, arutleb Tiia Toomet romaani järelsõnas. Ka Mati Hint (1986: 1118–1119) peab „Rahukevade“ väärtuseks ennekõike selle metafoorilist, paradigmaatilist, assotsiatsioonidel rajanevat jutustamislaadi, mis on omane kogu Luige hilisemale luuleloomingule. Järgmiselt esitatakse Luige varasemas loomingus välja toodud märksõnad, (kinnis)motiivid ja värvinimetused, mis on suurelt osalt iseloomulikud ka käesolevale romaanile.

Hint märgib, et kõige otsesemaid paralleele „Rahukevadega“ leiab Luige viimasest luulekogust „Rängast rõõmust“ (1982), mille paradigmaatiline, assotsiatiivsetest seostest läbipõimitud ajakäsitus iseloomustab ka luuletaja Viivi Luike. Nii luulekogus kui ka romaanis korduvad samad märksõnad ja teemad, milleks on *aeg, maa, taevas, veri, hirm, viha, inimeseliha*. (Hint 1986: 1119) Käesolevas uurimuses on *punase* värvinimetuse poeetika kohalt oluline motiiv ja märksõna *veri*. Kui luulekogus on *veri* rohkem kooshoidja, siis romaanis seostuvad mullika tapmise, sooja vere ja vereplekkide

---

² Mati Hint viitab 1985. aastal kirjastuse Eesti Raamat avaldatud väljaandele.

märksõnad kogu maad katvate kuumade verepitsmete, veriste uusmaatükkide, haarangutel tapetud metsavendade, inimjahi ja tapetud kommunistiga (Hint 1986: 1119).

Jaan Kaplinski järgi seevastu on luulekogu „Rängast rõõmust“ tunnuslikuks märksõnaks *ilm, ilmavalgus, valguseilm*, mis ilmutab ennast meile läbi lähedal olevate maastike ja lagendike. Kaplinski tõlgenduse järgi saab inimeselt võtta kõik peale ilmavalguse, mis end hetkiti ikka meelde tuletab, paistes läbi klaasi või poikvele jäänud ukse. „Kuigi inimene on siia kitsasse ruumi otsekui kukkunud, surutud pimeduse, hämaruse jõudude poolt, on ta ometi pärit valguseilmast, on kaasa võtnud mälestuse valgusest, heinputkede õitest, õunapuude valgest särast, ja see valgus ulatub ka tema ahtasse argiellu, umbsesse tупpa, ahistavasse olemisse.“ (Kaplinski 2007: 747–748) Romaaniski kasutab Luik märksõnu *valgus* ja *valgeks minema* omapärase poeetilise võttena, mida käesolevas uurimuses analüüsitakse lähemalt romaani meeolelu loovate värvinimetuste peatükis.

Teise pidepunktina toob Kaplinski ilma kõrval esile omaenda keha. Kehaga seotud mõisted *ihu, veri, luud* jms esinevad rohkem kui kolmandikus luuletustest ka Luige valikkogus „Elujoon“³. Kaplinski tõlgendab seda järgmiselt: *keha, veri, luud, süda* on midagi, mis on päriselt inimese oma, sellal kui meel ja mõtted võivad muutuda, tunded üle minna. (Kaplinski 2007: 746–747) Ka „Rahukevade“ puhul ilmneb teksti ülimalt sihilik somatiseerimine. Keha ja motoorne tegevus tuletab lapsele meelde temas leiduvat elu- ja kasvupotentsiaali. Lapsele on keha vaja, et seista vastu liikumatusle, mida suruvad talle peale kord vanemad, kord tema enda hirmud, kord maastik. (Jaanus 1989b: 62)

Teiste võtmesõnadena korduvad Luige luules *tuul, lumi, taevast, valgus, tuba, maja, aken, aasta, külm, klaas, peegel* (Kaplinski 2007: 745). Varasemast loomingust on tähenduslikud ka *surm, hää, tulek piltide päält, aeg ja lumi, laps, tuba, maja, linn* (Kiin 1980: 1451).

---

³ Valikkogu „Elujoon“ (2005) sisaldab Viivi Luigele endale kõige olulisemaid luuletusi aastatest 1962–1997.

Sirje Kiin täheldab, et esikkogust alates on Luige loomingus tähtsal kohal ka värvid: nt *leegivärvilised metsad, põlevad pilved, punased ja pruunid lehed, porikarva rōsked rajad, kurb lilla kanarbik, lunastussinine taevas, tardub maastik kolletusse* jne. Eriti tähenduslik on *sinine*, millega seostub hea, lummas ja igatsuslik, seevastu kui *kollane* tähendab võõrastust. Ka jutustuses „Salamaja piir“ (1974) on tähtis visuaalsus ja värvid. Ruume ja paiku, samuti linna kujutab Luik nauditavalt ja täpselt; esemete värvus on tähendusrikas ja muutub vastavalt meeleolule. (Kiin 1980: 1443, 1445, 1454)

Erinevatest seisukohtadest nähtub ilukirjandusele iseloomulik võime rääkida erilises keeles, mis Juri Lotmani järgi asub sekundaarse süsteemina loomuliku keele kohal. Nii on kirjandusel oma, ainult talle omane märkide ja nende seostamisreeglite süsteem, mis on ette nähtud eriliste, teistsuguste vahenditega mitteedastavate teadete edasiandmiseks. Märkidel ei ole kunstis tinglikku iseloomu, nagu keeles, vaid ikooniline, kujutav iseloom, mistõttu toimub kunstilises tekstis loomuliku keele semantikaväliste (süntaktiliste) elementide semantiseerumine: süntagmaatiline kunstilise teksti ühel tasandil osutub semantiliselt teisel tasandil. (Lotman 2006: 40–41) Peale selle on kunstilisele tekstile iseloomulik esineda ühtaegu nii fraaside kogumina, fraasina kui ka sõnana, mistõttu ei pruugi teose mõte selguda kvantitatiivses kogumis, vaid süvenemises ühesse sõnasse. Kõik see teeb võimalikuks kunstilise teksti võimalike lugemiste põhimõttelise pluralismi ja teistele, mittekunstilistele keeltele tabamatu tähendusliku küllastatuse. Samas seletab ka asjaolu, miks on kunstilise teksti omapäraks anda eri lugejale erisugust informatsiooni. (Lotman 2006: 43–44)

Kui Mati Unt (1985), Mati Hint (1986), Maire Jaanus (1989a, 1989b) ja Viivi Luik (1990) on „Rahukevade“ puhul kõnelnud ennekõike selle metafoorilisest mõttelaadist ja teksti lihalikust alusest, pööranud tähelepanu ajatasandite vaheldumisele ning aja märksõnadele, siis värvinimedest on nad kõnelnud vaid Luige luuleloomingu näitel ja sedagi napilt. Ometigi on „Rahukevade“ keeleline mõjuvus saavutatud just eelmainitud märksõnade ja neid iseloomustavate värvinimetuste kasutamise kaudu, mida kirjanik kasutab intuiitiivselt ja alateadlikult. Selle tõttu peab käesoleva töö autor oluliseks uurida Luige lemmikvärve nii keelelisest kui ka semantilisest aspektist, et määratleda uue nurga alt nii loomingu kui ka kirjaniku isiksuse omapära.

2. Eesti keele värvussõnavarast

Mistahes värvide ja keele suhteid käsitledes (k. a kirjaniku loomingu värvikasutust uurides) on otstarbekas kõigepealt tutvuda Berliini-Kay põhivärvinimede teooriaga, mis aitab paremini mõista eri keelte värvinimetuste etümoloogiat ja semantikat. Värvinimede arenguteooriast on ka eesti keele uurimisel lähtunud Ants Viires (1983), Mauno Koski (1983) ja Urmas Sutrop (1996). Arvestades aga värviteooria ülimat interdistsiplinaarsust, tegelevad värvide uurimisega veel eri kunstiliikide teooriad, (nägemis)psühholoogia, kultuuriajalugu, lingvistika, keemia ja optika eri suunad jt teadusharud (Sarapik 1998: 8–9). Kõik nimetatud teadusalad võimaldavad värvide omadusi eri rahvaste, keelte ja kultuuride esindajate maailmapildis paremini mõista.

Käesolevas peatükis vaadeldakse eesti keele värvussõnavara kujunemist ja teisenemist ning loetletakse tänapäeva värvisõnade varasemad põhinimed. Seejärel kirjeldatakse värvinimetuste moodustamist eesti keeles ning värvinimede eristamist ja nimetamist lapsekeeles. Värvussõnavara kirjeldamisel keskendutakse esmajoones sellele, mis võiks olla huvipakkuv „Rahukevade“ värvipoetika paremaks mõistmiseks. Selliselt on järgmine peatükk ühtlasi ka illustreerivaks sissejuhatavaks osaks „Rahukevade“ värvide kujundisemantikasse.

2.1. Eesti keele värvussõnavara areng

Alljärgnev peatükk keskendub esmajoones värvide põhinimede diakrooniliselt muutuvatele mõistetele, millele osutavad arengujärguti erinevad põhisõnad (nt *valge* : *valgus*, *must* : *pime*, *punane* : *koit* jt). Töö autor võtab eesmärgiks siduda erinevate arengujärgude põhisõnad ka romaani „Rahukevad“ aeg-ruumiga, mis on uurimuse seisukohast esmajärgulise tähtsusega. Selle tõttu vaadeldakse arengujärguti vaid

esmaseid põhivärvinimesid nagu *valge, must, punane, kollane, roheline* ja *sinine*, jättes tagaplaanile *pruuni, lilla, roosa, oranži* ja *halli**. Sünkroonilisele ja diakroonilisele värvussõnavara arengu teooriale keskendutakse mitte rohkem kui teooriamaterjali paremaks arusaamiseks vajalik.

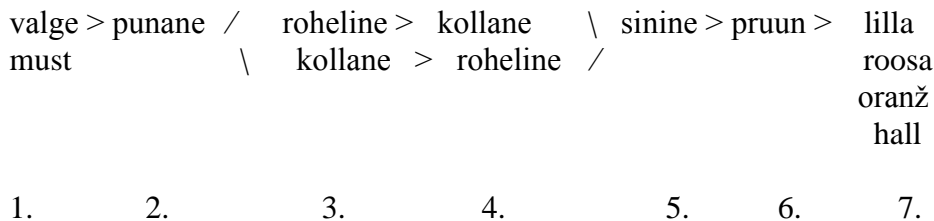
Kui minna ajas nii kaugele tagasi, et selgitada välja eesti keele põhivärvinimede kujunemislugu, jõuame uurali-jukagiiri keele arengujärku, kus küll *valge* ja *musta* jaoks eraldi sõnad puudusid, kuid sellest hoolimata eksisteeris opositsioonipaaridele (nagu *öö-päev, maa-taevas*) tuginev maailmataju mudel. Urmas Sutrop viitab Gyula Decsy (1990) uurimusele, mille järgi võisid metafooriliselt *valget* märkida sõnad, mis tähistasid '**valgust, päeva, päikest**', ja *musta* sõnad, mis tähistasid '**pimedust, pimedaks minemist, tumedust**'. (Sutrop 1996: 663) Ka Mauno Koski järgi polnud kõigile läänemeresoome keeltele ühine *valge* läänemeresoome-eelses keelevormis värvinimetuse, vaid märkis 'valgust', vastandsõnast 'pime' aga värvinimetust ei arenenud. *Must* on märksa noorem värvinimetuse ja sel puuduvad vasted kaugsugulaskeeltes (Rätsep 1985: 58–59). Küll aga osutati mõistele *valge* keele noorematel arengujärkudel veel teistegi põhinimedega nagu '**puhas**', '**paistma lumivalge, valgelt särama**', '**blond**', '**valge savi**', '**hakk**', murdeti ka '**kriit**'. Veel nooremad tähendusvasted *valgele* olid '**läige, läikima**'; '**hele, helendav; helendama**'. (Sutrop 1996: 666–667) Tume seevastu on säilinud eesti keeles värvisõnade modifikaatorina tähenduses *tume* (nt *tumepunane*) (Sutrop 1996: 663). Sel moel viisidki maa ja taeva erinev värvus, öö ja päeva vaheldumine ning teised vastandnähtused keeles *tumeda* ehk *musta* ning *heleda* ehk *valge* eristamiseni.

Kui rekonstrueerida eestlaste kogu värvussõnavara kujunemislugu, peame peale binaarsete opositsioonide lähtuma ka muudest aspektidest. Nii nagu teiste maailma keelte värvussõnavara arengu välja selgitamisel, ei saa ka eesti keele puhul arvestamata jätta Brent Berlini ja Paul Kay 1969. aastal ilmunud monograafiat „Basic Color Terms. Their Universality and Evolution“⁴. Berlin ja Kay teooria põhiväide on, et kõik maailma keeled kuuluvad värvussõnavara arengu poolest ühte seitsmest põhikategooriast, mille aluseks on üldinimlikud neurofüsioloogilised protsessid (joonis 1):

---

⁴ „Värvide põhinimed. Nende universaalsus ja evolutsioon“

Joonis 1. Põhivärvinimede evolutsioon maailma keeltes Berlini ja Kay järgi (1969:4)

Esimesel arengujärgul on keeles kaks värvinime – must ja valge –, teisel lisandub punane jne. Ruumi kokkuhoiu mõttes ei seletata üksipulgi lahti Berlin ja Kay skeemi kogu 7 arengujärku (joonis 1), vaid piirduakse kokkuvõtva nendinguga – kui keeles on olemas põhivärvinimed, mis asuvad paremal, peavad olemas olema ka nimed, mis asuvad vasakul (Berlin ja Kay 1969: 4).

Läänemeresoome (sh eesti keele) värvileksika arengu analüüsis on sarnasest hüpoteesist lähtunud Ants Viires (1983), Mauno Koski (1983) ja Urmas Sutrop (1995, 1996). Kui Koski väitel on *musta*, *valge* ja *punase* ilmumine esimeses kahes arengustaadiumis usutav, siis olulist küsitavust ja vasturääkivust tekitab *roheline* tulek enne *sinist* ning *halli* tulek viimases staadiumis. Tema kinnitusele rekonstrueeriti kaheliikmeline süsteem läänemeresoome algkeele murretes neljaliikmeliseks nõnda, et kumbagi ossa sugenes opositsioon värvitu/värviline. Sooja-heleda poolel hakkas värvitult tähistama *valge*, värvilist aga *punane*. Külma-tumeda poolel tähistas värvitult *must*, värvilist aga *sinine*. Pärast sooja-heleda ala jagunemist valge ja punase vahel hakkas *hahk* märkima ebamäärast väljaala nende vahel, s.o *halli*. Nii pole *sinise* ja *halli* varajane eristumine kooskõlas Berlin-Kay hüpoteesiga, mille järgi need värvinimetused peaksid kuuluma uuemasse kihti. Samas kaob *sinise* vastuolu eeldusel, kui *sinise* tähendus on läänemeresoome algkeeles või vähemalt osas selle murretes olnud kahekeskmeline (*sinine + roheline*). Hiljem jäi see sõna tähistama ainult *sinist*. (Koski 1983: 260–261)

Jõudes põhivärvinimede 2. arengujärku, saame lisaks *punase* mõistele osutanud sõna 'koit; koidupuna; puna taevas'. Õigupoolest spekuleeriti veel mõistete 'veri', 'tuli', 'põlema; kõrbema; kõrb' ja 'päike, selge (ilm), kuumus, palavus' üle, kuid sobiv

nimetus pidi osutama eelkõige tulele või päikesele, mis on seotud sooja punase/kollase piirkonna eraldumisega soojade heledate toonide hulgast, mida tähistas 1. arengujärgu mõiste *valge*. (Mõiste 'tuli' ei sobinud seetõttu, et tal puuduvad värvuskonnotatsioonid, mis osutaks selle staadiumi mõistele *punane*.) Põhisõna *koidu* puhul on aga huvitav, et samast tüvest sõna tähistas veel mitmeid kultuslikke mõisteid, nagu '**jumal**', '**pühapilt**, **-kuju**', '**end ristida laskma**', '**austama, jumaldama**'. (Sutrop 1996: 664)

Peale 'koitu' hakkas *punase* tähendusele osutama '**verev**' (Sutrop 1996: 665). Värvinimi *verev* (*verrev*) on lõunaeestikeelne sõna ja veel praegugi käibel. Andrus Saareste näitel kutsutakse Lõuna-Eestis munakollast paiguti *verrev muna* (Värvid ... 1981: 1601). Edasi asendus *verev* (v.a lõunaeesti keeles) sõnaga *puna(ne)*. Et sõna *puna* tähendus oli varem '**karv**', siis on küllalt tõenäoline, et asendus *verev* → *punane* nihutas mõiste *punane* fokaalpunkti pruunika (hallika) spektriosa poole. Võrdluseks võib tuua eesti punast tõugu karja, punased lehmad, kes tegelikult on ju punakaspruunid. (Sutrop 1996: 667)

Ka Luige laps eelistab lehma ja hobuseid kirjeldada punase värvinimetusega (nt *suurt punast hobust, mustjaspunane maokas lehmakere*), mis võib esmapilgul tunduda veidrana, kui jätta värvinimede kujunemisel arvestamata loomade oluline objektide ringilmastiku kõrval. Olgugi et väide võib tunduda primitiivsena, ei olnud maalapsel tol ajal võimalust puutuda kokku kõige sobivama punase värviga, mida värviteoorias kutsutakse värvi fokaalpunktiks. Värvid kõnetasid last eeskätt loodusruumi, loomade ja muude sarnaste nähtuste läbi, mistõttu nimetab ta ühtemoodi *punase* värviga *taevast, maapinda, pihlakaid, lehma, hobust, tellist*, mille värve me tajume tegelikkuses võrdlemisi erinevana.

Alles 3., 4. ja 5. arengujärgul lisandusid põhisõnad '**kold; kuld**', '**sapp; mürk; haljas**' ja '**sine**' vastavalt *kollast, rohelist* ja *sinist* tähistavate mõistete juurde (Sutrop 1996: 665). Nende värvuste eristamise vajadus ei lähtunud meie esivanemate vahetust looduslikust keskkonnast, vaid tuli keelde hoopis kultuurilaenu, millest nähtub ka nende mõningane sekundaarsus inimkultuuris (Viies 1983: 301). Huvipakkuv on kolmetine tähendus '**mürk – viha – roheline**', kus 'mürki' peetakse kõige vanemaks

tähenduseks, millest *roheliseni* oleks jõutud üle ‘**mürgivärvilise**’. Lõpuks tõrjusid eesti keeles hilisemad *haljas* ja *roheline* varasema ‘**mürkroheline**’ kõrvale. (Viires 1983: 296–297)

Kui algselt tähistas *haljas* ‘**rohelist, toorest ja värsket**’, siis hiljem hakkas ta kasutuspiirkond ahenema ning oli seotud eelkõige taimsete objektidega (Sutrop 1996: 668–669). Ka praegu annab sõnaraamat märksõna *haljas* vasteks “noore rohu värvi roheline”, “taimeroheline” (EKSS 2009). Koski järgi on selle kõrval võinud põhivärvnimetuseks saada ka *rohi-* või *hein-* sõna tuletis (Rätsep 1985: 59). *Kollane* seevastu tuli põhisõnana kasutusele tuletatud taimenimest *kold*, *kõld*. Tõenäoliselt eelnesid sellele metallinime *kuld* laiendused *kuldne* ja lõunaeesti *kuldane*. Siiski võib oletada, et kollane–kuldne on paralleelvormid, mis on tuletatud metallinimest *kuld*. (Sutrop 1996: 668)

Kui esimesel viiel arengujärgul (vt joonis 1) tulid keelde esmased põhivärvnimetused, siis 6. ja 7. arengujärgul lisandusid sekundaarsete nimetustena *pruun*, *lilla*, *roosa*, *oranž* ja *hall* (Berlin ja Kay 1969: 4). Välja arvatud eesti keeles, kus *hall* kuulus kõige uuemasse kihti ning oli tihedalt seotud meie esivanemate kujutlusmaailmaga. Seevastu *pruun*, *lilla*, *roosa* ja *oranž* olid uued ja võõrapärased ning nad ei kuulu sügavamini juurdunud värvieristuste hulka, mistõttu jäävad nad ka uurimuses tagaplaanile.

Peale diakroonilise värvussõnavara arengu on iga konkreetse keele puhul huvipakkuv vaadelda ka selle värvnimetuste moodustamist. Järgmises peatükis esitatakse värvnimetuste võimalikud moodustusmallid eesti keeles värvide täpse tooni, intensiivsuse ja heledus-/tumedusastme määratlemiseks. Iga moodustusmall on illustreeritud arvukate näitesõnadega.

2.2. Värvnimetuste moodustamine eesti keeles

Värvide täpne määratlemine on võimalik vähemalt kolme põhitunnuse – värvitooni, intensiivsuse ehk küllastuse ja heledus-/tumedusastme järgi. Värvnimetusi endid aga pole nii lihtne lahterdada, sest ühes värvisõnas võib sisalduda koguni kolm koordinaati,

mida on võimalik väljendada nimisõnalise ja omadussõnalise täiendkomponendiga. Erinevat sõnaliiki täiendkomponentide vahel puudub üksühene vastavus, näiteks nimisõna *tuli* (tulipunane) märgib värvi tugevat intensiivsust, *mürk* (mürkroheline) tugeva intensiivsuse kõrval ka tooni, nimisõna *tolm* (tolmhall) tooni, omadussõna *õrn* (õrnroosa) tooni ja nõrka intensiivsust, sõna *vana* (vanaroosa) nõrka intensiivsust ja tuhmust. (Õim 1983: 27)

Eesti keeles saab värvi mistahes tooni, intensiivsust või heledust/tumedust ühesõnaliselt väljendada, sest värvinimetused moodustatakse eeskätt sõnade liitmise teel, vähem produktiivne moodustusviis on tuletus. Nimisõnade või omadussõnade liitmine värvi tähistava omadussõnaga pakub eesti keeles rohkesti võimalusi värvitoonide, intensiivsuse või heleduse/tumeduse väljendamiseks (moodustusmallid: $S + A \rightarrow A$; $A + A \rightarrow A$). Määrsõnalise esikomponendiga liitsõnalised värvinimetused, nagu *vaevuroosa*, *vaevukollane*, on haruldasemad. Nimisõnalise täiendsõnana tulevad arvesse taimede, mineraalide, loomade, mitmesuguste ainete, esemete, materjalide, värvimisvahendite jm nimetused (nt *süsimust*, *lumivalge*, *potisiinine*, *aniliinpunane*, *türkiissinine*, *suitsuhall*, *rukkilillesinine*). Okasionaalsetes värvinimetustes on täiendina esinevate nimi- ja omadussõnade ring tegelikult piiramatu: *kurgiõiskollane*, *unelmroosa*, *kaselehekollane*, *kurbkollane* jne. Okasionaalsete värvinimetuste moodustamine ja kasutamine oleneb autori sõnaseadmise osavusest ja kuulub seetõttu stiili valdkonda. (Õim 1983: 27–28)

Värvinimede tuletamist sarnasuse alusel esineb eesti keeles vähem kui sõnade liitmise puhul. Kõige produktiivsemad on nimisõnale lisatud liited *-ne* ja *-jas* (tuletusmallid: $S + ne \rightarrow A_{ne}$; $S + jas \rightarrow A_{jas}$): *purpurne*, *hõbedane*, *hõbejas* (hõbeda värvi), *vaskne*, *vaskjas*, *tuhkjas* (tuhakarva). Sellised värvinimetused ei märgi üksnes värvi või selle tooni: *kuldne päike*, *kuldne* (kullast, kuld-) *rist*, *hõbedased juuksed*, *tinane taevas*, *tinane* (tina-) *plomm*. Värvide intensiivsuse väljendamisel liite *-kas* ja *-jas* abil on tuletus produktiivsem. Tuletustüvedeks võivad olla paljud nimisõnad ja värvi märkivad omadussõnad. *kas-* ja *jas-*liitelised tuletised kajastavad värvi vähest intensiivsust (mallid $S + kas \rightarrow A_{kas}$; $S + jas \rightarrow A_{jas}$; $A + kas \rightarrow A_{kas}$): *roosakas*, *leetjas* (tulekarva kollakas), *sinkjas*, *sünkjas*, *mustakas*, *paatjas* (kahvatukollane). Värvide intensiivsuse märkimisel

kasutatakse eesti keeles omadussõna funktsioonis ka kesksõnu: *kolletavad* (kollased) *lehed*, *veretav* (verev) *loojak*, *sinav*, *sinetav* (sinine) *taevalaotus*, kusjuures kesksõnaline vorm on võimalik verbidest, mille tuletusaluseks on värvide põhinimetused. Kesksõnalised värvinimetused on jõulisemad, hoogsamad, ekspressiivsemad: *roosatavad põsed*, *mustav*, *mustendav mets*, *kollendavad viljaväljad*. (Õim 1983: 29)

Eesti keele värvileksikas käibib tänaseni ka teine, tunduvalt vanem, kõigis läänemeresoome keeltes tuntud värvust märkiv sõna *karv*, õieti *karva* (moodustusmall S + S_(karva) → A). Wiedemann loetleb hulganisti *karva*-sõnu, nagu *ihukarva*, *suitsukarva* (mustjas), *tuhakarva*, *tulekarva*, *varesekarva* jne. Eelnevatest näidetest selgub, et värvitooni aluseks on kõrvutus ümbritseva keskkonna mingi objekti värviga, mis oligi vanimaid värvi määramise viise. Põhilised jahiloomad, nagu põder, kobras, karu, metssiga, tarvas, metskits ja hirv olid karvakattelt mitmesuguseis punaka (pruuni) varjundeis. Jahil voolas tingimata ka veri, ja seegi oli punane. (Viires 1983: 292)

Üleminekuvärve tähistatakse eesti keeles liitsõnaga, mille esimene osis on tuletis, teine põhivärvi nimetus: *pruunikaspunane*, *valkjasroheline*, *hallikasmust* (Õim 1983: 31).

Ka mitmevärvilisi objekte tähistatakse liitsõnaga, mispuhul ühendatakse mitu värvi märkivat omadussõna: *sinipunane*, *sinihall*, *sinimustvalge*. Muud *kirjut* märkivad sõnad on arvukad ja räägivad enamasti erivärviliste pindade suurusest ja kujust. Siia kuuluvad *laiguline*, *tähniline*, *täpiline*, *vöödiline*, *triibuline*, *viiruline*, *siiruviiruline* jpt. Kirju (vöödiline) on ka *vikerkaar* taevas ning samasse ühendusse kuuluvad ilmselt ka adjektiivid *vikerlane*, *vikerline*, *vikeline* 'kirju' tähenduses. (Viires 1983: 297)

Põhivärvide ja nende toonide märkimiseks on eesti keeles olemas terve hulk eriomaseid värvisõnu: *ruske*, *ruuge*, *valev*, *haljas*, *blond*. Spetsiifilise värvinimetusena võivad esineda ka adjektiveeritud substantiivid: *hahk* (tuhkhall), *hiir* (hiirekarva), *tuhkur* (tuhakarva), s. t selliste objektide nimetused, kellele või millele kõnesolev värv on iseloomulik. (Õim 1983: 30)

2.3. Värvinimetuste eristamine ja nimetamine lapsekeeles

Arvustajad on Luige „Rahukevadet“ nimetanud oma aususe ja kunstilise kõrgtaseme poolest märkimisväärseks. Teose mina-jutustajaks on viieaastane tüdruk, kelles on erakordset fantaasia jõudu ja verbaalset andekust. Tema meeltetähendused on sealjuures täpsustatud arvukate värvinimetustega, mis tabavad üksikasjalikult ajastu koloriiti ja lapse meeleolulisi tundepehanguid (Lilja 2007: 201–202). Eelöeldu teeb huvipakkuvaks käsitleda värvinimesid põgusalt ka lapse seisukohast. Ja ehkki romaan on kirja pandud täiskasvanud kirjaniku sulega, on see meenutus läbi lapse silmade – autor kujutab maailma jutustatud sündmustest osavõtnud minakangelase ehk lapse vaatepunktist.

Väikelaste värvinimetuste eristamisel ja nimetamisel on töö autor lähtunud Anna Franklini⁵ jt (2006, 2008, 2013) ning Kaidi Lõhmuse⁶ (2011) avaldatud eksperimentaalsetest uurimustest laste värvinimetuste omandamise kohta.

Anna Franklin jt (2006, 2008, 2013) on eksperimentaalselt uurinud laste värvieelistusi, värvikategooriaid ja värvinimetuste omandamist. Ta väidab, et mida aeg edasi, seda nooremast east oskavad lapsed nimetada värvisõnu. Kui 1900ndatel oskasid seitsmeaastased lapsed nimetada *sinist, rohelist, punast ja kollast*, siis tänapäeval oskavad lapsed juba kolme aasta ja kolme kuuselt peale *sinise, rohelise, punase ja kollase* nimetada veel *lillat, oranži ja roosat*. Ka paljud kaheaastased näitavad üles asjatundlikkust ja teadmisi värvisõnade nimetamisel. Ometi tekitab lastele värvidele nimeandmine rohkem raskusi kui täiskasvanutele, sest nad ei tunne veel küllaldaselt värvisõnu ning nende värvide eristamise oskus ei ole veel täielikult välja arenenud. Näiteks kipuvad lapsed erinevaid värvusi nimetama ühe ja sama nimega, sest nad ei oska veel kõiki värvusi õigesti nimetada (Franklin 2006: 323–324). Kui vastsündinud

---

⁵ Anna Franklin on Sussexi ülikooli psühholoogia õppejõud, kelle uurimisvaldkonda kuulub imikute ja laste värvitaju ning värvinimetuste omandamine. Katses osalenud laps-keelejuhid olid pärit inglise keelt kõnelevatest perekondadest.

⁶ Kaidi Lõhmus on oma magistritöös katseliselt uurinud põhivärvinimesid eesti ja ungari laste ning teismeliste keeles.

lapse värvitaju on veel piiratud, siis kahe-kolmekuused lapsed suudavad värvusi hõlpsasti eristada. Erinevate värvidimensioonide eristamisvõime kasvab kuni täiskasvanueani välja. (Franklin jt 2008: 474)

Kaidi Lõhmus viitab oma magistritöös Eve V. Clarki (2006) uurimusele, mille järgi värvinimed omandamisel on lapsel kõige raskem määrata viidet. Väikelapsed ei tea veel, et värv on samamoodi objekti omadus nagu tekstuur, suurus, heli või liikumine. Alles siis, kui lapsed on enda jaoks paika pannud põhivärvinimed viited, hakkavad nad oma sõnavarasse lisama ka mittepõhivärvinimetusi, et täita ala põhivärvinimed ümber. Näiteks lisavad *punase* kõrvale *roosa*, hiljem aga *punase* eri varjundeid – *veripunane*, *helepunane*, *kirsipunane* – lisaks *oranži* jne. Viite määramine võib lapse jaoks aeganõudev töö olla, sest kõigepealt peavad nad aru saama, et värv on omadus, mitte lihtsalt igasugune ese või tegevus. Lisaks viitele peavad nad õppima ka ulatuslikult varjundeid ja toone, mida iga üksik mõiste katab. (Lõhmus 2011: 15, 26)

Anna Franklin jt (2006, 2008) leiavad, et värvinimetuste omandamine on seotud lapse kontseptuaalsete, lingvistiliste ja kognitiivsete võimetega, samas on oluline roll kanda ka lapse kasvukeskkonnal ja kultuurihoiakutel. Nii on mõistetav, miks lapsed eelistavad teatavaid värvusi rohkem või õpivad ühtesid värvisõnu kiiremini nimetama kui teisi. Näiteks omandavad lapsed *halli* ja *pruuni* värvinimetuse tavaliselt 9 kuud hiljem kui teised värvinimetused. Niisamuti on neil raskusi mittepõhivärvinimed nagu *beež*, *tulipunane* ja *sinakasroheline*⁷ nimetamisel. (Franklin 2006: 324) Katselised uurimustulemused tõestavad, et kui laste seas on teistest ebapopulaarsemad värvused *hall* ja *pruun*, siis *roosa* on väga esileküündiv just lapsepõlves, ja eriti tüdrukute seas (Franklin jt 2008: 481). *Halli* ja *pruuni* värvuse hilist omandamist põhjendatakse sellega, et neid värve esineb vähem ka lasteraamatutes ja ema kõnes lapsega. Samas eelistavad ka lapsed ise neid värvusi võrreldes teistega vähem. (Franklin 2006: 325) Kuna lapsed on keele ja nägemistaju kaudu väliskeskkonnaga tihedalt seotud, siis *roosa* esilekerkimine on laste seas tõenäoliselt seotud kultuurihoiakutega. Erinevad kultuuriperioodid toovad aga vaheldust erinevate põlvkondade värvileksikasse, mistõttu võivad kultuurilised hoiakud tühistada varasemad värvieelistused ning tuua muutusi ka

---

⁷ Inglise keeles on tulipunasel ja sinakasrohelisel eraldi värvinimetused: “crimson” ja “teal”.

lapse värvisõnavarasse. (Franklin jt 2008: 481) Selline mõttekäik toetab halli värvinimetuse esilekerkimist Luige lapse maailmanägemuses, kellel maalapsele omaselt puudusid värviraamatud ja moodsad mänguasjad. Vaheldusetust ja üksluisust tugevdavad veel pere suur vaesus ja ebasoodsad elamistingimused, näiteks teiste kantud vanade räbaldunud rõivaste ja kopitanud jahust küpsetatud leiva moel.

Ka erinev keele- ja kultuuriruum avaldab mõju inimese värvieelistustele. Kui eesti laste kõige sagedamini loetletud värvinimed on *must, punane ja kollane, siis ungari lastel must, roheline ja valge*. (Lõhmus 2011: 32, 44) Lõhmus märgib, et ungari lapsed olid värvidele nime andmises loomingulisemad kui eesti lapsed ning seetõttu esines nende nimetatud värvinimede hulgas ka n-õ loomingulisemaid ja põnevamaid nimetusi rohkem, nt *pilve-värv, liiva-värv, määrdunud-valge, määrdunud-naha-värv, kana-jala-värv, banaani-kollane jne*. (Lõhmus 2011: 49–50) Eesti lapsed seevastu toovad värvile nimeks midagi kirjeldavat, kui nad täpset nime anda ei oska, nt *sinise-rohelise-tumeseгу, imelik-pruun, kahtlane-roosa, nagu-hele-lilla jne*. (Lõhmus 2011: 35) Siinkohal võib võrdluseks tuua Luige lapse iseäralikult lapsemeelsed ja loomingulised värvinimetused, nt *veresoonte sarnased roosakad sooned; roosakaskahvatut ja magusat surnud tädi lõhna; pruuni karutaolist nahkdiivanit; kõrged pruunid letid nagu karud*. (Huvitavad on esimesed kaks näidet *roosa* värvinime kohta, kus esimesel juhul kirjeldatakse *roosa* värvuse täpset tooni somaatilise võrdluse abil, teisel juhul saab omapäraseks värvikandjaks *surnud tädi lõhn*.)

Franklini värvikatsetest selgub huvitava faktina veel väikelapse värvitaju eriline vastuvõtlikkus just niisuguse *küllastamata punaka* ehk *roosa tooni* suhtes, mis on vastavuses inimese huuletooniga. Selle tulemusel teeb ta hüpoteetilise järelduse helepunaka värvuse evolutsioonilisest eelisest, sest huuled ja suu omavad väikelastel olulist rolli emotsioonide väljendamisel ning keelelisel arengul. Nii võib väikelaste värvieelistusel olla ka ökoloogiline tegur. (Franklin jt 2013: 920–921)

3. Värvisõna ja assotsiatsioonid

Kui eelmises peatükis käsitleti värvinimetuste keelelist väljendust, siis järgnevalt võetakse vaatluse alla nende ülekantud tähendused. Kõige tavapärasemateks tähendusülekanneteks on inimteadvuse seisukohalt mõistagi *musta* ja *valge* vastandpaarid hea-halb, hele-tume, valgus-pimedus/vari, negatiivne-positiivne, öö-päev (Sarapik 1994: 37). Samas ei pea värvuste tähendusvastandused olema tingimata binaarsed, sest värvileksika on bioloogiliselt ja psühholoogiliselt motiveeritud ning värvide kasutamine sümbolitena oleneb tugevasti värvisõnade leksikaalsest semantikast (Allik 1982: 383). Värvinimetuste polüsementilisuse olemasolul puudubki sümboli tõlgendamisel üksühene vastavus, mistõttu seostuvad igal rahval kindla värviga oma ettekujutused ja tundmused (Õim 1983: 31).

Käesolevas töös huvitatakse eelkõige eestlaste värvisümboolikast, mistõttu keskendutakse rohkem *mustale*, *valgele* ja *hallile*, mille tähtsust eestlaste omaaegses mõttemaailmas rõhutab ka Ants Viires (1983). Põhjalikumalt käsitlust väärrib veel *punane*, mis mängib samuti olulist rolli nii eestlaste rahvakultuuris kui ka kogu inimkultuuris laiemalt. *Punane* on ka kõige huvipakkuvam ja mitmekülgsema tundeväljendusega värv „Rahukevades“, mis osutab märksa erinevamatele nähtustele võrreldes *musta*, *valge* ja *halliga*. *Must*, *valge*, *hall* ja *punane* moodustavad „Rahukevade“ poeetiliste kujundite südamikku.

Esmalt tutvustatakse *musta*, *valge*, *halli* ja *punase* ajaloolist tausta ja tähtsust naaberkultuurides, mille järel vaadeldakse nende värvidega seotud uskumusi ja kombeid ka eestlaste värvimaailmas. Töö autor toetub käesolevas peatükis Virve Sarapiku (1994, 1998), Jonas Gaveli (1979), George Fergusoni (1990), Ants Viirese (1983) ja Jüri Alliku (1982) kirjutistele.

3.1. Ajalooline taust ja naaberkultuurid

Kuna värvi assotsiatsioonidel võib olla nii etümoloogiline, kultuuritraditsiooniline kui ka loodusnähtustele ja inimese isiklikele minevikuelamustele tuginev seletus, ei ole värvi kui märki alati võimalik tõlgendada üksüheselt. Värv kui märk võib esineda vaid mingis suletud süsteemis, kindlalt piiritletud kultuuritraditsioonis, mille kõik liikmed seda ühtviisi mõistavad (nt katoliiklik liturgia, mõne kunstiperioodi ikonograafia). (Sarapik 1998: 22) Järgnevalt tuleb juttu *musta*, *valge*, *halli* ja *punase* tähtsusest varakristlikus kultuuris, samuti nende seotusest eestlaste naaberkultuuridega (Sarapik 1994, 1998). Käesoleva töö puhul väärib põgusat käsitlust ka värvi emotsionaalne mõju inimese tundeelule (Gavel 1979).

Ristuskses Euroopas on teljed valge-must, valgus-pimedus, Jumal-Saatan, positiivne-negatiivne olnud üsnagi kindlalt paigas. Kristluse valguse/valge sümboolikale on peamiseks allikaks Piibel, eriti Uus Testament. Valguse-pimeduse kultus oli eriti tuntud ka Pärsias, samuti Hiinas ja mujal. Maailma asutamine I Moosese raamatus algab valguse loomisega. Jehoovagi ilmub vaid valge ja hiilgavana. *Valget* on mitmes kohas märgitud kui patutaoleku värvi. Veel sagedasem on valguse/valge sümboolika seoses Jeesusega, näiteks tema rõivaste muutumine mäel Peetruse, Jaakobuse ja Johannese silme all valgeks kui lumi ja valgus. Samuti ülestõusmisel: „Ta nägu oli otsekui välg ja ta riided valged nagu lumi!“ (Sarapik 1994: 44–45)

Mustaga on seevastu seotud kogu ebausurikkalik ja fantaasiaküllane arsenal. Sarvedega must kurat on kristliku argimaailma üks alustagedest. Või Saatanaga seotud mustad atribuudid ja elukad (must kass ja ronk), kes ööpimeduse varjus oma musti tegusid hauvad. Täiuseni on selline mustakultus jõudnud ilmselt saksa ebausur, kus nt musta kassi peast hõõrutud pulber aitab igasuguste silmahaiguste vastu jms. (Sarapik 1994: 43)

Ees-Aasiast pärit valguse-pimeduse opositsioon sai lisaks tugevat toetust ka Vana-Kreeka mõtlejatelt. Nii Platon kui ka Aristoteles rõhutasid valguse ääretut olulisust ümbritseva maailma nägemisel värvilisena. Aristoteles tõestas, et kõiki teisi värve on võimalik tuletada *mustast* ja *valgest*, pimedusest ja valgusest, ning reastas olulisemad

toonid lineaarselt *musta* ja *valge* vahele. Uuspatoonikute emanatsiooniõpetuses oli valgus sobiv ürgalge väljavoolamise kehasus. Plotinus eristas küll vaimset ja füüsilist valgust, kuid mõlemal oli korra loomise funktsioon tumedas kaoses. (Sarapik 1994: 44)

Punane seostub Uues Testamendis ning varakristluses eeskätt Kristuse ja märtrite vereohvriga ning punase armulauaveiniga. Vene traditsioonis on sõnal “punane” paralleeltähendus “ilus”, mistõttu on vene keeles ja usutavasti ka kombestikuses punane seostunud positiivse hinnanguga. Saksa rahvakultuuris on seotus *punasega* aga ohtlikumat laadi, mis teeb võimalikuks luterluse ja lahkuskude hukkamõistva mõju varasemale kombestikule. Levinud on ka kõikvõimalikud punase lõnga, paela ja niidiga seotud kombesed, millele on samuti viidatud juba Piiblis. *Punane* oli oluline värv ka tõrje- ja kaitsemaagias, nt võib marjade punane värv olla üheks pihlakatele omistatud maagiliste omaduste põhjuseks. (Sarapik 1998: 24–25)

Teise assotsiatsioonina on *punane* saksa uskumustes seotud tule, tulekahju ja piksega. Sellega seostuvad punased loomad, nt punane kukk, rebane, orav, punane kass, leevike ja lepalind. Usuti, et nii punased loomad ja taimed kui ka esemed tõmbavad pikset ligi, kuigi sealsamas on levinud ka vastupidine arusaam. Ristiusus olid ohtlikud veel punase veega jõed ja ojad, samuti kivid, sest need osutasid mõrvakohale. Pahaendeliselt mõjus ka punetav taevast ja punane plekk lapse ihul. Sel kombel on saksa kombestikuses *punasele* omistatud assotsiatsioonid üksteisega pidevalt läbipõimunud, ühelt poolt loovad ja viljastavad, teiselt poolt tõrjuvad ja kaitsvad, mis teeb *punasest* kõige vastandlikuma värvi. Samas on *punase* positiivne või negatiivne roll sõltunud ka tema kandjale omistatud rollist – heast või halvast –, olenemata eriti *punase* kui abstraktse värvi omadustest. (Sarapik 1998: 25)

Hall seevastu on kristlikus värvisümbolikas tuha värvina patukahetsuse, alandlikkuse ja paastu sümbol. Vahel seostatakse teda ka surma, leina ja hingega. Tuhk sümboliseerib ka inimkeha kaduvust ja maise elu lühidust. (Ferguson 1990: 2679)

Peale värvide illusoorse ja esteetilise mõju täheldati vanaaja mõtlejate seas ka värvide psühholoogilist mõju inimesele. Arvati, et kuhu valgus ei sisene, seal muutub ruum hägusaks, mis tekitab hinges piina ja nukrust. (Gavel 1979: 147) Seetõttu värve

klassikalise retoorika järgi mitte ei vaadelda, vaid kogetakse. Värvide emotsionaalset mõju tunnistati ka kiriku moraalikoodeksis ning rõhutati värvide võimet väljendada ja kutsuda esile negatiivseid ja positiivseid emotsioone. Nii tekitavad *valge* ja *must* ning kõik tumedad ja ebaselged värvid sünge ja melanhoolse meeleolu, samal ajal kui *kuldne*, *kollane*, *heleroheline*, *rohekas*, *helelilla*, *punakas* ja *mustjas* mõjuvad meeldivalt ja vabastavalt. *Punane*, *tulipunane*, *purpur*, *violetne*, *rooste-* ja *verekarva* värvid tekitavad see-eest põnevust. Gavel toob huvitava tähelepanekuna veel välja inimese värvitajule omistatud kaks erisugust võimet: vaid nägemismeele abil saavutatud pealiskaudne värvitaju, mis tekitab vaatlejas positiivse meeleolu, ning täielik ja aktiivne värvitaju, mis kaasab inimese endasse kogu oma olemuse ja hingega. (Gavel 1979: 153–154)

3.2. Eesti uskumused ja kombed

Ants Viires rõhutab eesti rahvausundi kujutlusmaailma vormimisel põhjamaise talvepoolaasta pikkade pimedate ööde tähtsust. Ta tsiteerib O. Looritsat, kes väidab, et „ehtsalt eestipärane rahvausund ei tunne ka mingit värvisümbolikat peale musta, valge, halli ja kirju surnuteusus“. Sedasi on küllalt oluline osa olnud nägemustel, mis koondusid eriti ööajale, õhtuvidevikku või pimedatesse, hämaratesse ruumidesse, kus silme ette ilmusid mingid mustad, hallid või valged kujud ja ebamäärased vilksatused. Viires (1983: 299)

Valge on soomeugrilastel nagu paljudel teistelgi rahvastel olnud iidne tseremoniaalse rõivastuse värv. Ja kuna surnud rõivastati valgesse, siis käisid nad kummitamas ja kodus käimas enamasti valges rüüs või mõne valge looma või linnu kujul. Ka metsahaldjad ja teised vaimud ilmusid valgeis rõivais või valgete loomade kujul. (Viires 1983: 300)

Must aga märgib nägemustes ja uskumustes enamasti halba ja kurja. Endisaegne rahva hirm katk oli saksa eeskujul must surm, kes muistendeis saabub suure musta mehe kujul paadis. Must silm on kurja silma sünonüüm. Kurat ilmub tihti musta mehena või ratsutab musta hobuse seljas. Ka pahatahtlikud surnud võisid ilmuda musta mehe või musta koguna, mis tegelikult kehtib kõikide kurjade vaimude kohta. Vastandati valgeid

vaimed kui taevaingelid ja mustid vaimed kui kuradiingelid. Nii ilmneb eestlaste uskumustes saksa ebausku ja kristluse mõjusid. (Viies 1983: 300)

Ka *hall* oli eestlaste vaimudemaailmas sagedane. Üks populaarsemaid kujusid on hall vanamees, kes tihtipeale osutub heaks nõuandjaks ja abimeheks. Enamasti on hall vanamees kodu- või metshaldjas, vahel ka veevaim. Üldse on metsavaime sageli nähtud hallidena, ka vanaeidena, hallis rõivas naise või neiuna ning halli linnuna. Oma osa on sellistes uskumustes kindlasti hallidel ududel. Kuid surnute hingedki võivad ilmuda hallis, samuti võib *hall* tähendada kõike kurjakuulutavat. (Viies 1983: 300–301)

Ning viimaks *punane*, mis oli sarnaselt saksa uskumustele ka eestlastel vere asendajana küllaltki tähtsal kohal tõrje- ja ravimaagias ning üldse nõiduses, mida arvati õpitavat punase kirjaga piiblist. Olearius nägi 17. sajandi algupoolel Eestis reisisid ohvripuid, mis olid punaste paeltega põimitud. Punane lõng või pael mähib veel 19. sajandilgi ümber paistetanud koha. *Punane* oli tähtis ka tule sümbolina. Punase loomana (kukena, kassina, koerana) kummitav tulevaim ennustas tulekahju, tulepatroon Laurits rändas ringi, punane habe ja juuksed peas, silmad punased, punased rõivad seljas, kolm punast koera kaasas. Näkil ja metshaldjal olid vahel punased käed-jalad. (Viies 1983: 301)

4. Viivi Luige värvikasutus

Käesolev peatükk moodustab suurima osa magistritööst ja sisaldab teose „Seitsmes rahukevad“ üksikasjalikku värvinimetuste analüüsi. Esmalt tutvustatakse Viivi Luige värvinimede kvantitatiivseid näitajaid, seejärel esitatakse teoses esinenud värvinimetuste loend ja esinemissagedus. Edasi keskendutakse värvinimede kvalitatiivsetele omadustele, mille eesmärk on teksti grammatiliste ja süntaktiliste funktsioonide abil kirjeldada Rahukevade “ideelist sisu”. Lisaks antakse põhjalik ülevaade liitsõnalistest värvinimetustest ja värvinimetuste tuletistest ning esitatakse romaani meeleolu loovate värvinimetuste (kujundiline) funktsioon.

4.1. Värvinimetuste loend ja esinemissagedus

Värvide analüüsil kasutatakse kirjanduses kvantitatiivseid näitajaid. Arvulised andmed annavad võimaluse täpselt kõrvutamiseks ja võrdlemiseks. Värviarvude kasutamine võimaldab võrrelda erinevate kirjanike värviküllasust, ühe kirjaniku eri loominguperioodidel loodud teoseid ja eri žanridesse kuuluvaid töid. (Beier 1985: 1–2)

Viivi Luige romaanis „Rahukevad“ on esindatud 11 eesti keele põhivärvinime: *valge, must, punane, roheline, kollane, sinine, pruun, lilla, roosa, oranž* ja *hall*. Peale põhivärvinimede leiab teosest sekundaarseid liitvärvinimesid ja värvinimetuste tuletusi, mis kuuluvad sageli ka okasionaalkeelendite hulka. Värvinimed esinevad teoses järgmisel hulgal: *must* (153), *valge* (140), *hall* (117), *punane* (102), *pruun* (65), *sinine* (50), *kollane* (38), *roheline* (31), *roosa* (17), *lilla* (4) ja *oranž* (1). Värvinimetuste hulka on arvestatud nii põhinimed kui ka nende toone märkivad eriomased värvisõnad. Värviloendist on välja jäetud liitsõnana liialt iseseisvunud mõisted nagu *sinilill*. (Väljavõtte maht on raamatu kogumaht 255 lk.)

„Rahukevades“ on leheküljel keskmiselt 3 värvi, kohati kuni 7. Eestikeelsete proosatekstide keskmine on üks värvisõna umbes 2000–2200 tähemärgi kohta, mis on võrdne 1–1,5 lk arvuga. Võrdluseks A. H. Tammsaare „Tõde ja õigus“, kus on märgitud üks värvisõna 5700 tähemärgi kohta, ja Fr. Tuglase „Felix Ormusson“, märgitud üks värvisõna 705 tähemärgi kohta. (Sarapik 1999: 296) Tuglase erakordset värvilembust rõhutab ka Reet Beier, kes väidab tema sõnalise loodusmaali olevat eesti kirjanduses ainulaadse. Seetõttu võib Tuglast pidada pitoreskse detaili ületamatuks meistriks eesti kirjanduses (Beier 1985:100).

Tabelis 1 on esitatud sagedamini esinevate värvinimedede loend ja esinemiskordade arv. Põhivärvinimedeks on loetud ka kõik põhinimedede tuletised, mis ei sisalda liitsõnalist komponenti (nt must, mustjas, mustendav, mustendama). Eraldi sekundaarsete värvinimedena on esitatud liitsõnalised ja aktiivsest keelekasutusest kadunud nimetused. Töö autor on lugenud põhivärvinimedeks ka mitmetähendusliku *musta* ja *valge* lisatähendused. Substantiivistunud *valge* tähenduses “valgus” (*väljas oli juba suur valge*), “suhteline heledus” (*ilusaid valgeid käsivarsi*), “valget värvi aine” (*silmavalged välkusid alandlikult*) ja fraseoloogilised ühendid; *musta* tähendusalt veel “tumeduse” (*mustendavate toanurkade*) ja “pimeduse” (*mustad kuusemetsad*) semeemid, samuti ülekantud tähendused nagu “kuri, paha, pahatahtlik” (*mustad jõud, must maailmaruum*).

Tabel 1. Sagedamini esinevate värvinimede loend ja esinemiskordade arv.

Värvinimetus	Esinemiskordi	Värvinimetus		Värvinimetus	
1. must	153	12. veripunane	6	musta- hallitriibuline	2
2. valge	140	13.–14. süsimust	5	lambapruun	2
3. hall	117	13.–14. tumepruun	5	kollakaspruun	2
4. punane	102	15.–16. tumepunane	4	helesinine	2
5. pruun	65	15.–16. lilla	4	potisinine	2
6. sinine	50	17.–18. lumivalge	3	rohekaskollane	2
7. kollane	38	17.–18. tumehall	3	mustjasroheline	2
8. roheline	31	punasetriibuline	2	mürkroheline	2
9. roosa	17	tulipunane	2	tumeroheline	2
10. tumesinine	8	hallikirju	2	haljus	2
11. mustjashall	7	kollakasvalge	2	sinakasroosa	2

Värvidest moodustuvad olulisemad sagedusgrupid:

- 1) must, valge, hall ja punane;
- 2) pruun, sinine, kollane ja roheline;
- 3) roosa, tumesinine, mustjashall ja veripunane.

Esimeses sagedusgrupis loetletud värvinimede esinemisjuhtude arv jääb vahemikku 102–153, teises 31–65 ja kolmandas 6–17. (Värvinimede loend ei kajasta neid värvinimesid, mida esines teoses vaid korra. Täielik värvivarjundite loend esitatakse iga põhinime puhul eraldi järgmises lõigus.) Esimeses sagedusgrupis olevad *must*, *valge*, *hall* ja *punane* on kõige sagedamini esinevad värvinimetused ning moodustavad teose poeetiliste kujundite südamiku. Neil on romaanis kõige tugevam lisaväärtus, s. t need värvinimetused esinevad kõige enam koos teiste teoses aeg-ruumi loovate komponentidega nagu Tänessilma kandi maastik, kõrge taevas, aja igavene ringkäik päikesetõusust loojakuni, pimedad kuusemetsad, tardunud lumelagendikud, tumedad jõeluhad.

Järgnevalt on välja toodud põhivärvinimede peenemad nüansid, mis on esitatud sujuvas tooni üleminekus teisele. Värvivarjundite järjestuses on lähtunud Teksauruse põhivärvinime ja sellele vastavate sekundaarsete nimede suhtest (kollane > punane > sinine).

Kõige varjundirikkam on *punane* toon: *tulipunase*st ja *veripunase*st *sinakaspunase* ja *lillakaspunase* toonini. Kokku on *punasel* 12 eri nimetust, mis moodustab 20% kõikidest värvinimedest:

Punane, tulipunane, veripunane, paakunud vere karva, õispunane, tumepunane, kollakaspunane, mustjaspunane, lõikavpunane, saagapunane, sinakaspunane, lillakaspunane.

Küllaltki palju on erinevaid toone ka *sinisel* (*vesisiinise*st ja *tumesinise*st *rohekassinise* ja *taevasiniseni*), mida põhinimena esineb jälle tunduvalt vähem. Põhjuseks *sinise* lugematud värvinüansid looduses – alates tumesiniselt hõõguvatest metsadest lõpetades sügavsinise taeva ja vesisinise lumeni. Teoses on *sinise* sünonüüme kokku 11, mis moodustab 18,3% kõikidest värvinimedest:

Sinine, vesisinine, tumesinine, valkjassinine, pabersinine, mustjassinine, helesinine, potisinine, rohekassinine, sügavsinine, taevasinine.

Samuti on *hallil* teiste põhinimedega võrreldes toone rohkem: *helehallist* ja *tuhakarva* toonist *tumehalli* ja *punakashallini*. *Hallil* on sünonüüme 9, mis moodustab 15% kõikidest värvinimedest:

Hall, helehall, tuhakarva, raudne, tinakarva, valkjashall, tumehall, mustjashall, punakashall.

Pruunil on juba mõnevõrra vähem sünonüüme (7): *tumepruunist* ja *kollakaspruunist* *mustjaspruuni* ja *lambapruunini*:

Pruun, tumepruun, kollakaspruun, pähklipruun, punakaspruun, mustjaspruun, lambapruun.

Sünonüüme on vähem ka *valgel* (5) ja *kollasel* (5):

Valge, lubjakarva, kollakasvalge, sinakasvalge, lumivalge; kollane, luukollane, rohekaskollane, kullakarva, kollakas.

Veel vähem on sünonüüme *roosal* (3): *heleroosa, roosakaskahvatu, sinakasroosa; rohelisel* (2): *haljas, mürkroheline* ja *mustal* (1): *süsimust*.

4.2. Värvinimetuste vaatlus keelelisest aspektist

Järgnevates alapeatükkides käsitletakse „Rahukevade“ liitsõnaliste värvinimetuste ja värvinimetuste tuletiste sõnamoodustusgrammatikat. Loetletakse kõik teoses esinevad värvinimetused koos tuletus- ja liitmistüüpidega, lisaks antakse selgitavad märkused erinevate keeleüksuste lisatähenduste kohta. Töö autor on sõnamoodustusgrammatika kirjeldamisel juhindunud Reet Kasiku väljaandest „Komplekssete sõnade struktuur“.

4.2.1. Liitsõnalised värvinimetused

Luige liitsõnalised värvinimetused viitavad kas värvi päritolule või väljendavad värvi peenemat nüansseeritust otsese võrdluse abil. Rikkalikult on tema värvileksikas veel pooltoone, segavärve ja mitmevärvilisust märkivaid okasionalisme. Liitsõnalis

värvinimetuses kasutab Luik objekti värvina enamasti looduslikku ainet (taimed, loomad, mineraalid). Värvinimetustes esineb rohkem liitadjektiive kui liitsubstantiive.

Enim **liitadjektiive** on substantiivse laiendosaga. Moodustustüvi on kas nominatiivis või genitiivis: *süsimust, lumivalge, saagapunane, kirsipunane, õispunane, lambapruun, pähklipruun, potisiinine, taevasinine, vesisiinine, mürkroheline*. Eraldi võiks „Rahukevade“ puhul välja tuua **liitadjektiivid** laiendiosadega *tuli* ja *veri*, millel on teoses ekspressiivne funktsioon: *tulipunane, veripunane*.

Adjektiivse esiosaga laiendliitsõnadest moodustunud värvinimetused on enamasti täpsustavad: **hele** ja **tume**. Omadussõnaline laiendosa on nominatiivis: *heleroheline, helesinine, helehall, tumeroheline, tumesinine, tumepruun, tumepunane, tumehall*.

Muudest laiendosaga liitadjektiividest moodustab Luik värvinimetusi harvem. Laiendadjektiivideks on kas *v*-partitsiip, mis lisab värvile sära, sügavust, kalkust ja teravust: *läikivroheline, lõikavpunane*; või **kas**-liiteline tuletis, mida Luik kasutab ereduseta ja vähese intensiivsusega värvuste väljendamiseks: *roosakaskahvatut ja magusat surnud tädi lõhna, lumikellukeste kollakaskahvatud lehed*.

Küllaltki rikkalikult on teoses **üleminekuvärve**, mille omadussõnaline laiendosa on nominatiivis: *kollakasvalged, sinakasvalged, valkjashallid, mustjashallid, punakashall, mustjaspunane, kollakaspunane, lillakaspunane, sinakaspunane, punakaspruun, kollakaspruunid, mustjaspruun, rohekassiniselt, mustjassinine, valkjassinine, rohekaskollane, valkjaskollane, rohekaskollane, valkjaskollane, mustjasroheline, sinakasroosa*.

Niisama palju on ka genitiivse moodustustüvega värvinimetusi, mis on liitunud põhiosaga **kirju**: *rohelinekirju, kollasekirju, hallikirju, pruunikirju*. Muud ‘kirjut’, s. o mitmevärvilist märgivad teoses **triibuline, ruuduline, lapiline, plekiline**: *halli- ja punasetriibuline, punasetriibuline, halli- ja punasetriibuline, valgetriibuline, musta-hallitriibuline, musta- ja valgetriibulised, musta-valgeruuduline, roheline-pruunilapiline, pruuniplekiline, punaseplekiliseks*.

Värvust märkival sõnal **karva** on süntaktiliselt tingitud sõnaliigimuutus: atribuudina saab substantiivist käändumatu adjektiiv. Laiendosaks on substantiiv, mis viitab

ümbritseva keskkonna mingi objekti värvile: *tinakarva, lubjakarva, kullakarva*. Samas on Luik sõna *karva* abil moodustanud ka värvust märkiva sõnaühendi *paakunud vere karva*.

Liitsubstantiive esineb teoses vaid korra. Liitsõna põhiosaks on tuletis ja laiendosa tavaline liitsõna: *taevasina*.

Keelelisest aspektist moodustavad omaette liitadjektiivide rühma **okasionaalsed** ehk **ajutised lekseemid** ehk **tekstiliitsõnad**: *pabersinine, luukollane, kolletuseplekid, roosakaskahvatu, kollakaskahvatu, pruuniplekiline, punaseplekiliseks, mustavalgeruuduline, musta-hallitriibuline, valgetriibuline, halli- ja punasetriibuline, roheline-pruunilapiline, lõikavpunane*.

4.2.2. Värvinimetuste tuletised

Värvi intensiivsust ja ekspressiivsust saab eesti keeles kõige produktiivsemalt väljendada tuletise abil. Ka Luik on „Rahukevades“ mõjusamate, hoogsamate ja jõulisemate meeleolupiltide loomiseks kasutanud värvinimetuste tuletisi. Järgnevalt esitatakse teose värvinimetuste tuletised nende tuletustüüpide järgi.

Värvinimetuste *us*-liitelised **substantiivtuletised** on moodustatud adjektiividest ja verbidest. Verbitüveliste *us*-tuletiste alussõnaks on kolmesilbilise tüvega *ta*-liiteline verb, kus liide asendab tüvevokaali: *ta + us > t-us, kus kol-le-ta-ma → kol-le-tus*. Substantiivist tuletatud näitena võib tuua tuletise rohi → rohelus.

Adjektiivitüvelised *us*-liitelised substantiivid on samuti moodustatud tuletatud alusel: ‘haljus’. Liide asendab alussõna tüvevokaali ja liitub konsonantlõpulisele tüvele:

haljas → haljus.

Värvinimetuste **adjektiivituletised** on *ne-*, *kas-* ja *jas*-liitelised. *ne*-liitelised tuletised toovad võrdlusaluseks väärismetalle ja on substantiivitüvelised: *raud + ne → raudne*

Kõik *kas*-liitelised värvinimetused on adjektiivitüvelised ja liituvad valdavalt kahesilbilisele vokaaltüvele. Denominaalsete tuletiste tüvi on genitiivis, mis astmevahelduslike noomenite puhul on vastavalt alussõna muuttüübile nõrgas või tugevas astmes: *roosa > roosa-kas, pruun > pruun : pruuni > pruuni-kas, hall > hall : halli > halli-kas, lilla > lilla-kas*.

Värvinimetustes esines vaid üks **adverbituletis**, mille tuletusliide **-lt** liitub adjektiivitüvelise tuletatud alussõnaga: *lilla* > *lilla-kas* → *lilla-ka-lt*.

Kinnistüvele liitub **-kas** *ne*-adjektiividega korreleeruvates tuletistes: *puna-kas* (*vrđ puna-ne*), *kolla-kas* (*vrđ kolla-ne*), *rohe-kas* (*vrđ rohe-line*), *sina-kas* (*vrđ sini-ne*).

jas-liitega värvinimetused on kõik adjektiivitüvelised: *must* > *must-jas*, *valge* > *valk-jas*.

Värvinimetuste märkimisel kasutab Luik sageli **verbide infiniitseid vorme**, mida võib käsitada deverbaalsete tuletatud adjektiividena. Neil on oma käändeparadigma, võrdlusastmed ning omadus- ja seisundisõnadele omased lausepositsioonid. Luige värvinimetused on **nud-**, **tud-** ja **tav-/dav**-liitega adjektiivituletised: *kullatud*, *hõbetatud*, *kolletanud*, *koltunud*, *roostetanud*, *mustendav*, *punetav*.

Värvinimetuste **verbituletised** on moodustatud **ta**-liite ja selle variantidega (**nda-** ja **a-**). Liite põhikuju on **-ta** (**-da**) ja selle tuletised moodustavad tuletustüübist suurima osa. Väga sageli esineb Luigel tuletis *punastama*, mis viitab teoses häbitundele. Verbituletis saadakse *ne*-liitelisest adjektiivist, kus *ne* + *ta* > *s-ta*: *punastama*.

Mõnede värvusenimetuste vanades tuletistes on **-ta** liitunud kahesilbilisele kinnistüvele, nii et tuletise korreelaadiks on samatüveline *ne-* või *line*-adjektiiv, mille tüvevokaal võib verbituletise omast erineda: *rohe-ta-ma* (*vrđ rohe-line*), *sine-ta-ma* (*vrđ sini-ne*), *pune-ta-ma* (*vrđ puna-ne*), *kolle-ta-ma* (*vrđ kolla-ne*). Värviga seotud adjektiivitüvelised **ta**-liitelised verbid on intransitiivsed.

Ka adjektiivitüvelised **nda**-tuletised on valdavalt intransitiivsed, erinedes sellega samasse alltüüpi kuuluvatest liitliitega *n-da* moodustatud transitiivsetest tuletistest (nt *varjun-da-ma*). *nda*-tuletustüübi järgi on Luigel moodustatud mitmed valgusreflekse edasi andvad adjektiivitüvelised verbid, mida päikesepaiste romaani looduspiltides hommikuti esile kutsub (*sätendama*, *helendama*, *kullendama*). Kuna adjektiivitüvelised *nda*-tuletised on valdavalt intransitiivsed, liigituvad ka verbituletised *helendama* ja *mustendama* mitte *-ne* ja *-da* liitumina *n-da* tuletisteks, vaid *nda*-tuletisteks: *muste-nda-ma*, *hele-nda-ma*. Laadivaheldusliku alussõna korral on tuletustüvi nõrgas astmes: *valge* > *vale-nda-ma*.

Mõnedes valgusreflekse märkivates verbides on alussõna tüvevokaal asendunud *e*-ga, mis viitab liitsufiksi *n-da* sõnamalli analoogiale, kus *-ne* ees on enamasti adjektiiv *e*-lõpuline keskvõrdetüvi: *kullendama*.

Tänapäeva keeles nulltuletistena analüüsitav *kuldama* moodustub Luigel *a*-tüvelise alussõna tüvevokaalist ja kunagise liite vokaalist, mis on kokku sulanud tüvevokaaliks: *kuld-a-ma* > *kuldama*.

4.3. Romaani meeleolu loovad värvinimetused

Romaani „Rahukevad“ süžeeleini võib pidada nõrgaks, sest teosel puudub proosale iseloomulik teemaarendus, algus ja lõpp. Kirjeldavate detailide – mõtete, muljete ja elamuste – rohkus jätab romaani tegevustiku tagaplaanile, mistõttu lasub pearõhk minajutustajast lapse tunde- ja mõttevirvendustel, mis on lahutamatu seotud teose välise miljööga. Süžee ülesehitust iseloomustavad lapse meeleolupildid, mis on ühteaegu nii värvirikkad kui ka tundetoonilised. Lapse viimse võimaluseni arenenud meeled on värvide, häälte ja lõhnade kaudu ümbritseva eluga tihedalt kontaktis, võttes romaani loodus- ja interjööri maailmast vastu selle peenemaid nüansse.

Kuna peatüki eesmärk on kirjeldada romaani meeleolu loovaid värvinimetusi, siis keskendutakse peamiselt esimeses sagedusgrupis olevale *mustale*, *valgele*, *hallile* ja *punasele*, mis moodustavad teose poeetilise südamikku. Igale värvile märgitakse juurde ka tema n-õ värvitud toonid (nt *eebenipuupimedus*, *lumekirju*, *hallitanud*, *verele hõõrutud*), kus värvisõnu otseselt ei kasutata, kuid mis on teose lüürilise tundelaadi seisukohalt tähtsad. Peale värvinimetuste (poeetilise) funktsiooni antakse ülevaade *halli*, *musta*, *valge* ja *punase* süntaktilistest omadustest, neid täiendavatest omadussõnadest ning esitatakse olulisemad värvikandjad. Iga värvi käsitletakse eraldi alapeatükina koos arvukate näitelauseetega.

4.3.1. Halli värvinimetuse funktsioonid ja rööpmõisted

Halli värvinimetusega kujutatakse lapse painajalikkude usaldamatusetunnet ümbritseva elu troostituse suhtes. Laps tajub erksamalt kui keegi teine kurjakuulutava ajajärgu julma helgust ning hingestab kogu esemelise ja elava ruumi enda ümber. Nii peegeldab laps *halli* värvinimetusega ennekõike ilmastikunähtusi ning külaelu sõjajärgset viletsust.

Hall kui miski, mis on olemas, mis on „asi“. *Hall* asi rõhub ja tekitab lapses üksluse ja rõõmutu meeleolulaviini. *Hallid* on karmid tardunud lumelagendikud, valvel õunapuud, salapärased kuusikud, vesised jõeluhad, tühjad kõssis hooned, kaugustesse kuulatavad nukrad taevarannad, luitunud ja ilmetu välimusega inimesed. Kõigel elusal ja elutul on hing, mis ei lase oma olemasolu hetkekski unustada. *Hallil* värvusel on romaanis kõige tugevam lisaväärtus, talle sekundeerib peaaegu võrdväärse partnerina *must*. *Hall* kuulub romaani poetiliste kujundite südamikku. Järgnevalt vaadeldakse *halli* värvinimetust kontekstis, kus ta ühtaegu konkretiseerib värviobjekti ja on psühholoogiliselt aktsentueeritud.

Ümbruskonna *halli* värvi ehitised loovad pildi **nukrast** ja **mahajäetud külamiljööst**.

- (1) *Suurtes ja hallides teeäärsetes taludes* olid elanud kulakud ja raudsängijalgadesse kulda peitnud. Lk 5
- (2) Maja seisis üksildaselt keset kuuski ja sirelipõõsaid otsekui *mustjashall* *kuivale jäänud laev*. Lk 150
- (3) [---] nüüd jäid paremat kätt pikk *hall karjalaut* ning hobusetall, mõlemad tühjad, sõnnik välja vedamata, ukсед pärani lahti, karjakaevu madalad raked laudadega pealt kinni löödud. Lk 14
- (4) Tundsin ära kolm *halli küüni*, mis eemalt paistsid, ja nudid jämedate tüvedega pajud, mis läksid hõredas rivis linaleoaugu poole. Lk 11
- (5) Kolm *mesipuu* seisis reas, *hallid* ja *vanad*, tõrvapapiga paigatud katustega. Lk 30
- (6) Lauda otsa juures kahises haab, kanad suplesid rabarberilehtede all mullas. *Aialatid* paistsid *nagu hallid kriipsud* läbi nõgeste. Värava kõrval ronis humal mööda pikki ritvu üles taevasse. (Tapuridvad, tapuväädid, tapuaed, tapp.) Lk 29
- (7) Kõhnade heinapeotäitega kaetud teeservadele, lepaokstele, *hallidele majakatustele* ja päikeses säravatele lume alt paljastuvatele põldudele esitati ähvardus ning väljakutse. Lk 250

Sügisene külmakirme muudab **maapinna** halliks, ka lumine talvemaastik võtab *halli* ja morni tooni.

- (8) Raamatukapiklaasid peegeldasid aknast paistvaid tardunud puulatvu ning *halli konarlikku kartulimaad*. Lk 153
- (9) Värskelt tehtud peenardelt tõusis *hall mullasammas* ja venis vaikselt ning pahaendeliselt tohutu kõrgeks. Lk 208
- (10) *Mustjashallid kulukõrred* paindusid kelgupõhja alla, tundsin nende hulgast ära raudrohu ja puju. Need seisis siin külma käes, kuivad, üksildased ning karmid, ja äratasid imelikku kaastunnet. Lk 141
- (11) Päike kadus ära, paksud lumepilved sõitsid üle laudakatuse otsekui tsepeliinid. Nägin läbi akna, kuidas hanged hakkasid liikuma ja suitsema, marjapõõsad kadusid *halli lumesambasse*. Lk 219

- (12) Tühjal väljal tõusid ja vajusid *hallid lumelained*. Mets selja taga kohises ja raksus, kased kiunusid, kuused ägasid. Lk 224
- (13) Kavatsesin oma jalajälgedest nõiaringi ümber terve maja tõmmata. *Lumi* oli alles nii õhuke, et ei paistnud isegi mitte valge, vaid alles *hall*. Lk 160

Sünge ja hall põhjamaa **taevas** paistab ükskord määratu lai ja igavene, teinekord ähvardab alla kukkuda. Hallid madalad **pilved** sinise taeva taustal hoiatavad last ettevaatlikkusele varitseva hädaohu eest.

- (14) Kuused hakkasid metsas kohisema, *ühtlaselt halli taevasse* kogunes kaugetelt maadelt ja meredelt, võib-olla koguni Kreekast või Galileast, raskeid tumesiniseid pilvi. Lk 136
- (15) Praegu, kus ma seda kirjutan, näen aknast paljast pruuni maad ja *madalat halli taevast* [---]. *Hallide pilvede* kohal paistab igavene päike. Lk 107
- (16) Ta seisis, kõrvad laiali, ja tema silmadest paistsid vastu kalgid veeväljad, *tumehall taevas* ja mina ise, punased põsed punnis, kalasabamuustriline lendurimüts peas. Lk 127
- (17) Seisin ihuüksi kumeral väljapealsel, mustad veed loksusid all laial luhal, *tuhakarva taevast* hakkas pudenema mitte tuhka, vaid lund ja minu süda tagus kõvasti vastu vateeritud palitu täpilise sitsiriidega paigatud voodrit. Lk 129
- (18) Taevas oli täiesti sinine, *hallid madalad pilved* olid muutunud valgete äärtega rünkadeks ja need rändasid kõik ühes suunas kauge metsa poole. Valgus oli hoopis teistsugune. Lk 10
- (19) Madalad pilved sõitsid lepaladvus, vihm ei olnud külm, aga *hall, peenike ja tihe*. Lk 6

Kui talve kuivad ja külmad päevad kätte jõuavad, muutuvad vesised ja porised **veeväljad** hallideks jäälaikudeks.

- (20) Jalad tegid aeglasi liigutusi, keha libises sahinal mööda *halli jäävälja* ja iseäralik rõõm kiskus kurgu kokku. Hammustasin valget õhku, mille lõhn meenutas kuuseokkaid ja külmavõetud kartulipealseid. Iga hingetõmbega neelasin alla tüki toorest, tasast ning halastamatut elujõudu, mis seda *kodust halli avarust* maast taevani täitis. Lk 144
- (21) *Luhajää* oli jõejäega võrreldes palju *hallim, tuhmim* ning *paksem*. Jõgi läks nagu must läikiv maantee läbi halli maa. Lk 148
- (22) Vikatitera käis kõlinal mööda jääd, ei saanud aru, kas vikat on jääst või jää vikatist, *ühetaolised mustjashallid* paistsid nad *mõlemad*. Lk 145

Käies mööda salajasi metsaradu või vaadates aknast välja, ei lase omaenda elu elavate **puude** alatine kohalolek end hetkekski unustada. Lapse animistlik mõtteviis hingestab kogu elava looduse enda ümber.

- (23) Akna taga seisis valvel *hallid õunapuud*, ida poolt lähenes aeglaselt ja vääramatult uus aasta. Lk 204

- (24) Võpsikus liikusid *hallid kuuseseljad*, püssirauad läikisid ja naksusid, higi tõusis otsaette. Lk 63
- (25) Mõnede kuuskeede okste küljes narmendas *hall sammal*, teistel kuuskedel rippusid oksad maani, okste alt paistis paks pimedus. Lk 120
- (26) Vanaema hall suurrätik ja pikk villane kõrtsik ei sulanud niisama *hallide haava- ja lepatüvedega* sugugi kokku, mina nägin ikkagi, et see ei ole metsapuu, vaid inimese kaju. Lk 129
- (27) Pikk valge tuleleek, mis säratab taevaalust udu ning *halle lepalatvu* läbitungiva viimsepäevavalgusega. Lk 142
- (28) Metsaserval liikusid justkui *hallide kuubedega kogud*. Kui ma neid teravasti vaatasin, muutusid nad haava tüvedeks ja seisid paigal. Lk 163

Ka **fluidumite** (õhk, aur, tolm, valgus) kirjeldustes valdab lapse meeltes hall värvitoon.

- (29) *Kleepuvas hallis soojuses* hakkasin ma hauda kaevama. Lk 36
- (30) Läksime maanteest ikka kaugemale, kadusime ähvardavate metsade, põllupeenarde ja veriste uusmaatükkide rägestikku. Haavalehed kahisesid, metsaservas seisid seenetanud puuriidad ja meie köögis põles latern. Pajast tõusis *halli kartulikeeduauru*. Lk 53
- (31) Viljaseeme aga ei seisnud igavesti. See oli juba mõne aastaga kopitama läinud, salvest tõusnud *kibedat halli tolmu*. Lk 77
- (32) Silla all ei olnud lumekübetki, seal läikis tume kraavijää. [---] Päevavalgus jõudis koopasse läbi minu kraabitud augu [---]. Üldiselt aga valitses siin *hall hämarik*. Lk 194
- (33) Roomasin neljakäpuli vanaema süngi alla ja lohistasin sealt suure vaevaga välja pruuni kulunud grammofonikasti. [---] Seda kattis *paks hall tolm*. Lk 117
- (34) *Hall päevavalgus* pääses suure vaevaga läbi kolletanud tüllkardinate. [---] Toas tundus olevat *hallituse* ja pikkade ränkade sõjatalvede *hõngu*. Lk 151

Peale looduse leidub *halli* toas olevate **esemete** ja **toidu** kirjeldustes. Ka siin on *hallil* tugev emotsionaalne lisaväärtus, mis vahendab lugejale rohkem lüürilist tunnet kui eepilise teose selgust.

- (35) Vahetevahel kopsas noapea vastu lauda, *hall kartulikoorehunnik* kõssitas lauanurgal. Lk 63
- (36) Laua peal seisis [---] tikutoos *jameda halli* soolaga [---]. Lk 175
- (37) Nägin tapeedis hiireauku ja silmasin ühe lahtise ukse vahelt *halli tekiga* kaetud raudvoodijalutsit. Lk 103
- (38) Teine kord leidsin ma ise kapi alt *halli õhukese pildiraamatu* „Hitler – laste sõber“. Lk 15
- (39) Värvid läksid üle seina otsekui haldjarongkäik, ukseimsil seisid reas *hallid kodukeedetud seebid*, riidekapis ajas end tagumistele jalgadele suur valge suhkrukott kui põhjakaru. Lk 19 (vrd „Ta andis mulle ükskord koguni tüki helesinist ennesõjaaegset seepi.“ Lk 14)
- (40) Toetasin lõua põlvedele ja silmitsesin märga treppi, poriseid puupragusid ning *halle naelapäid*. Lk 93

- (41) Jonnisin: „Mina üleütlse süia ei taha“ ja põrnitsesin hukkamõistvalt *helehalle, selgete silmadega soolaräimi*. Lk 94
- (42) Võtsin kätte *hallikirjude kaante vahele köidetud* Laste Rõõmu aastakäigu. Lk 153
- (43) Ema oli *vana halliks higistatud kaenlaalustega kleidi* selga pannud ja hakkas murtud kanu kitkuma. Lk 54
- (44) Nina polnud enam olemas ja mõlema pringi ja roosa juugendpõse asemel võis näha *äratäksitud halli ollust*. Lk 24

Inimeste ja pereliikmete **välimumes** ja **rõivastuseski** domineerivad hallid toonid, mis sulatab nad ühte külakeskkonna nukruse ja elunatukesega.

- (45) Tema pealagi läikis, juuksed olid sõjas maha tulnud. Harilikult kandis ta *eest kõrgemat halli nokkmütsi*. Lk 22
- (46) Meile tuli vastu Klaassilmaga-Kusti, *hall kampsun* seljas, kalifeed ja kalossid jalas. Lk 39
- (47) Ta silus oma *halli paklast põlle* ja otsis, mida veel ütelda. Lk 101
- (48) Vanaema *hall suurrätik* ja pikk villane kõrtsik ei sulanud niisama hallide haava- ja lepatüvedega sugugi kokku, mina nägin ikkagi, et see ei ole metsapuu, vaid inimese kuju. Lk 129
- (49) Praegu läks Juuli oma *halli palitu* ja musta rätikuga meie ees nii ruttu ja kergelt, nagu poleks ta mitte inimene, vaid linavästrik. Lk 150
- (50) Tampisin oma *hallide ümmarguste viltidega* lund ja luurasin ümbrust. Lk 179
- (51) Mis mind ära ehmatas, oli aga see, et naermise juures paistsid tal suust *väikesed hallid raudhambad*, otsekui oleks talle vukssaag suhu pistetud. Lk 175
- (52) Tema *mustjashalli kookus piha* peal istusid kaks tihast ja soojendasid jalgu, nagu oleks meie õues ennemuistne aeg. Lk 181
- (53) Sikutasin kahe käega oma *halli lendurimütsi* lõuaaluseid paelu. Lk 187
- (54) Silmapiirile ilmus vanaema lumine kõrtsikusaba ja ema *hallid villased sukad*. Nende järel tulid võõrustest mustad tanksaapad, jäätanud püksisääred ja pikad tumedad palituhõlmad. Lk 188
- (55) Tema *halli kuueselja* ümber tiirlesid lõdisemapanevalt külmad ja pikad teekonnad, lehvis karm ajahingus, mühisesid kättemaksuhimulised metsad ja viirastus Puusepa Jakobi pea, mille Võrtsjärve laine kaldale tõi ja mis ainult hambakroonide järgi ära tunti. Lk 208

Hallil on positiivne värvisemantika seoses **muistse aja uskumustega** (vt näited 56 ja 57). Hall on seotud ka **kõrge ea hallipäisusega**.

- (56) Ta jäme hääl, suur nägu ja *hallid juuksed* tuletasid meelde piiblilooramatust kedagi, kes lööb kepiga vastu kivi, ja näe, kaljust purskab vett. Lk 18
- (57) Võib-olla tõuseb pajast järsku sinine leek ja ilmub *hall vanamees*, kes tahab teada ema südamesoovi. Lk 21
- (58) Ja äkki seisis lävel lühike jäme võhivõõras vanamees. [---] Ta teretas meid rabeledalt, tema paljas pealagi läikis, seda piirasid *hallid sorgus juuksed*. [---] Mulle tundus, et see ongi surnud vanaisa, no nüüd ta siis lõpuks välja ilmuski! Lk 98

- (59) Kuid vanaema tahtis sooja leiba. [---] Ta võttis kahe käega laua otsast kinni ja tema *suur hall pea* tudises sooja leivapätsi kohal. Tuba täitis hauavaikus. Lk 203
- (60) Siis võtab ta pea paljaks; tema muidu lumivalged *juuksed* paistavad lumekirju maa taustal *hallid kui tuhk*. Lk 255

Veel kirjeldab laps *halli* värvinimetusega **vanaema reaalsust** ja **tõekspidamisi**. Ta joonistab vanaema ümber Eesti rahva ennemuistsetest juttudest pärit vanakuradiks⁸. Nii sulab vanaema ühte eesti müüdiga, millest laps soovib ennast eraldada, ja joonistab seetõttu vanaema pea kohale lendama moodsad hävitajad, mis kuulutavad uut, üldist elujõudu ja tulevikku (Jaanus 1989a: 136).

- (61) Tegin halvasti välja tulnud vanaema ruttu ümber *halliks vanakuradiks*, kelle pea kohal lendasid võimsad hävitajad, viisnurgad sabas. Lk 221
- (62) Oli tunne, et ta istubki juba lageda taeva all keset lund sellesama vineerpõhjaga tooli peal, käed süles, rätikusõlm jälle lahti läinud ja temast tõuseb *halli auru* nagu vanast eesti püstkojast. Lk 218

Emad hallid silmad sümboliseerivad alandlikkust ja patukahetsust (vt näited 63 ja 64); isagi põlgab *halli* painajaliku meeoleolu tekitamise pärast (vt näide 65).

- (63) Ema oli paja puhtaks saanud ning kuivatas köögipõrandat. Tema *silmad* paistsid *hallid* ja nägu ei liikunud. Ta süüdistas pada ja pliiti, et need suhkru ära kõrvetasid. Lk 25
- (64) Onu aga aimas ema alandliku oleku varjus vastalisust ja ema teadis, et onu seda aimab. [---] Kui onu tuli koju, läks ema nägu mossi ning *silmad halliks* ja ta tutistas mind asja ees, teist taga väga valusasti. Lk 95
- (65) *Halli* ja pruuni värvi ta *põlgas* ja ütles *halli* kohta: „All värv on nii *irmus*, et *pää akkab valutama!*“ Lk 56

Kui lasteraamatutes ja ajakirjades näib ümbritsev elu ning seal esinevad sõnad lapsele pidulikud ja kerged, siis reaalsus ja keha on rasked (Jaanus 1989b: 58). Nõnda kirjeldab laps *halli* värvinimetusega **päriselus** valitsevat **raskust** ja **stagnatsiooni**, mida peale loodusruumi kujutab ka inimene. Ümbritseva elu *hallus* kandub üle nii pereliikmetele kui ka külainimestele, mis sulgeb nad keha kaudu veel tugevamini tegeliku elu külge. Kuna *hall* värvus märgib lapse alateadvuses paigalseisu, mis vastandub tema

⁸ Eesti rahvajutus „Surm lähkris“ ilmub vanakurat altilmast *halli* mehikesena.

iseseisvuspüüdele, intensiivistab *hall* värvinimetus kassi kujundis kirjeldatud ajajärgu vaikset ootust ja sõjakoledustest tingitud mahavaikitud hirmu veelgi (vt näide 70).

- (66) Tegelikult toimus aga kõik aeglaselt, asjad olid rasked, ööd ja päevad pikad, *inimesed hallid ning harilikud*. Lk 217
- (67) Ta paistis heleda päikese käes *väike ning hall*. [---] *Hall vanaema* oma kelguga isegi rikkus maastiku rõõmsat ja paljutootavat ilmet. Tema luitunud riiekest ning kobavast sammust langes ümbrusele tume ja igav vari. Lk 244
- (68) Ta paistis ise sealjuures nii *väike, hall ja mahajäetud*, et mul imelik ja kõhe hakkas. Lk 165
- (69) *Hallid inimkogud* viskasid lakke varje, rasvastest kapsastest tõusis tulist auru. Vanaema ja ema istusid laua äärde, nende silmateradest hiilgas vastu lambi punakas tuli ja muutis nad ennemuistsete huntide sarnasteks, kes on salamahti peretuppa võõrsile tulnud. Lk 207
- (70) Kahekordse aknaruudu taga istus *suur hall kass* ja vaatas läbipaistvate pilukil silmadega aeda. [---] Maja luuras mind läbi kassi silmade. [---] Juba natuke maad enne luha äärde jõudmist teadsin ma kaljukindlalt, et Vanatare elumaja iga akna peal istus *hall kass*, aga mitte elus, vaid täistopitud. [---] Vanad tolmunud kassid vahtisid lootusetul pilgul igaks ise suunda ja ootasid igast ilmakaarest seda sõda või muudatust, mida raadio töötas ning ähvardas, kui tekk akna ette panna, kasukas üle pea tõmmata ja õigel kellaajal kuulata. Lk 143

Eelnenud loetelust selgub, kuidas *hall* värvinimetus toob esile autori kõige tugevamad meeltemuljed ja alateadvuslikud tungid. *Halli* vastu protesteerib Luige laps romaanis kõige enam. *Hall* on ka kõige üheilmelisem ning seetõttu oma mõjult palju painavam kui *must*, *valge* ja *punane*. *Halliga* iseloomustatud nähtused on romaanis kõige täpsemalt piiritletud, mis annab talle kõige tugevama lisaväärtuse. *Halliga* kirjeldatud seisundid viitavad kas eksplitsiitselt või assotsiatiivselt enamasti paigalseisule ja soikumusele. Ka sõnaliigina esineb *hall* enamasti omadussõnana, harvem nimisõnana, mis karakteriseerib minevikumeenutusi ja isa pikki teekondi või päriselus valitsevat raskust ja stagnatsiooni. Kuna verbi tähendus lauses kodeerib mingit seisundit, on *halliga* kirjeldatud sündmused enamasti staatilised, millel puudub selge ajaline struktuur ning mille grammatiline subjekt on pigem omaduste kandja kui tegija. Nimetatud grammatiliste vahendite abil moodustub *hallist* justkui paha ennustav epideemia, mis imbub aeglaselt, kuid järjekindlalt õuest tuppa ning matab enda alla nii toas olevad esemed ja toidu kui ka inimeste välisilme ja meelelaadi. *Halli* varju jäävatele õõvastavatele saladustele esitatakse ähvardus ja väljakutse alles romaani lõpul – kevade tulekuga.

Halli tooni **rööpmõisted** ilmnevad ka Luige n-õ värvitutes kirjeldustes, kus ta *halli* värvisõna otseselt ei kasuta. Näiteks *härmatanud magnetraud, vanad härmatanud vikatid, paksude hallitanud⁹ kärede vahel, raudne taeva laotus, raske tuhakarva taevast, kalifeepükste tinakarva nõõbid, vanad tolmunud kassid.*

Eespool värvinimetuse kujundilise funktsiooni juures käsitletud värvikandjad on esitatud veel kord näitlikumalt teda täiendavate omadussõnadega. **Värvikandjais** on *hallil* eelkõige mõistagi loodus, eriti maapind ja taevast. Peale looduse esineb *halli* tegelaskujude portreede ja ehitiste kirjeldustes. *Halli* värvinimetust täiendavad kõige sagedamini omadussõnad *väike, madal, vana, harilik, kodune, tuhm, kibe, ühtlane, inimesepikkune, raske*. Need on enamasti omadussõnad, mille analüütilisuse aste pole eriti kõrge, sest nad sisaldavad suuresti emotsionaalset hinnangut. Seetõttu ei mõju nad konkreetselt ega objekti omadusi täpsustavalt, vaid annavad pigem vastupidise efekti. Nii tähistab “väike” oma põhitähenduse kõrval veel hellust ja haledust, “madal” aga midagi käegakatsutavat ja vargsi saabuvat jne. “Harilik”, “kodune” ja “ühtlane” on juba otseselt tähenduselt ebamäärased ja hõlmamatud. *Halli* täiendavad omadussõnad on esitatud allakriipsutatult.

Maapind (lagendikud, kaldapealsed, lumised väljad): õhukest halli lund; hall küntud maa; halli konarlikku kartulimaad; laiad hallid lumekamakad; halli hangunud talvepäeva; luhajää oli jõejäaga võrreldes palju hallim, tuhmim ning paksem.

Mets (puud, lehed, oksad): valvel hallid õunapuud; inimesepikkused hallid ohakad; ühtlased valkjashallid puutüved.

Taevast ja **pilved**: hallid madalad pilved; vihm ei olnud külm, aga hall, peenike ja tihed; ühtlaselt halli taevast; madalat halli taevast; tuhakarva taevast; tumehall taevast; kalk punakashall taevast.

Fluidumid (õhk, valgus, tolm, aur): hall kartulikeeduaur; kibe hall tolm; paks hall tolm; kleepuv hall soojus; kodust halli avarust; hall päevavalgus; hall hämarik; halli auru.

---

⁹ Eesti keeles on “hallitus” ja “hallitama” tuletatud sõna *hall* tüvest, mis on samuti halli karva (Viies 1983: 294).

Tegelaste välisilme ja riietus: väike ja hall vanaema; onu paistis sealjuures nii väike, hall ja mahajäetud; asjad olid rasked, ööd ja päevad pikad, inimesed hallid ning harilikud; hallid inimkogud viskasid lakke varje; minu pealagi muutus madalaks ja halliks nagu loomal; Miina oli hall ja tõsine, lusika moodi; vanaema muidu lumivalged juuksed paistavad lumekirju maa taustal hallid kui tuhk; vanaema suur hall pea; Ilvese pealage; piirasid hallid sorgus juuksed; ema silmad läksid halliks; Liisu väikesed hallid raudhambad; ema vana halliks higistatud kaenlaalustega kleit; vanaema silus oma halli paklast põlle; vanaema hall madal kaabu; hallid räbalad külma pärast ümber udarate; hallide ümmarguste viltidega; ema hallid villased sukad; minu hallidesse villastesse sukkadesse; vanaema hall suurrätik; hallid punaste põialdega labakindad; Juuli oma halli palituga; kõhu peal hoidis Ilves halli märge kaabut.

4.3.2. *Musta värvinimetuse funktsioonid ja rööpmõisted*

Must on ühemõtteliselt negatiivse semantikaga värvinimetus. See võib anda objektile või olukorrale juurde negatiivse varjundi, lisades kontekstile süngust. Peale deskriptiivse funktsiooni on *mustal* samamoodi kui hallil psühholoogiline aktsentueeritus, mis lisab loole juurde emotsionaalse varjundi ja ekspressiivsust. *Must* loob romaanis sünge meeleolu ja tekitab lugejas vastava emotsionaalse häälestatuse – süveneb külma- ja valutunne, ohu eelaimdus.

Luige *must* esineb täiendina **metsade, veekogude, maapindade, taeva, pilvede** ja **fluidumite** omaduste kirjeldustes ning laseb üha seotumalt aimata lapse siseelu liikumisi ja tegevuse muutust sellesama taustpildi metamorfooside toel.

- (1) *Mets mustendab* ja kohiseb, üle selja jookseb judin, lähen ära ja ei vaata tagasi [--]. Lk 6
- (2) Lume alt pidid koos kevadlilledega välja sulama ka *mustade kuusikusügavuste* sünged saladused: punker ise-oma-käe-läbi surma leidnud meestega, huntidemurtud loomade valged kondid, salahauad ja -moonalaod. Lk 254
- (3) *Mustad kuusetihnikud* liikusid meist aeglaselt mööda, lumi viskas tontlikku valgust, kelgujalased kriuksusid, nagu kiristaks keegi hambaid, ja mulle tundus kogu aeg, et kelgu järel jookseb vanaaegne viirastus väikese valge koera kujul. Lk 239
- (4) Vana jalaka raagus oksad liikusid majakatuse kohal, vaskukselingid läikisid, tagumine trepp oli paksult *musti känkkrassejäätnud puulehti* täis. Lk 142
- (5) Jõekoht oli ära tunda ainult sellest, et siin paistis *jää mustem* ja selgem kui luhas. [--] Jõgi läks nagu *must läikiv maantee* läbi halli maa. Lk 148

- (6) Elu lumeväli ulatus kaugele silmapiiri taha, *musti sügavikke* varjas sire jää [---]. Lk 204
- (7) Eemal, punakate pajupõõsaste taga ulatusid taevarannani jõeluha laiad *süsimustad veeväljad*. Vanaema tõusis aeglaselt nende *mustade vete* ja raske tuhakarva taeva ees nõlvakut mööda üles, lehm truult järel. Lk 127
- (8) Seisin ihuüksi kumeral väljapealsel, *mustad veed* loksusid all laial luhal, tuhakarva taevast hakkas pudenema mitte tuhka, vaid lund ja minu süda tagus kõvasti vastu vateeritud palitu täpilise sitsriidega paigatud voodrit. Lk 129
- (9) Madalates kohtades olid vaod veel vett täis, aga ülemises otsas, kõrgemal, *mustendas* vaopõhjas *rasvane nätske muld*. Lk 34
- (10) Päike paistis heledasti, puhus vali pehme tuul. Kõikjal *mustendasid* lume alt välja sulanud mättad ja kivid. Lk 240
- (11) Tean, et mida kõrgemale lennukis tõusta, seda sügavamaks muutub sinine värv, lõpuks kumab läbi sinise pealispinna *must maailmaruum*. [---] Just siis, kui tumesinisest kuplist võib *must sügavik* läbi paistma hakata, tuleb stjuardess ja toob kanakoiva, et inimeste tähelepanu taeva saladustelt kõrvale juhtida. Lk 107
- (12) Minu *must jäljerodu* läks ümber majaotsa, kontpuu alt läbi, üle Manni haua, pimedatest tagatoa-akendest mööda aidaukseni. Lk 161
- (13) *Must vana taevas* tõusis kõrges kaares laudakatuse kohale. Kõpu metsade põhjas, tühjadel sätendavatel lumeväljadel ja meie õues, igal pool läbisid õhku salapärased raadiolained keskõise Kremli kellahelinaga. Lk 193
- (14) Ootamatult tõusis vali tuul, linna kohale kerkis *mustjas alasikujuline pilv*, puud ägasid, aknad klirisesid, värava kõrval kasvavate vanade elupuude ladvad paindusid silmapilguks maani, nagu oleks nende vahelt nähtavale ilmumas Suure Kohtupäeva peaingel ise. Lk 208
- (15) Mulle pahvatas näkku *paksu musta suitsu*, kohe ähvardas kaela variseda kurruline ja ränk kaljurahn. Lk 155

Ka elumaja **aknad** ja pimedad **toanurgad**, koolimaja läheduses asuvad **linnupesakastid** ning toas silmitsetud **asjad** hakkavad üha enam iseseisvat elu elama. Luige lapse aistingujõulistest kujutlustes intensiivistub lohutu meeleolu ja elunukruse paratamatus, mida konkretiseerib *must* värvinimetus.

- (16) See aitas *mustendavate toanurkade* ja kibeda magusanälja vastu. Lk 228
- (17) *Mustad aknaruudud* läigatasid rasvaselt. [---] Säangi serva alt paistsid minu vildid otsekui kellegi jalad ja ma uurisin neid natuke aega umbusklikult. Lk 188
- (18) *Vanatare elumaja otsaaknad mustendasid tühjalt*, tuul vilistas tammerivis, rohukamarasse jäänud sõrajälgedes läikis jää. Lk 142
- (19) Selja taga kohisesid Teiste kuused, ees *mustendasid Vana-Tare aknad*. Lk 159
- (20) Isegi koolimaja-esiste puude küljes olevate *linnupesakastide mustad lennuaugud* andsid nagu mõista, et kusagil maja sügavuses võib siia maani seista Jairuse tütrekese tühi säng. Lk 219

- (21) Pliit oli alles soe, pingi peal pangedes läikis süngelt *mustendav kaevuvesi*. Lk 230
- (22) Tema jämedate konksus sõrmede vahele kadus *must lauluraamat* peaaegu täiesti ära, kuid Ilvese kollakasvalges käes löid selle kullatud ääred kurjakuulutavalt ja võimukalt hiilgama. Lk 191
- (23) *Siirup* paistis olevat põhjatu ning *süsimust*, see voolas laisalt ja rasvaselt pudelist alustassile. [---] *Must nire* valgus aeglaselt lauda mööda laiali, kleepis ajalehe Rahva Hääli kokku ajalehega Tee Kommunismile [---]. Lk 212

Luik kasutab omapäraseid ja sageli üllatavaidki **võrdlusaluseid**, kus lause tundevärving saavutatakse värvinimetuse kaudu. *Must* toonitab läheneva ohu ja surma eelaimust, tülpimust, leinameeleolu.

- (24) Suured kuused toa taga lepikus seisid kui *mustad inglid*, rasked lumised tiivad longus. Lk 165

Musta värvi seostatakse ka **koleduse, surma ja allilmaga**. Samuti nende nähtustega, mis on otseselt seotud **kurjade vaimude või nõiduse, võlu, maagiaga**.

- (25) Püssi ja jää all külmas mudas tarretasid verekaanid *mustadeks tompudeks*, siinsamas lähedal linaleoaugu põhjas vedeles uputatud kass, hambad irevil. Lk 145
- (26) Suured tammed aida otsas kohisesid kogu aeg ja mul oli tunne, et ühe tamme otsas istub *musta palituga mees*. Lk 83
- (27) Vanaema oli Kuradit isegi päris lähedalt näinud. [---] Vanaema nägi, kuidas jääkeldri juurde ilmus *must mees*, kõndis irvitades edasi-tagasi ja kadus järsku ära. Segastel aegadel ilmus Kurat alati välja ja vaatas irvitades pealt, mis toimub. Lk 204
- (28) Arutas, et näe läigib ja jüsku üks *must sitik* liigutab siis, mes ta muud saab olla, *kui vanaõeluse silm*. Lk 74
- (29) Valgus tõstis silme ette mitu pilti raamatust „Eesti rahva ennemuistsed jutud“: soome-ugri püstkodadest tõuseb suits otse üles, taevas ujuvad rüütlilossid, karjapoiss istub käsipõsakil kivi otsas, ahistus hinges, metsade ja maade keskel seisab pikaks veninud *vanakurat*, kelle *selgroovagu mustendab*. Lk 32
- (30) Kus püssikuked naksuvad, kuusetüvest purskab verd, kui eksinud teekäija sinna kirve lööb, suured punkrid suitsevad, puude vahelt vilksatavad *mustad kogud* ja elatakse tontlikku elu. Lk 179
- (31) Ta ei teadnud ka muinasjuttu *mustast kanast*, kes oli haldjas kana kujul ning kinkis vanaaegsele poisile sinepiiva. [---] See *must kana* oli tegelikult haldjariigi minister [---]. Lk 74

(32) Ta võis igaühe sitasitikaks nõiduda, ehkki ta ise oli ainult üks *mustast kummist rohupudelikork*. Lk 73

Musta värvinimetuse poeetiline funktsioon on viidata tekstis ka **tõsidusele, haritusele ja teadmistele**. Väga ilmekalt ilmneb see näitelausestes 33, 34, 35 ja 36, kus laps väljendab oma poolehoidu ja tunneb aukartust raamatukogujuhataja Ilvese vastu, sest too on suure lugemuse ja teadmistega mees. Ilvese välimust, olemust ja isegi tema lausunud sõnu iseloomustatakse *musta palitu* (vt näide 33), *mustade pääsukeste* (vt näide 34) ja *mustade silmaterade* (vt näide 35) abil. Näitelause 36 luuakse Ilvese tegelaskuju jõulisus, ekspressiivsus ja üleolek adjektiivitüvelise intransitiivse *nda-*verbituletise kasutamise kaudu, mis viitab tema vitaalsusele ja elujõulisusele. Sageli kirjeldatakse *mustaga* ka lapses endas peituvat elupotentsiaali (vt näited 37 ja 38).

- (33) Kuuski vaadates jäi mulje, et neil on *pikad mustad palitud* seljas ja prillid ees. Kuused meenutasid mulle Vana-Ilvest. Kohe läks mu süda palju kergemaks. Võtsin nõuks nüüd kohe Ilvese juurde raamatukogusse minna. Lk 235
- (34) Ilvese kärisevad sõnad aga lendasid lae all edasi-tagasi otsekui *mustad pääsukesed*, niisama kodused ja tuttavad, ent ometi võõralt maalt tulnud. Lk 99
- (35) Tool kääksus, laua ääre alla ilmus Vana-Ilvese nägu, prillid üles otsa ette lükatud, *silmaterad mustad ning laiad*. Lk 189
- (36) Ta soris riulites ja otsis midagi, selle juures raamatutega juttu ajades. [---] Ta liikus, *mustendas* ja pomises, prillid läigatasid, palitu kahises. Põranda all näris hiir või rott, lamp surises. Lk 237
- (37) Tundsin, et mu *silmaterad* on *tõsised* ja *mustad* otse kui grammofoniplaadid ja nende sisse jäävad kõik nähtud asjad varjule. Lk 78
- (38) Nüüd tuli ennast hästi kokku võttes mõtelda mõne inimese nime peale ja siis võttis see nimi minu kukla ja otsaesise vahelises *palavas* ja *mustas ruumis* omale kuju. Lk 195

Selgelt negatiivse tähendusega on *must* põhivärvinimetus **kujundlikus keelekasutuses**. Mustad jõud, mustad mõtted, mustad sõnad ja must täpp viitavad pealetükkivale kindlusetuse tundele lapse elukeskkonnas, mis on tingitud postmodernse ajastu kaitsetusest surma ja tuumakatastroofi ees (vt näited 39, 40, 41, 42, 43 ja 44). Näitelause 45 viitab Luik tekstis küüditamiste eest metsa pagenud (ja seal tapetud) metsavendadele, või hoopiski samastab end ise metsavendadega (vt näide 46). Eestlaste uskumustes ilmusid ka Viirese järgi pahatahtlikud surnud “*musta koguna*” (Viires 1983:

300). Näitelause 47 kirjeldatakse inimesi *musta* värvinimetusega, mille semantiline roll erineb *halli* tooni semantikast pereliikmete ja külaelanike kirjeldustes: kui *hall* iseloomustas ema ja vanaema välimuse kirjeldustes nende iganenut ellusuhtumist ja stagneeruvust, siis *mustaga* kirjeldatakse umbisikulises tegumoes mingi tegevuse või liikumise keskel olevaid inimesi.

- (39) Kaugeltki mitte kõigi inimeste südames ei põle tahe hävitada *musti jõude*, seal on enamasti üks ja ainus soov – saada rohkem kallist elektroonikat, imeautosid, lusti ja lõbu. Lk 66
- (40) Nõnda ohkides ja manades päästis ta kõik *mustad jõud* lahti, heitis elu peale salakavala, õudse ning tumeda varju. Lk 228
- (41) Eriti oluline oli ükski kodus olles otsida omale mõni lapsepärane ja süütu tegevus ning sellega *mustad jõud* ära petta, magama uinutada. Lk 228
- (42) Kõik pimedad nurgad ja *mustad mõtted* läbi valgustada. Lk 96
- (43) Siis ujuvad üle taevasina *mustad sõnad* „massikultuur“ ja „kolmas maailmasõda“. Lk 108
- (44) Kui üle taevakaare ei sõidaks seda *musta täppi* nagu üksildast eksinud pommilennukit, võiksin ma muretult uskuda, et käesolev aastatuhat ei lõpe veel nii pea, et äraneetud tegudelt nende igapäevaseks muutmisega ära võetud needus polegi kogunenud õhku ega inimeste verre. Lk 109
- (45) Kus püssikuked naksuvad, kuusetüvest purskab verd, kui eksinud teekäija sinna kirve lööb, suured punkrid suitsevad, puude vahelt vilksatavad *mustad kogud* ja elatakse tontlikku elu. Lk 179
- (46) Pliidisuus punetas tuli, laua ääres liikus *must inimesekogu*. Mul hakkas uuesti seesama võõrastav kodukäija-tunne, mida ma täna juba tundnud olin. Lk 174
- (47) Ümberringi on täistuisanud metsad, puud vehivad okstega ja tahavad inimesi kinni võtta, *inimesed* ise aga on *väikesed, mustad* ning *võõrad*. Lk 218

Musta värvi seostatakse teoses ka ebapuhtuse ja poriga. Sõna *must* teine põhitähendus on „**määrdu**nud“.

- (48) Nüüd oli tal kartuli asemel karaskitükk peos ning suu ümber *must rõngas*. Lk 176

Sõnal *must* on ka tähendus „häbiväärne“, mistõttu selle värvinimetusega tähistatakse midagi **ebaseaduslikku** ja **häbiväärset**, kellegi süül olevaid varjatud kuritegusid, häbiväärsest teost tingitud süümepiinu.

- (49) Ega säääl kedagi roppu ega *musta põle*. Puhas värk. Lk 179

Musta värvinimetust iseloomustavast loetelust ilmneb kõigepealt tema mitmetahulisus võrreldes üheplaanihalliga. *Must* on võrreldes halliga ka palju hoogsam ja jõulisem: must esineb peale omadussõna veel nii omadussõna funktsioonis kesksõnana kui ka adjektiivitüvelise intransitiivse *nda*-verbituletisena. *Must* on polüsemantiline ning esineb fraseologismides ja kujundlikus keelekasutuses. Ka *musta* värvinimetusega kirjeldatud situatsioonitüübid ehk tegevuslaadid on enamasti dünaamilised, mille eesmärk on väljendada pideva ja muutumatu asemel liikumist ning ühest kohast/olekust teise siirdumist. Sellised duratiivsed ehk kestusega sündmused esinevad tavaliselt mitteagentiivsete protsessidena (nt *mustad kuusetihnikud liikusid meist aeglaselt mööda; mustad veed loksusid all laial luhal; ülemises otsas, kõrgemal, mustendas vaopõhjas rasvane nätske muld*). *Mustaga* kujutatud pinevus aga luuakse momentaansete ehk hetkeliste sündmuste varal (nt *mustad aknaruudud läigatasid rasvaselt; mulle pahvatas näkku paksu musta suitsu, kohe ähvardas kaela variseda kurruline ja ränk kaljurahn*). Eelnevast nähtub *musta* varjatud kaheplaanihallis: läbinisti negatiivse värvisemantika varjust hoovab temast pöördetele viivat lootust, sest temaga ei kaasne stagnatsiooni nagu halliga. Nii vihjab *must* keskkonna muutumise ja liikumiste taustal ka kevade tulekule. Romaani tegelasigi kirjeldatakse *musta* värviepiteediga mitmesuguste sündmuste ehk “liikumiste” keskel.

Musta tooni **rööpmõisted** samastuvad teoses teda algselt kõige primitiivsemas värvinimetuste süsteemis tähistanud metafooriliste mõistetega nagu “pimedus”, “pimedaks minema” ja “tumedus”. Omadussõna “pime” iseloomustab romaani tegevustikku samal määral kui värvinimi *must*. Sõna “pime” esineb teoses nii liitsõna, liitsõna kui ka sõnaühendina ning võimendab teose ahistavat ja sünget meeleolu veelgi. Teda võib lugeda romaani korduvaks motiiviks *halli* ja *musta* põhivärvinime kõrval ning tal on eriliselt tugev suhestatus tegevuspaiga sise- ja välisruumiga. Nii tungib väljaspool eluruume asuv pimedus (*pimedas vana-aastaõhtus; sügav pime muld; pimedad surnuhauad; pime hauakoht; kadus igaveseks uttu ja pimedusse otsekui põrguhauda; paks pime kuusik; pimedas metsas; metsade ja pimeduse nõiajõud; aiapimedus; talvepimedus*) ka tuppa (*eestuba paistis veel pimedam ja ähvardavam kui*

tagatuba; toas läks ikka **pimedamaks**; tuba muutus madalamaks, külmemaks ja **pimedamaks**; valgustas **pimedat** tuba nagu välgulöök; **poolpimeda** kapi naftaliinilõhnas; **pimedad** kapitagused; lauaalusest **pimedusest**; **pimedaid** nurki; **pimedatest** tagatoa-akendest; **pimedast** vöörusest kostis heleda häälega öeldud sõnu; sooja **poolpimedasse** lauta; pood tundus külm ja **pime**), mis võimendab elunukruse paratamatust veelgi. Poetilise keelekasutuse koha pealt on huvitavad veel sätendav **eebenipuupimedus**; **sünnipimedus**; **hauapimedus**; **mullapimedus**; **maapimedus**; **igavene pimedus**; **läbipaistev pimedus**.

Ka rööpmõistet “tume” esineb teoses märgataval hulgal, kuid vastupidiselt rööpmõistele “pime” kirjeldab ta teoses peale välisruumi (*vanad puud kohisesid **tumedalt**; seda **tumedamad** olid kuused; **tume** kuusik; kuused metsas kaotasid oma **tumeda** võimu; **tume** oja; **tume** kraavijää; kardetav ja **tume** tagamaa; langes ümbrusele **tume** ja igav vari; **tumeda** varju*) veel rõivaesemeid (**tumedad** palituhõlmad), inimese välisilmet (*kitsas **tume** nägu; **tume** märja suu jälg*), hääletooni (**tumeda** häälega), meeleolu (**tumedat** hirmu) ja tunnetuslikke protsesse (**tumedalt** aimama; olin korruga segatud **tumedasse** loosse; ahistava **tumeduse** vastu).

Peale “pimeduse” ja “tumeduse” kirjeldatakse *musta* tooni tema värvitutes kirjeldustes veel rööpmõistega “tahn”: **tahmaste** müüride vahel, **tahmane** lambihari.

Niisamuti kui *hallil*, on ka *musta värvikandjateks* eelkõige loodus, eriti kuusemetsad, veekogud, igasugu jäljed ja süvendid maapinnal ning loomad ja putukad. Vastupidi *hallile* esineb *must* ka fraseoloogilistes väljendites. *Musta* värvinimetust täiendavad sagedamini omadussõnad *suur, lai, sügav, külm, vana, paks, haisev* ja *sünge*. Nimetatud universaalsete omadussõnade lisatähenduse olemasolu määrab aga teose kontekst, kus neid rakendatakse. Näiteks kui omadussõna “vana” iseloomustab abstraktset ja hõlmamatut mõistet “taevas”, siis on tal tekstis emotsionaalne tähendusnüanss; “ruuna” iseloomustamisel seevastu on sõna “vana” tunduvalt konkreetsemas kontekstis, mistõttu on tema analüütiline väärtus tunduvalt suurem. Järgmiselt on välja toodud tähtsamad värvikandjad koos *musta* täiendavate omadussõnadega. *Musta* täiendavad omadussõnad on esitatud allakriipsutatult.

Mets: mustade kuusikusügavuste sünged saladused, puu sügavasse mustjasse haljusse.

Veeväljad: jõeluha laiad süsimustad veeväljad, jõgi läks nagu must läikiv maantee, mustad veed loksusid, siledam ja mustem ojavesi.

Maapind: musti märgi palja jala jälgi, must jäljerodu, mustendas hunnik mulda.

Taevas: must vana taevas, mustjas alasikujuline pilv.

Fluidumid: paksu musta suitsu, haisvat musta suitsu, must külm õhk, musta tossu.

Loomad ja putukad: vana must ruun, musta turris lakka, must kana, must kõva mardikas, mustad kusirautsikud.

Elus ja eluta olendite kirjeldustes: mustast kisendavast kurgust, mustad igemed, mustade mokaade vahelt, suu ümber must rõngas, lai must panthabe, mustade läbitungivate silmadega, fajanssluige kurjad ja süsimustad silmad, silmaterad mustad ja laiad, otsaesise vahelises palavas ja mustas ruumis, suurte mustade silmadega ja naerul suuga päike.

Inimeste üldilme: isa must kogu kaugusest, kedagi musta ega roppu, väikesed mustad ning võõrad inimesed.

4.3.3. *Valge* värvinimetuse funktsioonid ja rööpmõisted

Valge on enamasti positiivse tähenduskonnotatsiooniga põhivärvinimetuse, mida „Rahukevades“ ei kasutata pelgalt värvuse äramärgimiseks, vaid ka positiivse väljendamiseks ja meeldiva meeleolu loomiseks. Nii on *valge* sageli positiivsete kujundite ja sümbolite atribuudiks, mis võib rõhutada mitmesuguseid häid omadusi.

Luige laps kirjeldab *valge* värvinimetusega sageli **linnatüdrukuid**, seda kas kõiketeadja jutustaja vaatepunktist või mina-jutustaja silmade läbi nõukogudeaegseid raamatuid lehitsedes. Luige lastki riietatakse piduliku sündmuse puhul *valgesse*. *Valge* riietus ongi lapse jaoks **pidulikkuse** ja **erakordsuse** sünonüüm. Laps kirjeldab *valge* värvinimetusega ka keraamilisi plaate (vt näide 9) ja jäätist (vt näide 10) kui midagi ebatõelist. Täiendsõna *valge* rõhutab mitmesuguseid positiivseid omadusi: rõõmu, pidulikkust, erakordsust, unistuslikkust, imetlust, uudishimu, kättesaamatust.

(1) [---] nägin piltidel väikesi *valgete kleitidega* tüdrukuid Führeri maamajas. Lk 15

- (2) Mulle pandi selga kahar traksidega flanellseelik ning seoti pähe *valge rätik*, ema kandis klaasnööpidega bembergkleiti ja kandiliste õlgadega pikka taljes kampsunit. [---] Läksin elus esimest korda l i n n a. Lk 38
- (3) Mu kõht oli punnis, pea ümmargune, nägu roosa ja *juuksed valged*, rätik libises ühtelugu peast ära. Olime nagu kaanepilt raamatule „Ema ja laps“. Olin teel Moskvasse, Tallinnasse, Riiga, Võrru, Türile, Berliini, Leningradi [---]. Lk 29
- (4) See oli peibutav ja helge maailm, täis limonaadikioskeid, sirelisületäisi, *valgeid sokke* ja laiu libedaid patsipaelu. Lk 227
- (5) [---] ise otsisin kapist välja oma triibulise väikseksjäänud pihiku ja *uue valge aluskleidi*. Lk 117
- (6) Nelja-aastasele Marile pandi jalga *valged tuttidega põlvikud* ja ta viidi Kadriorgu jalutama. Lk 35
- (7) Isa säärivad jätsid Eesti teedele kalasabamustrilisi jälgi, need viisid teda ikka kaugemale tema *valgest sportülikonnast* ja täpilisest lipsust, mida päevapiltidelt veel näha võis. Lk 56
- (8) Tema selja taga virvendasid aastad 1900–1910. Siis oli temalgi olnud üks *valge pluus*, kaks pruuni sametpaela seelikusabas ja tupeeritud pealaejuuksed. Lk 22
- (9) N õ u d e p e s u m a s i n a d, k ü l m u t u s k a p i d, helesinine k a h h e l ja *valge k a h h e l*, p l a s t i k k a t t e g a lauad, t i k k j a l g s e d taburetid, r õ s t i t u d leivad, a p e l s i n imahl, pehmed 3-minuti hommikumunad olid meist ainult mõnesaja kilomeetri kaugusel, hirmuäratavad ja ettekujutatamad. Lk 20
- (10) Ema küsis ühe rosina-koorejäämise, vanamutt võttis tornist kõige ülemise topsiku ja tõstis pikergusest plekknõust sinna sisse ühte *valget asja*, see oligi jäätis. Lk 43
- (11) Kingalillede kõrval seisis *valged ja roosad floksid*. Need lõhnasid magusasti ja ärevalt, nende lõhn tuletas meelde midagi, mis meelde ei tulnud. Lk 28
- (12) Mõnes ladvas *valendasid päris ilusad suured õunad*, aga neid ei saanud sealt kuidagi kätte. Lk 83

Valge esineb täiendina ka niisugustes väljendites, kus kujutletakse midagi, mis on **päriselus** mingil põhjusel **teostumatu**. *Valge* on positiivsete kujundite ja sümbolite atribuudiks. Näitelauses 13 täheldab täiskasvanud kirjanik sümboli “valge tuvike” ja kujutluse “elajaloom” võrdluses lapse rikutud fantaasiajõudu, mis on minetanud lapsele loomulikud nägemused nagu hingeline puhtus, heatahtlikkus, südamlikkus.

- (13) Muutus elajaloomaks, aga oleks võinud ka *valgeks tuvikeseks* või ümmarguseks roosipõõsaks muutuda! Lk 118
- (14) Lumi kõditas nägu, oleks tahtnud teda kinni võtta, vaadata ja uurida *nagu valget loomakest*, aga polnud aega. Lk 163

Valgega seostatakse veel nii taevas asuvat **kuud**, **pilvi** ja **tähti** kui ka maa peal laiuvaid **lagendikke** ja **kaugusi**. *Valge* loob positiivse ja nostalgilise meeoleolu ning

sümboliseerib usku, lootust ja vabadust. Tal on kindel suunitlus tulevikku, mistõttu viitab sageli liikumisele ja teekonnale. *Valge* on kui midagi kauget ja saavutamatu, kuid ometi kogu aeg hardalt meeles püsivat.

- (15) Nägin läbi tolmuse bussiakna puulatvadest ja metsast piiramata sinist hiigeltaevast, ja alles seejärel järve orus ning marju mäekünka otsas. Nägin kõrgel taevas linde ja väikest *valget poolkuud*. Lk 42
- (16) *Valged säravate äärtega pilverongid* lähevad üle taeva. Tillivartest, mustsõstralehtedest ja floksipuhmastest tõuseb sõnulseletamatut sügiseärevust, rohutirtsud siristavad veel – ja juba on see hetk möödas, varjud on nihkunud, tuul pööranud ning näod vanemad. Lk 70
- (17) Mõnikord ujus üle-luha-metsa kohal *valgeid pilveriünkaid* ja isa vaatas sinnapoole, nagu tooksid need talle Tuudakult tervisi, tema surnud kurjalt isalt, tema healt emalt ja tema kõige armsamalt vennalt. Tuudaku oli isa kodu. Lk 81
- (18) Mööda kuuselatvu ja karme lumelagendikke veeres takistamatult tuleviku poole *päikese valge tulekera*. Lk 224
- (19) [---] nagu läheksime me kuhugi *kõrgele* ja *kaugele*, *sooja* ja *valgesse* ning jätaksime musta nahktaskuga mehe igavesest ajast igavesti siia metsa äärde luurama. Lk 140
- (20) Oli tunne, et kohe praksatab pujuraagudest *pikk valge tuleleek*, mis säratab taevaalust udu ning halle lepalatvu läbitungiva viimsepäevavalgusega. Lk 142
- (21) [---] söötsin vikati alt muretult läbi *valgesse* ning *vabasse talveavarusse*. See tundus olevat täiesti minu päralt. Jooksin, käed tiibadena laiali, meel teadmata millest rõõmus, välja äärde vaatama, kas majavedajad juba tulevad. Lk 223
- (22) Vastu tuulist avarust sirasid pajuurvad nagu kauged *põhjatähed* – *kauged*, *valged* ja *kättesaamatud*. Lk 252

Hoolimata sellest, et tavaliselt on *valge* positiivse tähendusega, võib tal olla ka negatiivne varjund. *Valgega* viidatakse ka haigusele ja igatsusest või pingutusest põhjustatud **kahvatusele**.

- (23) Viljalõikuse ja kartulivõtmise ajal kostsid Laine sajatused läbi võsade ja padrikute ning tungisid saboteerijate ja tööpõlgurite haigevooditesse, tehes nende *silmad valgeks* ja lõuapärad kangeks. Lk 40
- (24) Tagatoa akna all seisis ema ja vaatas samuti tee poole. Ta *valge nägu* paistis selgesti läbi kardinapitsiaukude. Kui ma tупpa juhtusin tormama, kargas ta näost punaseks minnes akna juurest kõrvale ja kahmas ruttu kätte kas lõngakera, käärid või raamatu. Varjasime teineteise eest kiivalt oma kibedat ja pikka ootamist. Lk 178–179
- (25) Hoidsin raadiot kahe käega kinni, ta oli raske ja mu *käeseljad läksid pingutusest valgeks*. Lk 62

Valgel on olemas ka selgelt **kummituslik, vaimudemaailmaga seotud** tähenduskonnotatsioon. See märgib midagi hirmutavat, teispoolsuses olevat ja nägemuslikku.

- (26) Ta võttis mu kukile, ma vaatasin alla vette ja uskusin, et kohe hakkavad paistma *uppunute valged käed*, mis haaravad emal jalust kinni. Lk 11
- (27) Kummutilt vaatas mulle vastu *valge fajanssluik*, kulm kortsus, nokk õispunane ja silmad kurjad ning süsimustad. Tema külma siledat kaela rõhus hauapimedus. Ta hingas välja kurba ning jubedat õhku, mis ajas kananaha ihule. Lk 88
- (28) [---] ööseti pidi nende luhapoolsetest akendest paistma *valgeid kogusid*. Lk 150
- (29) Kõige rohkem meeldis mulle pilt, mille allkiri oli: „*Laste valged käsivarred* sirutasid lainetest välja ja tõmbasid Hella põhja.“ [---] Selle pildi mõjul kartsin veekogust *ilusaid valgeid käsivarsi* tõusvat ja pidasin alati teraselt teekraave silmas. Lk 131
- (30) Püüdsin ära unustada ka väikese *valge koera*, kes tekkis öisel ajal Kiigatsi kuusikust läbi sõitva vanaema vankri taha, sibas, sibas ja kadus siis korraga ära, nagu oleks õhku auranud. Lk 228
- (31) [---] ja mulle tundus kogu aeg, et kelgu järel jookseb vanaaegne viirastus väikese *valge koera* kujul. Lk 239

Valge omadussõnalise täiendi või öeldistäitena loob toas morbiidse meeleolu ja märgib talveõhu külmust, kõledust ja troostitust. Näiteausetes 35 ja 36 määrab tähenduse just värvinimetuse: sõna *valge* viitab lume valgele värvile. Samas on tal juures negatiivne varjund, mis osutab talvemaastiku **ebameeldivale lagedusele**.

- (32) Meie kiledad hääled lõikasid *valge toaõhu* auravateks ribadeks. Lk 153
- (33) Toas oli *valge* ja *külm*. Lk 152
- (34) Hammustasin *valget õhku*, mille lõhn meenutas kuuseokkaid ja külmavõetud kartulipealseid. Lk 144
- (35) Üksikud lumehelbed vajusid laisalt taevast alla, *valge külm lagedus* tahtis hinge kinni matta. Lk 174
- (36) Läbi luugiprao paistsid rasked lumepilved, võsad ja *valged lagendikud* – tuhm üksluine põhjamaastik, millele annavad värvi ja vaheldust ainult kuumad verepripsmed. Lk 177

Valgega viidatakse ka tema teisele põhitähendusele ehk **päevavalgusele**, kus valge esineb enamasti alusena. Samamoodi nagu Luige luulele, on ka Rahukevadele tunnuslikuks märksõnaks “valgus”, “valgeks minema”. Ilmavalgus on alati olemas ning vahetus kontaktis nii tegelaste käikude kui ka eluruumis toimuvaga (vt näited 37, 38,

39, 40 ja 41). *Valgel* on psühholoogiline aktsentueeritus viimases näitelause (vt näide 42), kus tal on hoiatav sõnum maailma lõpu päeva eest.

- (37) Eestoa aken, mille taga põles lamp, muutus seda tuhmimaks ja punakamaks, mida *valgemaks läks väljas*. Lk 160
- (38) Tuli lambis põles ikka veel madala veripunase leegiga, kuigi *väljas* oli juba suur *valge*. Lk 162
- (39) Polnud veel *valgekski läinud*, kuid meil emaga olid silmad juba pestud ja jalad kinni. Lk 38
- (40) Ootas, kuni *valgemaks läheb* ja kui minu arust juba *valge* küll oli, tormasin välja vaatama, kuhupoole onu jäljed viivad. Lk 179
- (41) Sealt astus *valges külmapilves* sisse onu ja surus midagi läbi hammaste teretuseks. Lk 209
- (42) Oli tunne, et kohe praksatab pujuraagudest pikk *valge* tuleleek, mis säratab taevaalust udu ning halle lepalatvu läbitungiva *viimsepäevavalgusega*. Lk 142

Valge on seotud ka **kõrge eaga**.

- (43) [---] tema muidu lumivalged juuksed paistavad lumekirju maa taustal hallid kui tuhk. Lk 255

Valge esineb ka „**puhtuse**“ sünonüümina.

- (44) *Suhkur* on aga juba loomu poolest *puhas*, vaata kui *valge* ta on, ja seisab kotis! Lk 62
- (45) *Õielehed* ise olid nii *puhtad* ja *valged*, et nad polnud mitte ühegi muu *valge* asja sarnased. Lk 84

Valge ja *must* opositsioonipaarina **fraseoloogilises väljendis** viitab absoluutsele vaikimisele.

- (46) Eevald *ei lausunud musta ega valget*, ta isegi ei liigutanud silmi. Lk 248

Eeltoodust selgub, et vastupidi hallile ja mustale tähistab *valge* pigem positiivset. *Valgega* seonduvad nähtused ja asjad jäävad lapsele sageli kättesaamatuks või silmapiiri taha: jäätis, põlvikud, kahhel, põhjatähed, ladvaõunad. Nii võib *valge* viidata ka melanhoolsusele. *Valge* tuleb eriti eredalt esile just linnakontekstis moodsate ja uudsete

nähtuste kujul. Nagu must, on *valgegi* polüsemantiline ning esineb fraseologismides ja kujundlikus keelekasutuses. *Valge* esineb öeldisverbina vaid ühel korral (*õunad valendasid*). Sarnaselt mustale on *valge* abil konstrueeritud laused peamiselt dünaamilised. Ent vastukaaluks mustale on *valgega* kirjeldatud situatsioonitüübid suunatud kindlalt tulevikku (nt *päikese valge tulekera veereb takistamatult tuleviku poole*) või minevikku, seostudes möödaniikku vajunud helgete sündmustega (nt *mõnikord ujus üle-luha-metsa kohal valgeid pilverünkaid ja isa vaatas sinnapoole, nagu tooksid need talle Tuudakult tervisi*). Aastaaegade taustal kerkib *valge* esile kevade tulekuga, viidates lootusele, lubadusele, päikesele, tulevikule. Nii on *valge* poeetiline tähendus teekond, mis seondub kas mineviku meenutuste või tuleviku kujutelmadega.

Valge tooni **rööpmõisted** samastuvad samuti teda algselt metafooriliselt tähistanud mõistetega “valgus, päev, päike”. Mõistagi osutavad need mõisted teoses eelkõige valgumaks minemisele ehk koidikule: *ootasin, kuni valgumaks läheb ja kui minu arust juba valge küll oli; aga ka õhtusele loojakujärgsele valgusele: taevast veel punetas, väljas oli valgum kui taas*. Ühtaegu nii valgust kui ka päikest tähistavad idüllilised väljendid loovad romaanis lüürilise meeleolu: *igavene päike, annab meile jälle lootust ja valgustab meid läbi*. Teose leitmotiivid “valgus” ja “pimedus” moodustavad omavahel binaarse opositsiooni ning neil on tugev suhestatus aja ja ruumiga: *need lõikasid mind pimedusest välja, valgustasid mu nägu ja silmaterasid, otsekui oleks kätte jõudnud hetk, mil valgustatakse nägusid sünni ja surma, kahe pimeduse vahel*. Otse päevasele ajale osutavad teoses väljendid *kuum sügissuvine päikesevalgus, jäist talvevalgust, nõrka valgusekuma, valgust varjates, hall päevvalgus, tuhmi kollast valgust*. Piltlikus tähenduses: *päevavalgele tooma, täisvalgusesse, vana valguselaik kuldab kartulivagu*.

Peale “valguse” on teose seisukohalt olulised veel teisedki *valgele* osutanud rööpmõisted nagu “puhas”, “paistma lumivalge, valgelt särava” ja “läige, läikima”, “hele, helendav, helendama”. Nendest algsetest *valgele* viidanud värvitoonidest esineb teoses kõige ulatuslikumalt mõistet “hele”. Teoses iseloomustab “hele” enamasti taevast, pilvi, päikest ja kuud: *väsinud päike paistis läbi pilvede ja muutis heledamad taevalapid inimeste nägude sarnasteks; ta paistis heleda päikese käes väike ja hall; lasi*

heledal päikesel meie päid kullata; *helendavate* servadega pilved; *hele* kuu; *hele* päike. Aga ka tegelaste naer ja hääletoon võivad olla heledad: *heledasti* lõkerdama; pimedast vöörusest kostis *heleda* häälega öeldud sõnu; *heleda* ja peenikese häälega. Samuti juuksed: *heledate* juuste. Väiksema intensiivsusega valguse kohta osutab mõiste “kahvatu”: *taevas väsis järsku ära, jäi kahvatuks ja sinna ilmus valge vaevalt nähtav poolkuu.*

Ka rööpmõisted “puhas”, “läikima”, “paistma lumivalge” ja “särama” karakteriseerivad teose loodusesse kuuluvat ja tegelaskujudega seotud ainet: *suured puhtad põhjamaapilved; öielehed ise olid nii puhtad ja valged; suhkur on aga juba loomu pooldest puhas, vaata kui valge ta on; kraavijää läikis; läikivad* veepisarad; *lumivalged* hiigelveasid; *lumelaigulise* maapinna; *lumekirju* maa taustal; *lumelapiline*; *säravat* õhku; *läikivad* silmaivalged; *otsaes läikis* higipisar; *silmad särasid*; *naise siniste silmaalustega nägu lõi särama, nagu oleks põseluude vahel tuli üles võetud.*

Valge värvinimetuse olulisemad **värvikandjad** on (pidupäeva) riietusesemed, taevas (pilved ja kuu), päevavalgus, (lume)legendikud ja nahajume. *Valget* täiendavad harilikult *kõrge, kauged, soe, külm, väike(ne), vaba, uus, ilus*. *Valget* täiendavate omadussõnade analüütilise aste ei ole alati kõrge, sest nad iseloomustavad enamasti nagu *musta* värvinimegi puhul abstraktset ja hõlmamatut (taevas, pilved, tähed, legendikud, ebamäärased ja ebatõelised paigad jne). Näitlikuse huvides esitatakse *valgele* iseloomulikumat värvikandjad koos teda täiendavate omadussõnadega. *Valget* täiendavad omadussõnad on esitatud allakriipsutatult.

Riietusesemed: uue valge aluskleidi.

Taevas: kauged põhjatähed – kauged, valged ja kättesaamatud, valged kulunud tähed, tõusvas valges aurupilves, väike valge poolkuu, valge ümmargune päike, sõidavad vanad valged pilved, valged säravate äärtega pilverongid.

Päevavalgus: toas oli valge ja külm.

Legendikud: valge külm lagedus, valgesse ja vabasse talveavarusse.

Nahajume: ilusaid valgeid käsivarsi.

Ebamäärased või ebatõelised paigad: kuhugi kõrgele ja kaugele, sooja ja valgesse.

4.3.4. *Punase värvinimetuse funktsioonid ja rööpmõisted*

Punase värvinimetuse poeetika seostub „Rahukevades“ kõige enam vere ning päikese tõusu ja loojaminekuga. Vere värvina kumab temast tugevasti läbi piibellik värvisümboolika. Nii nagu Uues Testamendis seostub punane eeskätt Kristuse ja märtrite vereohvriga, sümboliseerib ka lapse salajane rüüstekäik aeda iseäralist ja varjatud ohvritalitust. Ka inimeste ja loomade kirjeldustes märgib *punane* kaudselt verd – selle tulvates mingisse kehaosasse väljendub nende hetkeline tundeelamus. Eha ja koidu punetus taevast sümboliseerib aga aja lõpmatut kulgu ning osutab õhtuhämaruse saabudes ettevaatlikkusele. Poeetilised ja jõulised metafoorid päikese tähenduses väljendavad lapse elamuslikku pinget päeva õhtusse jõudmise eel.

Kuna jutustaja ja autori jaoks on peale ilmastikunähtuste ka **taimede maailm** tähenduslik, esineb *punane* mõne sama tooni puu, põõsa või lille kirjelduses kas positiivse või negatiivse värviepiteedina. Pihlakas¹⁰, millele eesti rahvauskumustes omistatakse maagilist jõudu, sümboliseerib romaanis kaitset vanakurja eest, laiemas plaanis kõikide kodumaad ähvardavate ohtude eest. Nii võrdkujutab *punane* värvinimetuse näitelause 1 ja 2 energiat, erksust, optimismi, vastupanu. Kibuvits seevastu tähistab kristluses kannatust, eesti rahvaluules on tema sünonüümiks orjavits (Tuisk 1999: 155). Nii annab Luik näitelause 3 *punasele* selgelt negatiivse emotsionaalse varjundi, sest laps läheb võõrasse aeda üksi kibuvitsamarju korjama ja tal on hirm, et metsavennad võisid tema eest marjad ära süüa. *Punane* seostub lapsele erutuse, viha ja närvilisusega. Ka näitelause 4 kujutab Luik maasikatest *punetava* maa taustal lapse sisemist erutusseisundit, milles avaldub tema salajane võimuiha need marjad kunagi ise ära süüa.

- (1) Pühad pihlakad, tõelised nõiapuud. [---] Nad seisid täies aupaistes vastu selginevat taevast, otsekui teiselt maalt tulnud, kas Võrumaalt või Lätist. Pihlakas kaitseb inimest vanakurja eest. Uskusin, et need siin küll kaitsevad. [---] Seisin paha aimamata, kõht punnis ja *punased marjad* peos, kui õhk hakkas põruma ja ulguma, murdus klirinal katki ning üle pihlakate kihutasid reaktiivlennukid. Lk 9

---

¹⁰ Eesti rahvauskumuse järgi kasutati pihlakaid kaitsemaagias tema marja tipus oleva ristiga või viiskandi ning erksa värvuse tõttu (Hiimäe 2012: 67, 98).

- (2) Ma vaatasin *pihlakaid*, need *punetasid külmalt* vastu külma taevast. [---] Üks ja seesama *külm puna* sadade tuhandete majade kohal, tumenev rohelus, viiekümnenda aasta augustiõhtu. Lk 10, 20
- (3) Mulle tuli meelde *punaste marjadega* lai madal roosipõõsas aianurgas. Jätsin kelgu sinnapaika ja läksin, kulm kortsus, läbi aia. Muretsesin, kas äkki ei ole Harald ja Heldur öösel metsast välja marju ära sööma tulnud. [---] Kui ma aga nägin, et *marjad* olid alles ja *punetasid* põõsa küljes, läks mu suu iseenesest laiale naerule. Lk 142
- (4) Neli talu ümbruskonnas aga m ä r k i s i n ä r a. Lootsin palavalt, et nendest taludest ka inimesed ükskord kuhugi ära viiakse. [---] Kolmanda talu aia taga kasvas nii palju maasikaid, et *maa punetas*, aga neid ei kõlvanud teiste akende alt korjama minna, kui inimesed veel sees olid. Lk 17
- (5) Hakkasin kontpuualust maalappi kartma kohe peale seda, kui olin haua ära tasandanud, pelgasin *painduvaid punaseid kontpuuoksi*. [---] Luusisin edaspidi tihti kontpuu ümber. Selle oksad kõikusid pahaendeliselt. Arvata võis, et nad varem või hiljem kellegi kinni võtavad. Lk 37
- (6) Eemal, *punakate pajupõõsaste* taga ulatusid taevarannani jõeluha laiad süsimustad veeväljad. Lk 127

Pojengivõrsete ja maasikarabarberi kirjeldamisel ilmneb Luige lapse agressiivsus kõige armutumal viisil. Laps on tapja ja ründaja, ta tapab, mida saab: lilli ja loomi. Järgnevates stseenides on *punasel* eriti tugev assotsiatsioon verega. Kui Kristlikus värvisümboolikas on *punane* Kristuse vereohvri ja märtrite kannatuste sümbol, võib lapse jaoks olla tema aed ja lillelaud tõepoolest kui ohvrialtar ja lilled kui ohvriand. See, kuidas laps salaja pakse punaseid pojengivõrseid aias lõikab (vt näide 7) ning aaloesid ja kaktuseid lillelual kääridega torgib (vt näited 8 ja 9) on justkui lapse salajane ohvritalitus, sümboolne vereohver oma kodumaa vabaduse eest. (Näitelausetes 8, 9 ja 10 ei esine küll *punane* värvinimetusega, kuid assotsieerub teoses väga selgelt mõistetega “liha” ja “veri”).

- (7) Keegi ei teadnud mind takistada maikuus lillepeenra juurde minemast, käärid põlle all. Lõikasin suure mõnuga *pakse punaseid pojengivõrseid*, ka murtudsüdamele ei andnud ma armu. Märg maa auras päikesepaistel magusasti, teravate kääridega oli lust *pojengi mahlast liha* lõigata, ja kurgus surus teadmine, et tuleb suur tüli ja pahandus. Lk 8
- (8) [---] jäme kurgi moodi kaktus. Seda oleks tahtnud noaga lõigata või vähemalt nõelaga torgata, et tunda mõnu noa võimust *mahlase pringi liha* üle. Vahtisin igatsevalt valge postamendi jalgade vahele, aga kaktusele kallale minna ei julgenud. Lk 151

- (9) Ja astusin raskel harjunud sammul lillelaua juurde, kus seisid aaloed ja kaktused. Mõnedel lehtedel võis näha vanu arme, pärit mõnest minu eelmisest salajasest rüüsteretkest. [---] Ja kui lill mind minu arust juba uskuma hakkas, lõin käärid kähku tema *õrna lihasse*. Paksudest tolmustest kaktuselülidest valgus välja *kibedaid* ja *selgeid verepisaraid*. Lk 188
- (10) Isa rääkis juba õues vanaemaga rabarberitest ja rõhutas eriti *punase lihaga maasikarabarberi* tähtsust. Lk 73

Tänassilma kandi **maastikku** kirjeldustes sümboliseerib *punane* viljakandmatut maad. Vere värvina sümboliseerib *punane* möödunud sõja ja küüditamise traagikat ja valu, laostatud maa kandis endal sõjas hukkunute ja lõhutud külastruktuuri pitsarit (vt näited 12 ja 13).

- (11) Kõik oli peaaegu samasugune, nagu teiselt kaldalt paistis, kuid siiski ka teistsugune – siin ei kasvanud valgeid ädalalilli, vaid madalad pajud ja *kidur punakas rohi*. Lk 85
- (12) Maas *punetasid verepripsmed*, aga halastaja lumi mattis need kohe kinni. Lk 165
- (13) Läksime maanteest ikka kaugemale, kadusime ähvardavate metsade, põllupeenarde ja *veriste uusmaatükkide* rägastikku. Lk 53

Puude kirjeldustes seostub *punase* värvinimetuse poeetika eha- ja koidupunaga, kus *punane* konkretiseerib aja lõpmatut ja katkematut kulgu. Näitelause 14 väljendab perifrastiline kausatiiv¹¹ ühtaegu nii põhjustamist kui ka selle tulemust ehk *punaseks* muutumist: põhjustajaks ehk jõuks on mitteagent “päike” ning mõjutatavaks ehk patsiendiks “puulehed”. Üldist põhjustamistähendust väljendab siin *ma*-infinitiiviga ahelverb kausatiivse poolabiverbiga *panema*. Näitelause 16 grammatiline tähendus viitab seevastu tulemusündmusele, kus antikausatiivtarind väljendab protsessi mitteagentivsust ja spontaansust. Kuuselatvade (vt näide 15) ja õunapuuokste (vt näide 16) kirjelduses viitab *punane* kevadpäike kevade tulekule, looduse tärkamisele, lootusele, valgustusele.

- (14) Võõruse uks oli pärani lahti, õhtupoolne päikesepaiste voolas üle õue ja pani *mõned lehed haavaladvas* iseäralikult *punetama*. Lk 109

¹¹ Kausatiivi ja antikausatiivi käsitlemisel on töö autor juhindunud Mati Ereli väljaandest „Eesti keele lauseõpetus: sissejuhatus. Õeldis“ (Erelt 2013: 208–217).

- (15) Päike paistis *kuuselatvadele* ja värvis need *punaseks*, lumi oli okstelt kohati juba sulanud ja tume roheline võttis kuusikus võimust. Lk 234
- (16) Läbilõikavad ja kõlavad kuldnokaviled tungisid hommikuti läbi toaseinte, lumi sulas katuselt, kuused metsas kaotasid oma tumeda võimu ja raagus *õunapuukoosad läikisid punakalt*. Lk 240

Taeva kirjeldustes seostub *punane* värvinimetusega samuti aja kulgemisega, märkides enamasti küll päikese loojaminekut. Ka siin esineb päike enamasti kausaalse sisuga komplekslausetes kauseerija ehk puna põhjustajana (vt näited 17, 18 ja 19). Näitelause 19 seob kausatiivtarind kokku kaks sündmust, vormistades need ühes lekseemis ja osalauses. Õhtuse loojakujärgse *punase* valgusega viitab autor möödunud või tulevastele sündmustele: „Rahukevades“ on katkendeid, kus toimub Mina “kahestumine”, s. t jutustaja Mina ja jutustatud Mina satuvad omavahel vastakuti. Nii on aeg simultaanselt nii kohalik aeg kui ka teksti toimumise aeg, lisaks liituvad tekstiga ka igasugu muud ajad. Tekst muutub igavikuliseks, ajatuks. Sel kombel lisab *punane* värvinimetuse loo aegruumile juurde ekspressiivsust; *punane* on märk sellest, et **aeg liigub**.

- (17) *Taevas punetas* ja päike hakkas alla vajuma. [---] Otsaaknast paistis madal õhtune päike peegliääre sisse ja sellest tekkis seinale *vikerkaar*. *Sinine, punane, roheline, kollane* ja *oranž* näitasid ennast täies hiilguses. See oli ilus valgus, kokkuvõtte kõigist nendest *punastest õhtutriipudest*, mida ma tulevikus pidin silmitsema, või nendest, mida maailmaõhtul enne mind oldi silmitsetud. [---] Igatahes ütles see valgus selgesti ja ülbelt nii meie tagatoas kui ka teistes tubades ja teistes aastakümnetes, et aeg liigub. Lk 19
- (18) Võib-olla aimas ta, et augustis 1978 paistab Viljandis Riia maantee surnuaia suurte puude vahelt uhke *tumepunane loojak*, see helgib vastu telliskivimüüri, mis piirab vanu mõisnikuhaua, ja helgib vastu ka madalalt lubjakarva kabelilt. Lk 22
- (19) Ahi ajas suitsu sisse ja *punane õhtukiir* pani jää aknaklaasil sätendama. Lk 183
- (20) Lauda kohal kõrgusid *pilved nagu punased kaljumäed*. Ühe pilve serval seisis veeaurust poisike, sonimüts peas, palitu seljas. Nii lähedal. Nii imelik. Lk 123

Luige väljendusrikas kirjanikukeel annab edasi **lapse tundeküllaseid meeleolupilte päikese loojaminekust**, mis on jällegi sisult kausaalsed. Näitelause 22 avab poeetilise kujundi just värvinimetusega: sõna *tulipunane* viitab päikese punasele värvusele.

- (21) Samba seest veeres välja *tumepunane tulekera*, hiilis üle kartulivagude ja kadus kuuri taga silmist. Keravälgu teed märkisid kõrbenud rohuladvad. Lk 208
- (22) Kuivanud kartulipealsete vahel liikusid noored valged kuked. Nende harjadest paistis päike läbi, see pani kukevere kiirgama nagu imeasja, nagu *meretaguse tulipunase lillekese*. Lk 109

Päikesetõusust ja päevaloojakust *punetav* taevas manitseb last sealsamas ka ettevaatlikkusele ning annab intensiivsemalt edasi sõjajärgse põlvkonna tragismi. Näitelause 29 tuleb õige ilmekalt esile lapse eemaldumispüüd kodunt ja soov saavutada sõltumatus. Ka Maire Jaanus märgib selle stseeni tähtsust emalike ja isalike (raamatud, raamatukogu) jõudude vahel, kus maa näib tähistavat stagneeruvaid emasid, puud aga tuletavad tüdrukule meelde Ilvest ja taevas tema paratamatult iseseisvat saatust ning tulevikku (Jaanus 1989b: 62).

- (23) Parajasti tõusis päike ja tõmbas läbi jäälillede toaseintele veidraid *veripunaseid jooni*. Tuba oli külm. [---] Uks prahvatas lahti ja tupp vajusid võõrad naised. Lk 212
- (24) Tee ääres leinakase all kasvasid karvaste servadega seened, need levitasid külma kibedat lõhna. Surusin salahirmu maha, *taevas* veel *punetas* ja väljas oli valgem kui toas. Lk 120
- (25) *Taevas* oli *tulipunane*, isegi mu *käeseljad* ja *jalasääred* *helkisid punaselt*. Ümberringi seisis metsad nagu taevaäärtele looka painutatud kahemehesaed. Nende taga toimus imeasju. Lk 89
- (26) Sellegipoolest olid tulnud ühte kõrvalisse tallu mees ja naine, suur kelk järel, kelgu peal sängikott. Lumi kriuksus, *taevas punetas*, koer haukus, tuli võeti üles. [---] Koti sisse oli lõigatud pilu ja sealt jälgis majalisi mõrtsuka silm. Mõrtsukas ootas, millal pere magama läheb ja tuli surnuks tehakse. Lk 179
- (27) Ema püüdis kompsu saamatult puude vahele tagasi pista ja vahtis kogu aeg ringi. Päike oli juba looja läinud, *taevas punetas* puulatvade taga. [---] Kuusetüvede taga varjus võisid hinge kinni pidades seista punkrimehed ja vaadata, mis me nende pekiga teeme. Lk 185
- (28) Tuul vuhises akna taga, *pilvedesse* tekkis *kollakaspunane laik*, mis viskas raamatukapi klaasidele *väriseva tulekahjukuma*. Ajasin ennast puhevile, tõmbasin rinna õhku täis ja sisisesin valjusti *tontliku punaka valguse*, võõra toa ja võõraste asjade peale. Lk 155
- (29) Oli viimane aeg koju tagasi minna, veel oleks ehk kõik andeks antud ja kuuma vaarikavarreteed keedetud, kuid *lõikavpunane taevarand* langes koduteele ette otsekuu tõkkepuu. Hakkasin otsustavalt edasi rühkima ega vaadanud ringi enne, kui sopiline raamatukoguhuone puude vahelt paistis. Lk 235

Valgusallika värvina esineb *punane* negatiivses kontekstis: punane **lambivalgus** osutab nii toas tihenevale videvikule ja valulikule igatsusele (vt näited 30 ja 31) kui ka needuse värvile, mis ema ja vanaema lapse silmis huntide sarnasteks muudab (vt näide 32). **Elava tule** värvina kutsub *punane* ettevaatlikkusele: *punane* tuli nii ilmutab majas elumärki (vt näide 33) kui ka on märk äkitsi lähenevatest sammudest, mis summutavad ruumis valitseva pineva vaikuse (vt näide 34).

- (30) Eestoa *aken*, mille taga põles lamp, *muutus* seda *tuhmimaks* ja *punakamaks*, mida valgemaks läks väljas. [---] Onu rüüpas kruusist kohvi, ajas hambad paljaks ja ütles midagi kas emale või vanaemale. *Kurblik punakas lambivalgus* säras tema hammastel. Lk 160
- (31) Tuli lambis põles ikka veel *madala veripunase leegiga*, kuigi väljas oli juba suur valge. Lk 162
- (32) Vanaema ja ema istusid laua äärde, nende silmateradest hiilgas vastu *lambi punakas tuli* ja muutis nad ennemuistsete huntide sarnasteks, kes on salamahti peretuppa võõrsile tulnud. Lk 207
- (33) *Pliidisuus punetas tuli*, laua ääres liikus must inimesekogu. Lk 174
- (34) Keegi ei vastanud, Tommi urises, *küünlaleegid läksid punaseks* ja hakkasid hüppama. Võõrusest kostis nagu maa alt raskeid samme ja taldade kraapimist. Lk 209

Nagu eespool mainitud, kasutab Luik *punast* peale loodusliku ainese ja valgusallikate ka **inimese välimuse kirjeldamisel**. Inimene *punastab* häbitundest (vt näited 35, 36, 37 ja 38) või läheb näost *punaseks* pingutuse, füüsilise ebamugavuse või negatiivsete emotsioonide tõttu. Näiteks näo ja kaela *punaseks* minemine väljendab viha (vt näited 39, 40 ja 41), kurbust (vt näited 42 ja 43), kurnatust (vt näide 44), ohu eelaimdust (vt näide 45), hirmu (vt näide 46) ja saladuslikkust (vt näide 47). Sellised tulemusündmused moodustatakse enamasti antikausatiivtarindiga, kus muutumistähendusega verb *minema* esineb adverbi *punaseks* juures. Antikausatiiv rõhutab protsessi mitteagentiivsust ja spontaansust.

- (35) Ema jäi vait ja astus alandlikult leti eest kõrvale. Tema suunurgad vajusid alla, *nägu ja kael läksid punaseks*. Lk 53
- (36) Surusin häbelikult *uusi punaseid dressipükse* vastu rinda, vahtisin isaga tõtt ja mõistatasin, mida ta minult ootab. Mida selgemaks see mulle sai, seda *punasemaks läksin näost*. Lk 209
- (37) Seda öeldes tundsin, kuidas mu *kael läks jämedamaks* ja *hakkas punetama* nagu Närumehe kael. Võib-olla olin ma juba Hiina keisri nägugi! Lk 201

- (38) Kui ma tупpa juhtusin tormama, kargas ta *näost punaseks minnes* akna juurest kõrvale ja kahmas ruttu kätte kas lõngakera, käärid või raamatu. Varjasime teineteise eest kiivalt oma kibedat ja pikka ootamist. Lk 179
- (39) Vahetevahel vanaema vihastas ja *läks näost punaseks* [---]. Lk 22
- (40) Jutt keeraski selle Heino peale ja Senni *põsed läksid punaseks*, käed puusa ning kõnetoon kurjaks. Lk 45
- (41) Tema *nägu punetas* ja silmavalged välkusid [---]. Ma käänan isi oma kätega sel tõhusaadanal kõri kahekorra. Lk 54
- (42) Ema istus raiepakule ja hakkas nutma. [---] Ma polnud kuigi palju näinudki, kuidas ta nutab. Ta suu oli kõver ja *nägu punane*. Lk 21
- (43) Mul hakkas endast hale, tundsin, kuidas *nägu läks punaseks* ja suu kõveraks. Lk 123
- (44) Ema ja vanaema liikusid tööjärjega jonnakalt edasi. Nende *näod* olid *punased* ning mornid ja seljad kanged. Lk 146
- (45) Üle Maire sileda musta pea jooksis valge lahk, patsid looklesid vaikse sahinaga üle tondinahkse klatstükiga pluusiselja, *põsed punetasid* ja silmaterades vilkus säde, mis mulle sugugi ei meeldinud. Lk 154
- (46) Käre laul ajas hirmu peale, tekkis tunne, nagu kuulaks seda keegi toa taga lepikus ja leiaks meid selle laulu järgi kohe üles. [---] Aime *nägu läks punaseks*, lõug hakkas värisema, ta sosistas: „Ma tahass kodu minna.“ Lk 119
- (47) Tema *lai ilvesenägu punetas*, ta luuras pilguga tuba, toksis piitsaoksaga põrandat ja muigutas suud. Lk 198

Teose tegelaste *punane nägu* (vt näited 48, 50 ja 51) ja *punased põsed* (vt näited 49 ja 52) viitavad ka heale tervisele, erksusele ja energilisusele vastupidi haiglaselt kahvatule ihuvärvile. Ka jume järgi kutsutakse inimest *punaseks* (vt näide 53), sel puhul on tegemist metonüümiaga.

- (48) Onu lõikas pekki leiva peale, ta oli turske mees *punase näo*, lumivalgete hammaste ja pleekinud vurrudega. Lk 22
- (49) Ta seisis, kõrvad laiali, ja tema silmadest paistsid vastu kalgid veeväljad, tumehall taevas ja mina ise, *punased põsed punnis*, kalasabamuustriline lendurimüts peas. Lk 127
- (50) Jooksin teistele ähkides järele, aga kalossinid jäid teineteise taha kinni, nii et ma suure hooga kápuli lendasin. [---] Páris lähedale ma neile igaks juhaks siiski ei läinud, jäin kaugemale seisma, näpud harali, üks palituhõlm poolde sääarde, teine vaevalt põlvini, *nägu punane*. Nohisesin kõvasti ja lakkusin keelega katkist peopesa. Lk 173
- (51) Meie *näod punetasid* juba ja säärekondid valutasid kõvast trampimisest. Lk 118
- (52) Árkasin nagu unest, kui Paula-Toa Aime ja Teiste Maire kisades ja kilgates minu poole kihutasid. Nende *põsed punetasid*, patsipaelad tolknesid krae vahelt välja ja sukad olid lontis. Lk 144

- (53) Liisu vaatas ka minu poole ja naeris: „Kuda sina siss sihande vilets süüja oled? Oriku Tiiu on kolme aastane vai põle sedagi, aga juba sõi pīaaegu poole suurt siamaksa ära. *Isi paks ja punane*, jalad kõverad all.“ Lk 171

Tegelaste käed-jalad punetavad veel rāngast tööst (vt näited 54 ja 55), kibedast külmast (vt näited 56, 57 ja 58) või lihtsalt ebamugavast hõõrdumisest (vt näide 59).

- (54) Vanaema *laiad punased käed* kobestasid kevaditi mulda ja panid paigale lillepeenarde ääre kivie. Lk 28
- (55) Ema toksis igal hommikul raske pootshaagiga jääd, *peenikesed randmed punetamas*, nägu vihane. Lk 181
- (56) Olin mesipuus kättpidi kinni. Terav jāine katuseserv lõikas *punetavat käerannet*, katus āhvardas kogu oma raskusega endisele kohale tagasi vajuda. Lk 233
- (57) Vanaema peos kõlises paljas külm lehmakett, *käed* olid tal elu jooksul kibeda külmaga ära harjunud, ainult *punetasid*. Lk 126
- (58) Ta prisked, õhukeste siidisukkadega kaetud *sääred punetasid* külma pärast, ehkki neid poolenisti varjasid nahkribadega ilustatud valged vildid. Lk 212
- (59) [---] vakstuninadega riidekingad *jõudsid* ta kannad juba *punaseks hõõruda*. Lk 44

Laps viitab *punasega* ka iseendale kui **arenevale kehale, kasvavale luude, küünte ja liha struktuurile** (vt näide 60). Luik on üdini teadlik oma somaatilisest kogemusest ja somaatilisest “minast”, mis muudab tema teksti väga lihalikuks (Jaanus 1989a: 129). „Rahukevade“ kehalist entiteeti tähistavad märksõnad *liha* ja *veri* on samuti *punase* värvuse rööpmõisted (vt näide 61). Näitelause 62 samastab Luik *punased hambajäljed* näljaga, mis tuleneb samuti kehalisest vajadusest ehk näljatundest. Ka oma kujutluses jalgu kõigutava Anne on Luik riietanud *punasesse* (vt näide 63).

- (60) Mu jalad tõmblesid ja ma pildusin neid õhukese *punase teki* all. Luud kasvasid, mu luukere muutus üha suuremaks. Lk 25
- (61) Kardeti minu silmateri, hambaid ja hambaigemeid, kardeti mind nagu märki mingisugusest elusaladusest, mida ma valitsen otseku kogemata leitud relva. [---] Isegi õitsilist pihikut, mille küljes tolknesid roosad tripid, isegi trikoopükse ja pesuriidest aluskleiti, sest nende sees leidsid varju *liha* ja *veri*, seljaaju ja peaju, kondiüdi ja tulevik. Lk 48
- (62) Lasin ennast rinnuli laua peale, võtsin *punase pliiatsi* kätte ja tegin kapsad sellega *punaseid hambajälgi* täis. Sealjuures matsutasin rahulolevalt suud ja

lugesin silmadega pildi kõrvalt: „Kui söön selle kapsapea, siis vast keha paks ja hea.“ Lk 162

(63) Nüüd tuli ennast hästi kokku võttes mõtelda mõne inimese nime peale [---]
Anne istus kõrgel toolil, mossis nägu ees, *punane kleit* seljas, mustad sukad jalas ja kõigutas jalgu. Lk 195

Punase tooniga kirjeldab laps ka neid stseene, kus ta **piinab loomi**. Jaanuse järgi kirjeldavad näitelausete 64 ja 65 põlglikud ja hoolimatud stseenid koera ja kuke piinamisest lapse sõjamänge oma iseseisvuse ja autonoomia eest. Laps alistub vastupandamatule ihale kedagi hirmutada või midagi puruks lüüa ja maksab selle eest tihti süümepiinadega. (Jaanus 1989c: 60) Mõlemas stseenis on *punase* intensiivsus ja kujundirikkus saavutatud keeleliste vahendite kaudu: esimesel juhul *punase* sünonüümina seisundimuutust väljendava punktuaalse verbi “põlema süttima” abil (vt näide 64), teisel juhul ekspressiivse funktsiooniga laiendiosa “tuli” kasutamisega liitadjektiivis “tulivihane” ja liitsubstantiivis “tulilind” (vt näide 65). Kui “tulivihane” viitab tugevatele tunnetele, siis “tulilind” kujutab punakuldse sulestikuga hiigellindu, keda austati seoses päikesekultusega ning kes süütab tiibu lehvitades rohud ja oksad, põleb tuhaks ja tõuseb tuleasemelt uuesti sündinuna (Sivonen 1996: 38–39). Mõlemas stseenis realiseerub kunstiline mõte “haakumiste” kaudu, kus kirjaniku tegelikkusemudelit täiendab situatsiooni sisefaaside üksikasjalik väljendamine¹². Näiteks näitelauses 64 väljendab deskriptiivverb *süttima* koos *ma*-infinitiiviga situatsiooni intensiivset ehk järsku algust: *põlema süttima*; seejärel väljendavad faasiverbid *jääma* ja *saama* koos *ma*-infinitiiviga neutraalset situatsiooni, kus lisaks algusele kui dünaamilise situatsiooni faasile väljendatakse ka seisundimuutust (inhoatiivsust), seostudes füsioloogilist seisundit väljendava adverbi ja noomeniga: *ripakile jääma, rasvaseks saama*; ja lõppeks aktiivi retrospektiiv, mis väljendab vaatlushetke seisundit kui eelnevate sündmuste tulemust seisundimuutust väljendava verbi *nud*-partitsiibiga: *silmad olid kustunud*. Näitelauses 65 viitab faasiaspekt progressiivsusele ehk sündmuse toimumisele vaatlushetkel, kus *mas*-tarindi abil luuakse ajakõrvallausega taust teksti põhisündmusele: *silmad peas keerlemas, keel mustast*

¹² Situatsiooni sisefaaside käsitlemisel on töö autor juhindunud Mati Ereli väljaandest „Eesti keele lauseõpetus: sissejuhatus. Õeldis“ (Erelt 2013: 55, 78–80).

kurgust paistmas; verbi reduplikatsioon väljendab aga situatsiooni kontinuaatiivsust: *ei lennanud ega lennanud*; „sisselülitatud“ seisundit väljendab progressiivsus ehk sündmuse toimumine vaatlushetkel: *särama*. Selline üksikasjalik loomade kehalise seisundi kirjeldus kinnitab lapse alles kehakeskset reaalsust, mida võib teoses defineerida kui kestva rahuliku sõja füüsilist ilmingut.

- (64) Nende Tuks valvas siinsamas, kõverad lühikesed käpad kõrvuti ja lõug ainult moepärast nende peal. Ta *punakad silmad* jälgisid kulmu alt meie liigutusi, vahetevahel kergitas ta oma ülemist mokka ja siis paistsid mustad igemed. [---] Koerte silmad *süttisid põlema*, nende näod *said rasvaseks* ja keeled *jäid ripakile*. [---] Lõpuks sõid koerad juba ainult paljast viisakusest, nende silmad olid *kustunud* ja kõrvad pahupidi. Lk 109, 110
- (65) Isegi vana kukk lendas raskel vuhinal üle maltsa ja loomapeedilehtede. Ta nägi välja nagu papagoi pilt – jämedad soomuselised varbad konksus, rohelistekirju saba laiali, *punased tulivihased silmad* peas *keerlemas* ja keel mustast kisendavast kurgust *paistmas*. Kuke k e e l. [---] Kukkk kõndis saba soputades mööda katust, ta *ei lennanud ega lennanud*. Mujale ulatus juba metsa vari, kuid kuke peale paistis veel päike, jäi mulje, et see jääb isegi ööseks kuke peale paistma. Kukkk *säras* nagu *tulilind*. Lk 114, 116

Laps kirjeldab *punasega* ka neid stseene, kus ta tunneb **loomade** või nendega seotud tegelaste **ees hirmu**. Lapsele mõjuvad ärritavalt ja ohtlikult *mustjaspunane maokas lehmakere* (vt näide 66) ja *suur punane hobune* (vt näide 67), ehkki siin võib *punase* värvinime kasutust põhjendada kõige sobivama *punase* puudumisega maalapse igapäevaelus. *Punasele* värvinimetusele lisavad intensiivsust omadussõnalised kirjeldavad täiendid ‘maokas’ ja ‘suur’.

- (66) Nihkusin natuke edasi, ainult mõne sammu ja näe, okste vahelt paistis *mustjaspunane maokas lehmakere*, kett kõlises, kostis puhinat ja krõmpsutamist. [---] Korraga käis mul peast õudne mõte läbi, mõtlesin põlvist nõksatades, et see ongi nüüd see kolhoosilehm, seesama, kes ühest suurest kuusikust leiti, suu vahul ja saba püsti. Lk 122
- (67) Nägin üle välja lähenemas *suurt punast hobust* ja rege, milles istus kuldhammastega kaltsukaupmees, poti-setu, Närumees, minu kõige suurem vaenlane ja minu arust üleüldse väga kardetav isik. Lk 197

Ka *punase* bussiga **linnasõit** on lapse jaoks uus ja põnev olukord (vt näide 68), *punastest* tellistest ehitised viitavad **moodsatele hoonetele** linnas (vt näited 69 ja 70) või **haridusasutusele** (vt näide 71). Päeva lõpul linnast koju jõudes paistab ka kuu

metsade tagant *suur* ja *punane* (vt näide 72), mis lapsele kuidagi rahu ei anna. Eelnevast võib järeldada *punase* värvitooni suuremast esiletõusu linnapildis, mis on kontrastiks ilmetule ja hallile maaelule.

- (68) Käänaku tagant sõitis välja *lühike punane pika ninaga buss* ja jäi meie juures seisma. Lk 40
- (69) Siis seisime järsku *pika punase telliskivimüüri* ääres ja mul oli ähmane lootus tunda juba nüüd masinakohvi, värskelt teritatud pliiatsite, metrootunnelite lõhna. Lk 42
- (70) *Punane telliskivitorn* tõusis külma põhjamaataevasse [---]. Lk 44
- (71) *Koolimaja tumepunased telliskiviseinad* ja ümmargused pööninguaknad nägid välja tähtsad, jubedad ja lumuvad. Lk 219
- (72) Metsade tagant veeres välja *suur punane kuu*, vahtisin seda kuud ka siis, kui olime juba bussist maas ja läksime mööda metsavaherada, sest sealtkaudu oli otsesem. Lk 53

Linnas nähtud *punaseks mingitud suuga* naisterahvastesse suhtub aga laps umbusuga. Need on linnanaised, kes ei ärata lapses poolehoidu.

- (73) Kui Heino koju tuli, jäi Senni justkui väiksemaks, ta kadus ruttu teise tuppa, sealt tagasi tulles oli ta *suu laialt veripunaseks värvitud* ja juukselõks kõrva tagant ära võetud. [---] Põlgasin Heino hiilivat silmavaadet ning Senni *laia punast suud*, aga ei osanud emale muud ütelda, kui: „Akkame minema!“. Lk 46
- (74) Ruumis käis ringi mitu naist, mustad kleidid trimmis ümber ümmarguste kõhtude, pisitillukesed valged põlled ees. [---] Need naised tassisid ringi suuri kobakaid puukandikuid kohvi-, tee- ja piimaklaasidega ning *mossitasid* oma *kirsipunaseid suid*. [---] Tuulte ulgumine tänavanurkadel ei täitnud neid helge nukruse ega uute aegade eelaimdusega. Lk 50

Punane värvus on teoses seotud ka **kommunistliku** sümboolika ning Nõukogude võimu ahistava pealetungiga.

- (75) Autos sõitsid lapsed, üks poisike lehvitas *väikest punalippu*, kaugel paistis valgeid hooneid ja kõrgeid vabrikukorstnaid, mis ajasid paksu musta suitsu välja. Lk 52
- (76) Isa sosistas emale tüütuid igavaid lauseid, nagu [---] „Juustumeistreil nägu lai nigu kuu, *isi kange punane*...“ Lk 57
- (77) Siis väike äranätsutatud nurkadega joonistusvihik, millel seisis [---] minu joonistatud lennuk, *punane lahingulipp* ja püssikuulid. Lippu on raskem teha, püssikuule aga tunduvalt kergem. Lk 97

(78) „Mõtle, nad jätsid surnu siia mulda, ei võetud kedagi ümmermatmest ette. Põle lubatud ristigi aua peale panna. Panti puust ausammas, *punane täht* otses.“ Lk 12

Punane on „Rahukevades“ **armastuse** värv.

(79) Oma haamrivarred ja plekikäärid värvis ta kas roheliseks või *punaseks*, sest lootus ja *armastus* on roheline ja *punane*. Lk 53

Nagu eeltoodust nähtub, on *punase* värvinimetuse poeetiline tähendus „Rahukevades“ kõige mitmekülgsem ja just selle tõttu ka huvipakkuvam. *Punasega* kirjeldatakse teoses samapalju nii ümbritsevat keskkonda kui ka elusolendeid, lisaks kommunismi ja abstraktseid omadusi nagu armastus. Samamoodi kui musta ja valgega on ka *punasega* markeeritud situatsioonitüübid dünaamilised. Ent *punasele* on iseloomulik esineda ka kausaalse sisuga komplekslausetes, mille liht- või liitpredikaat väljendab ühtaegu nii põhjustamist kui ka selle tulemust (nt *parajasti tõusis päike ja tõmbas läbi jäälillede toaseintele veidraid veripunaseid jooni; õhtupoolne päikesepaiste voolas üle õue ja pani mõned lehed haavaladvas iseäralikult punetama; päike paistis kuuselatvadele ja värvis need punaseks*) või tulemusündmusest põhjustatud seisundimuutust (nt *keegi ei vastanud, Tommi urises, küünlaleegid läksid punaseks ja hakkasid hüppama; kurblik punakas lambivalgus säras tema hammastel; lumi kriuksus, taevas punetas, koer haukus, tuli võeti üles*). Nii ei märgi *punane* ainult liikumist mingite protsesside näol, vaid osutab ka põhjustamistegevusele ja tulemusündmusele. Selliselt on *punasega* karakteriseeritud sündmused enamasti hetkelist laadi mitteagentiivsed juhtumid, vastandudes musta ja valgega karakteriseeritud duratiivsetele ehk kestusega sündmustele. *Punane* osutab „Rahukevades“ nii aja liikumisele ja muutumisele kui ka inimese kasvamisele, arengule ja emotsioonidele. Peale selle on *punase* omapäraks veel tema ambivalentsus. Nii nagu kristlikus värvisümboolikas on ka „Rahukevades“ *punase* assotsiatsioonid üksteisega pidevalt läbi põimunud. Sellest tingituna on *punane* kõige vastandlikum värv, mille positiivne või negatiivne tähendus sõltub tema kandjale omistatud rollist – heast või halvast –, olenemata kuigivõrd *punase* värvi omadustest. Näiteks maastike kirjeldustes sümboliseerib *punane* vere värvina halba, taeva kirjeldustes aga päikeseloojaku või -tõusu värvina head.

Punase värvitooni **rööpmõisted** värvitutes kirjeldustes on teoses kõige ühelaadsemad, ent samas väljendusjõulisemad. Romaani tegevuspaiga ja tegelaste kirjeldustes saab korduvaks motiiviks sõnakujund “veri”, mis toob empiiriliste kujundite kõrval tekstis esile ka tinglik-sümboolsed detailid. “Veri” esineb enamasti kas täiendi või prefiksilaadse laiendosa funktsioonis: läbi *verise* liha; *verine* loomasüda; *verist* tanguputru; *verele* hõõrutud; hüübinud *veri*; jämeda *verise* puutüvega; *veriste* uusmaatükkide rägastikku; ähvardades *veremürgituse*, valu ja vaevaga; paakunud *vere karva* sajatused; abitut *veresoont*; külmas mudas tarretasid *verekaanid*; selgeid *verepisaraid*. Teoses kordub veel *punase* rööpmõistena algselt tema teisele tähendusele osutanud sõna “tuli”: *lõõmava* südamega kangelane; *põlevate* silmadega; väriseva *tulekahjukuma*; vihases väljamõeldud *tulekumas*; *tulekera*; *tuleleek*.

Punase värvinime olulisemad **värvikandjad** on eelkõige taimed, taevas (päike, kuu), tuli (valgus-ja soojusallikana), ehitised, riideesemed ja tegelaskujude portreed. *Punast* värvinimetust täiendavad omadussõnad *suur*, *madal*, *pikk*, *lai*, *paks* (*maokas*), *uus*, *kurblik*, *morn*, *veider*, *vihane*, *kibe*, *külm*, *värisev*, *painduv*. Ka siin pole suurust, pikkust ja laiust märkivate omadussõnade analüütilisuse aste alati kõrge, sest nad sisaldavad peale põhitähenduse emotsionaalset hinnangut. Näiteks “suure” lisatähenduseks kuu iseloomustamisel on veel kaugel ja kättesaamatu, “madalal” lambitule kirjelduses muutumatu ja igikestev ning “pikal” linnas telliskivimüüri ääres seistes lõpmatu ja hõlmamatu. Aistinguelu primaadile osutav “värisev” on juba otseselt tähenduselt ebamäärane ja hõlmamatu. Ülevaatlikkuse huvides esitatakse eespool välja toodud *punase* olulisemad värvikandjad. *Punast* täiendavad omadussõnad ja määrsõnad on esitatud allakriipsutatult.

Puud, põõsad ja muud taimed: päike paistis kuuselatvadele ja värvis need punaseks; pani mõned lehed haavaladvas iseäralikult punetama; pihlakad punetasid külmalt vastu külma taevast; eemal punakate pajupõõsaste taga; raagus õunapuuoksad läikisid punakalt; punaste marjadega lai madal roosipõõsas; hapu punane õun; punase lihaga maasikarabarber; pakse punaseid pojengivõrseid; kõht punnis ja punased marjad peos.

Taevas, päike ja kuu: lõikavpunane taevarand; taevas oli tulipunane; taevas veel punetas; pilvedesse tekkis kollakaspunane laik; kokkuvõtte kõigist nendest punastest õhtutriipudest; päike tõmbas veidraid veripunaseid jooni; samba seest veeres välja tumepunane tulekera nagu meretagune tulipunane lilleke; metsade tagant veeres välja suur punane kuu.

Tuli: küünlaleegid läksid punaseks; pliidisuus punetas tuli; lambi punakas tuli; kurblik punakas lambivalgus; tuli lambis põles madala veripunase leegiga.

Ehitised: punane kivihoone; punane telliskivikirik; pika punase telliskivimüüri ääres; punane telliskivitorn; koolimaja tumepunased telliskiviseinad.

Riideesemed: uusi punaseid dressipükse; punane ripakil taskuga kampsun; mossis nägu ees, punane kleit seljas.

Tegelaste portreed: piimabaaris töötavad naised mossitasid oma kirsipunaseid suid; Sennil oli suu laialt veripunaseks värvitud; kael läks jämedamaks ja hakkas punetama; vanaema läheb näost punaseplekiliseks; punakad silmad jälgisid; punased tulivihased silmad peas keerlemas; vanaema nägu punetas; tema lai ilvesenägu punetas; põsed punetasid; punased silmad; käeseljad ja jalgasääred helkisid punaselt.

5. Järeldused ja diskussioon

Eelnevas peatükis käsitletud romaani meeleolu loovad värvinimetused – *hall*, *must*, *valge* ja *punane* – moodustavad „Rahukevade“ poetiliste kujundite südamikku. Just nende värvidega edastatakse kõige sagedamini abstraktseid mõisteid ja üldistusi, antakse teada seisundist või olukorrast, esitatakse hinnanguid ning luuakse visuaalseid pilte. Selliselt ei osuta Luige lemmikvärvid lihtsalt mingi objekti värvusele, vaid neil on sageli ülekantud tähendus. Ülekantud tähendus on enamasti psühholoogiliselt motiveeritud: taju seostub mingi kindla emotsionaalse taustaga. Järgmiselt vaadeldakse, mil määral seostub *halli*, *musta*, *valge* ja *punase* värvinimetuse kujundisemantika varakristliku kultuuri ja eestlaste iidse maailmapildiga ning missuguste poetiliste ja süntaktiliste vahenditega on loodud romaani aegruumiline korrastatus. Peale selle seletatakse Luige värvikasutust ka sümboli tasandil, võttes arvesse lapse nõukogude aja kasvukeskkonda ja kultuurihoiakuid.

Viivi Luik (1990: 85) on öelnud: „Tahtsin selle lapse abiga kujutada aja vaimu, mineviku seoseid tulevikuga, aja liikumist ning muutumist.“ Kui antud ajatasandid karakteriseerida värvinimetustega, siis aja vaimu tajub Luik *hallina*, mineviku seoseid tulevikuga *valgena*, aja liikumist *mustana* ning muutumist *punasena*. Nõukogude Eesti külaelu iseloomustav *hall* viitab sel kombel romaanis kõige enam tolle aja lapse kasvukeskkonnale ja kultuurihoiakutele. Kui tänapäeval on *hall* laste seas ebapopulaarne tema harvema esinevuse tõttu lasteraamatutes ja ema kõnes lapsega, siis tolle aja lasteajakiri *Laste Rõõm* oli köidetud hallikirjude kaante vahele. Ent romaani retrospektiivne ja assotsiatsioonidel põhinev kirjutamislaad ei fikseeri ainult *halli* värvi esemeid, vaid viitab sügavalt isiklikule värvikasutusele, millega Luik ikka ja jälle kirjeldab sarnaseid situatsioone. Selliselt muutub *hall* (nagu *must*, *valge* ja *punanegi*) omamoodi kinnisvärviks, teatavate psüühiliste jõudude ja väärtuste kandjaks. *Halli*

trotsib laps samapalju kui vana talu- ja külakultuuri, mille uus sotsiaalne kord on pannud teisejärgulisse seisusesse. Seetõttu ilmuvad nii ema ja vanaema kui ka külaelanikud muudkui halli ja värvituna, mis märgistab nende tähtsusetust, mõjutust, vaesust ja sõltuvust. *Hall* ilmetu, iidse ja liikumatuna tähistab teoses igasugust stagnatsiooni ja minevikku kinni jäämist, mida sümboliseerivad kord üksluine hall põhjamaastik, kord emalikud jõud (ema ja vanaema), kord tema enda hirmud. Nii on *halliga* karakteriseeritud situatsioonitüübid samuti enamasti staatilised. Ka sõnaliigina esineb *hall* vaid omadussõnana. *Halli* sümboolika aga pärineb romaanis eestlaste vaimudemaailmast, kui ema ette ilmub hall vanamees hea nõuandja või abimehena, kes teda trööstib suhkru põhja kõrvetamise eest. Sedapuhku ilmub *hallile* ka positiivne määratlus, mis on seotud eestlaste uskumuste ja piiblijuttudega. Ent sellest hoolimata on *halli* poeetiline funktsioon rekonstrueerida 1950. aasta sügise ja talve märg sõjajärgne Eestimaa – kindlusetu ja ebastabiilne paik –, mille valitsevaks meeleoluks on hirm järgmiste määruste või seaduste ees.

Must seevastu kui aja liikumist iseloomustav värvinimetuse moodustab teoses opositsioonipaari *valgega*. *Mustale* ja *valgele* sekundeerivad kõik eestlaste värvussõnavara kujunemisloos esinenud põhisõnad nagu *pimedus*, *pimedaks minema*, *tumedus*, *valgus*, *päev*, *päike*, *puhas*, *valgelt särama*, *läikima*, *helendama*. *Valge* ja *mustaga* seostuvad romaanis ka varakristlikule kultuurile omased teljed päev-öö, valgus-pimedus, heledus-tumedus, taevasmaa, headus-kurjus, Jumal-Saatan. Selline heledate-soojade ja tumedate-külmade toonide vastandamine loob romaanis erilise aegruumilise korrastatuse, mis iseloomustab lapse elu vähem kui aastasel ajavahemikul (sügisest kevadeni). Näiteks samastatakse “valgus” ja “valgeks minemine” romaanis Vana-Kreeka mõtlejate kombel iselaadi ürgalgega, millel on tumedas kaoses nii vaimse kui ka füüsilise korra loomise funktsioon. Selline poeetiline võte kordub kas valguse sisenemisel pimedasse tuppa läbi klaasi või lahtise ukse (nt *sealt astus valges külmapilves sisse onu ja surus midagi läbi hammaste teretuseks*), või kevade saabumisega lootuses päikese igavikulisusele ja taassünnile (nt *vastu tuulist avarust sirasid pajuurvad nagu kauged põhjatähed – kauged, valged ja kättesaamatud*).

Kontakt valguseilmaga kujutab ka vaimse pinge langust lapsele endale (nt *sööstsin vikati alt muretult läbi valgesse ning vabasse talveavarusse*).

Musta ja *valge* värvinimetuse esinemus piltlikes väljendites ja fraseologismides on seotud ennekõike heade ja kurjade vaimudega. Nii esineb kurjus eestlaste uskumustele omaselt mustade vaimude kui kuradiinglitena. Peale üldtuntud väljendite nagu “musta palituga mees”, “must mees”, “must sitik” ja “mustad kogud” leiab kurjusele lapse hirme täis maailmas ka mitmeid teisi avaldumisvorme, näiteks “mustendava selgroovaoga pikaks veninud vanakurat”, “mustadeks tompudeks tarretanud verekaanid”, “mustast kummist rohupudelikork” või “mustendavad toanurgad”. Märksa harvemini leidub aga teoses valgeid vaime kui taevaingleid. Head vaimud esinevad “valge koerakese” ja “valge tuvikese” kujul soomeugrilaste kombel valge looma või linnuna. Ka lapse nägemused “uppunute valgetest kätest”, “valgetest kogudest” ja “laste ilusatest valgetest käsivartest” viitavad ebamäärastele vilksatustele, kes käivad kodus või kodu läheduses kummitamas.

Muu kõrval erinevad *musta* ja *valge* abil moodustatud lausekonstruktsioonid üksteisest veel süntaktiliste omaduste poolest. Kui *valgega* osutatakse kas tulevikule või minevikule, millega kirjanik esitab uudseid ajalooptsessiga seotud küsimusi, siis *mustaga* viidatakse põhiliselt olevikus aset leidvatele duratiivsetele või momentaansetele sündmustele. Sel põhjusel on *valgega* kirjeldatud situatsioonidel romaanis mingi sisemine, loomulik ammendumispiir ning neid võib nimetada teelisteks ehk piiritletavateks situatsioonideks. Sellest tingituna on *valge* üks poeetiline tähendus teekond. Seevastu *mustaga* kirjeldatud vaatlushetkel toimuvad sündmused ei jõua tavaliselt kuhugi välja ning nende lõpp on vaid katkemine. *Must* esineb ka sõnaliigina peale nimisõna ja omadussõna veel omadussõna funktsioonis *tav*-kesksõnana ja öeldisverbina ning temaga kirjeldatud situatsioonitüübid ehk tegevuslaadid on enamasti dünaamilised. *Musta* adjektiivitüveline *nda*-tuletis “mustendama” on teoses valdavalt intransitiivne (nt *vanatare elumaja otsaaknad mustendasid tühjalt*) ning tema grammatiliseks subjektiks on harilikult elutu (aknad, toanurgad) või ka elus, kuid oma toimet mitteteadvustav osaline (mets, muld, mättad). Sellise grammatilise subjekti kasutamine tegija-lausetes kõneleb Luige lapse animistlikust mõtteviisist ja ümbritseva

(loodus)keskkonna hingestatusest. Kui *must* mõjub öeldisverbi ja *tav*-kesksõna funktsioonis romaanis liikuvamalt, hoogsamalt ja jõulisemalt, siis *valge* esineb teoses vaid omadussõna või nimisõnana (päevavalgus) ning on enamasti mitmesuguste positiivsete kujundite ja sümbolite atribuudiks. Öeldisverbina esineb *valge* romaanis vaid ühel korral.

Ja lõppeks *punane* värvinimetuse, mida Luik samastab „Rahukevades“ kõige enam vere ja lihaga. Märksõnad „veri“ ja „liha“ on teose korduvad motiivid, mis kerkivad esile mullika tapmise, sooja vere, maas punetavate verepritsmete, veriste uusmaatükkide, haarangul tapetud metsavendade, inimjahi ja tapetud kommunistiga. „Veri“ ja „liha“ kui teose leitmotiivid ühendavad lapse hirmud täiskasvanud kirjaniku hirmudega kas sõjast muserdatud ja mahajäetud taludega maa pärast või kogu inimkonda hõlmavast kaitsetusest surma ja tuumareaalsuse ees. Selliselt kerkivad „veri“ ja „liha“ pidevalt lapse vaatevälja erinevate sarnasusassotsiatsioonide kaudu kord päikese tõmmatud veidrate veripunaste joonte, kord lambi veripunase leegi, kord pojengi või maasikarabarberi mahlase punase liha, kord kaktuse kibedate ja selgete verepisaratena. *Punasega* samastab Luik ka oma kangelanna füüsis (kasvavat keha) ja neid stseene, kus avaldub lapse võimuiha, agressiivsus, erutus, viha, hirm, näljatunne ja eemaldumispuud kodunt.

Peale leitmotiivi „veri“ kordub romaanis ka *punase* sünonüümina algselt tema teisele tähendusele osutanud sõna „tuli“. „Tuli“ esineb ekspressiivse funktsiooniga laiendiosana (nt *tulilind*, *tulekera*, *tulivihane*) liitsubstantiivides ja liitadjektiivides, mida Luik kasutab enamasti lapse agressiivsust väljendavates stseenides. Olgugi et nad on liitsõnana iseseisvunud mõisted, on neil kunstilises tekstis kindel kujundiline eesmärk ning edastavad sel moel teose ideelist sisu. „Tuli“ esineb ka nimisõnalise täiendina tugevat intensiivsust märkivas liitsõnalises värvinimetuses „tulipunane“, kuid teda esineb teoses harvemini kui värvinimetust „veripunane“. (Veripunane esineb teoses 6, tulipunane 2 korral.) Nii on „veri“ peamisi motiive ja märksõnu *punase* värvinimetuse poeetikas.

Punase rööpmõistetena esinevad veel romaanis “puna taevas”, “päike” ja “põlema”, mis vastavad *punast* diakrooniliselt tähistanud põhisõnadele eesti keele värvussõnavara kujunemisloos. Just taeva (k. a päikese ja kuu) kirjeldustes avaldub Luige aja muutumist tähistav tasand, mida kirjanik tajub koidu- või ehavalgel *punasena*. Aja muutumine tähistab Luigel kevade tulekut, mil loodus teiseneb ja ärkab, nt *päike paistis kuuselatvadele ja värvis need punaseks, lumi oli okstelt kohati juba sulanud ja tume roheline võttis kuusikus võimust; läbilõikavad ja kõlavad kuldnokaviled tungisid hommikuti läbi toaseinte, lumi sulas katuselt, kuused metsas kaotasid oma tumeda võimu ja raagus õunapuuoksad läikisid punakalt*. Nii ei tähistagi *punasega* kirjeldatud situatsioonitüübid vaid liikumist mingite protsesside näol nagu *must* ja *valge* seda teevad, vaid osutab ka põhjustamistegevusele ja tulemusündmusele.

Mitmetes stseenides võib taevas punetada ka lapse hirmude taustaks, kus *punane* mõjub hoopis pahaendeliselt. Siin on *punase* assotsiatsioonil kultuuritraditsiooniline seletus: ristiusus peeti punetavat taevast ohtlikuks. *Punase* vastandlikkus avaldub peale taeva kirjelduste ka inimese välimuse kirjeldustes, kus ta võib peegeldada vastakaid emotsioone. Lisaks on *punane* kõige varjundirikkam värvinimetus: *punane* esineb romaanis 12 eri toonis.

Peale eelöeldu on *punasel* nagu *hallilgi* seotus kultuurihoiakutega. *Punane* tähistab „Rahukevades“ nõukogulikku kommunistlikku korda, mistõttu on tal ka irooniline tähenduskonnotatsioon. Sõjajärgset perioodi iseloomustab ka kontrast linna- ja maapildis: linnas nähtud *punast* värvi moodsad hooned kirkastavad lapse maailmapilti vastukaaluks *hallile* maaelule. Pole siis imestada, et linnaskäigust ärevil laps näeb kojusõidul ka kuud suure ja punasena, kuid siin ilmneb *punase* psühholoogiline aktsentueeritus.

Peale Luige lemmikvärvide – *halli*, *musta*, *valge* ja *punase* – uuriti veel neid täiendavaid omadussõnu. Sellised omadussõnad viitavad kirjaniku isikupärasele reaalse maailma kogemusele ning lisavad selleläbi värvinimetustele juurde erinevaid tähendusnüansse. Nii assotsieeruvad Luigele *halli*, *musta*, *valge* ja *punasega* mitmesugused teoses aegruumi loovad omadused: *halli* kogeb Luik väikese, *madala*, *vana*, *hariliku*, *koduse*,

tuhmi, kibeda, ühtlase ja raskena; musta suure, laia, sügava, külma, vana, paksu, haisva ja süngena; valget kõrge, kaugel, sooja, külma, väikse, vaba, uue ja ilusana; punast suure, madala, pika, laia, paksu (maoka), kurbliku, morni, vihase, veidra, uue, kibeda, külma ja värisevana. Mainitud omadussõnadest, mis värvinimetusi romaanis täiendavad nähtubki märkide ikooniline, kujutav iseloom, mida Lotman (2006: 41) peab iseloomulikuks ilukirjanduslikule tekstile.

Kuna Luige romaan on tunnetuslikult sedavõrd intensiivne ning pidevas kontaktis looduse, lillede, puude, maastike ja taevaga, võib kirjaniku värvide eristamise vajadust siduda veel Tännassilma loodusliku keskkonnaga. Selliselt sulab „Rahukevade“ värvivalik väga ilmekalt ühte läänemeresoome värvussõnade arengulooga. Rahukevade värvidest moodustub 3 sagedusgruppi – 1) *must, valge, hall, punane*, 2) *pruun, sinine, kollane, roheline*, 3) *roosa, tumesinine, mustjashall, veripunane* –, mis peegeldavad ilmekalt esmaste ja sekundaarsete värvide vahekorda meie esivanemate kultuuris. *Musta, valge* ja *punase* ilmumine esimeses kahes arengustaadiumis ning *halli* ja *sinise* ilmumine vastavalt soojal-heledal ning külmal-tumedal alal kolmandas ja neljandas staadiumis oli iseloomulik ka meie esivanemate värvuste eristamise vajadusele.

Eeltoodust järeldub, et värvi assotsiatsioonidel on romaanis nii etümoloogiline, kultuuritraditsiooniline, kultuuripoliitiline kui ka loodusnähtustele ja kirjaniku isiklikele minevikuelamustele tuginev seletus. *Halli, musta, valge, punase* ning neile eesti keele värvussõnavara kujunemisloos osutanud rööpmõistete kaudu luuakse „Rahukevades“ iseäralik aegruumiline korrastatus ja lüüriline tundelaad. Kuid ilukirjandustekstile omaselt ei ole kirjanik värvinimetuste kujundilist intensiivsust saavutanud mitte ainult keeles edastatud teate, vaid ka keele enda abil. Süntagmaatiline kunstilise teksti ühel tasandil osutub semantiliseks teisel tasandil: värvinimetuste morfoloogilised kategooriad ning öeldisverbi grammatilised tähendused intensiivistavad *halli, musta, valge* ja *punase* poeetilist tähendust veelgi.

„Rahukevade“ värvinimetuste analüüs tõestab, et Viivi Luik on väsimatu vaatleja. Tema teos on südamest juhitud, kuid selle on kirja pannud silm, mitte käsi. Kirjaniku värvitaju on täielik ja aktiivne, mis laseb tal ümbritsevat tajuda kogu oma olemuse ja hingega. Nii

võiks „Seitsmenda rahukevade“ paigutada eesti kirjanduses Fr. Tuglase impressionistlike teoste kõrvale, sest tema värvilembus ja looduskirjeldused ei jää Tuglase stiilile alla.

Töö autor leiab, et „Rahukevade“ värviarvukust ja -lahendeid oleks huvipakkuv võrrelda veel nii Luige eri loominguperioodidel loodud töödega kui ka žanripetsiifiliselt, mis omakorda võimaldaks täheldada teatud seaduspära Luige värvievolutsioonis. Kuna käesolev töö on esimene põhjalik katse uurida Luige värvinimetusi nii statistiliselt kui ka kujundi tasandil, jääb piisavast võrdlusmaterjalist vajaka. Nii võiks käesolev magistritöö olla esimeseks sammuks Luige kogu sõnaloomingut hõlmavale värvisõnavara uurimisele.

Kokkuvõte

Magistritöös „Viivi Luige värvikasutus romaanis „Seitsmes rahukevad“: *halli, musta, valge* ja *punase* poeetiline funktsioon“ uuriti kirjaniku värvisõnavara nii kvantitatiivsest kui ka kvalitatiivsest aspektist. Impressionistlikus stiilis kirjutatud teosele omaselt muudab kirjeldava detaili olemasolu esituse elavamaks ja värvirikkamaks ning värvisõnade ülesandeks ei ole romaanis tingimata esile kutsuda kindlat värvi, vaid neil on kujundiline funktsioon. Nii ilmneb ilukirjanduses kasutatud värvinimetuste komplitseeritus võrreldes nende esinemisega tavatekstis või igapäevases kõnepruugis ning lingvistilist analüüsi peab täiendama psühholoogia. Ühtlasi lähtub töö autor värvinimetuste analüüsis ka kunstilise teksti omapärast edastada värvinimetuste poeetikat mitte ainult keeles edastatud teate, vaid ka keele enda abiga. Seetõttu toob töö autor välja, missuguste grammatiliste ja süntaktiliste omadustega on saavutatud värvinimetuste kujundiline intensiivsus.

Värvinimede kvantitatiivse analüüsi tulemusel ilmnnes, et romaanis „Rahukevad“ on esindatud 11 eesti keele põhivärvinime: *valge, must, punane, roheline, kollane, sinine, pruun, lilla, roosa, oranž* ja *hall*. Peale põhivärvinimede leiab teosest sekundaarseid liitvärvinimesid ja värvinimetuste tuletusi, mis kuuluvad sageli ka okasionaalkeelendite hulka. Värvinimed esinevad teoses järgmisel hulgal: *must* (153), *valge* (140), *hall* (117), *punane* (102), *pruun* (65), *sinine* (50), *kollane* (38), *roheline* (31), *roosa* (17), *lilla* (4) ja *oranž* (1). Leheküljelt leiab keskmiselt 3 värvi, kohati kuni 7. Töös on esitatud ka sagedamini esinevate värvinimetuste loend ja esinemiskordade arv. Välja on toodud veel põhivärvinimede peenemad nüansid, mis on esitatud sujuvas tooni üleminekus teisele.

Värvinimede arvuliste andmete järel saab moodustada olulisemad sagedusgrupid: 1) *must, valge, hall* ja *punane*; 2) *pruun, sinine, kollane* ja *roheline*; 3) *roosa, tumesinine, mustjashall* ja *veripunane*. Esimeses sagedusgrupis loetletud värvinimede

esinemisjuhtude arv jääb vahemikku 102–153, teises 31–65 ja kolmandas 6–17. Esimeses sagedusgrupis olevad *must*, *valge*, *hall* ja *punane* on „Rahukevades“ kõige sagedamini esinevad värvinimetused ning moodustavad teose poeetiliste kujundite südamiku. Nii käsitletakse *musta*, *valget*, *halli* ja *punast* eraldi romaani meeleolu loovate värvinimede peatükis, millele lisab väärtust rohkete näitelauseste kasutamine, et muuta värvide funktsioonid lugejale näitlikumaks.

Luige lemmikvärvidel – *hallil*, *mustal*, *valgel* ja *punasel* – on „Rahukevades“ poeetiline funktsioon ja nad saavad oma ainulise tähenduse kontekstis. Seetõttu ei ole kõik *hallid*, *mustad*, *valged* ja *punased* teoses täpselt üks ja seesama *hall*, *must*, *valge* ja *punane*. Luige värvinimetuste kujundisemantikas võib täheldada tugevat seost nii varakristliku kultuuri, naaberkultuuride kui ka eestlaste värvisümboolikaga. Suures osas peegeldab romaani värvikasutus ja -eelistus värvinimede keelde tuleku järge eesti keeles: *valge*, *musta* ja *punase* ilmumine esimeses kahes arengustaadiumis, *halli* ja *sinise* ilmumine kolmandas ja neljandas staadiumis ning *rohelise* ja *kollase* ilmumine viiendas staadiumis on enamjaolt samaväärne Luige värvide esinemissagedusega ka romaanis. Peale selle annavad mina-jutustajast lapse looduskirjeldused ülevaatliku luulelise pildi ka eestlaste värvussõnavara olemusest, sest peale eesti keele sünkroonsete põhivärvinimede on „Rahukevades“ esindatud ka neile diakrooniliselt osutanud põhisõnad. Värvinimetuste analüüsil on töö autor arvestanud veel värvide nimetamise ja eristamise iseärasustega lapsekeeles ning mina-jutustajast lapse nõukogude aja kasvukeskkonna ja kultuurihoiakutega.

Halli, *musta*, *valge* ja *punase* abil moodustatud lausekonstruktsioonid erinevad üksteisest situatsioonitüüpide ehk tegevuslaadide poolest: kui *halliga* karakteriseeritud situatsioonid on romaanis enamasti staatilised, siis *musta*, *valge* ja *punasega* jälle dünaamilised. *Halliga* kirjeldatud lausetes puudub ka kindel ajaline struktuur ja tema grammatiline subjekt on pigem omaduste kandja kui tegija, seevastu kui *mustaga* osutatakse peamiselt olevikus aset leidvatele duratiivsetele või momentaansetele sündmustele ja *valgega* viidatakse ajalist struktuuri väljendavates lausetes kas tulevikule või minevikule. *Punasele* seevastu on iseloomulik esineda kausaalse sisuga komplekslausetes, mille liht- või liipredikaat väljendab ühtaegu nii põhjustamist kui ka

selle tulemust või tulemussündmusest põhjustatud seisundimuutust. *Musta* ja *punase* liikuvust, hoogsust ja jõulisust intensiivistavad veel öeldisverbi ja *tav*-kesksõna funktsioonis esinemine, seevastu kui *hall* ja *valge* omadussõnanaliste atribuutidena kirjeldavad üksnes asju, inimesi või nähtusi.

Sedasi toimubki kunstilises tekstis loomuliku keele semantikaväliste (süntaktiliste) elementide semantiseerumine: süntagmaatiline kunstilise teksti ühel tasandil osutub semantiliseks teisel tasandil. *Halliga* edastatud stagnatsioon ja mahajäetud külamiljöö, *mustaga* kirjeldatud aja liikumine, pinevus ning ühest kohast/olekust teise siirdumine, *valge* nostalgilisus ja melanhoolsus ning *punase* aja muutumist ning inimese kasvamist, arengut ja emotsioone märkiv iseloom saavutakse keele enda abiga.

Kirjandus

- Allik, Jüri 1982.** Värvitaju, värvinimetused ja värvisümboolika. – *Looming* 3, 378–384.
- Beier, Reet 1985.** Värvid Friedebert Tuglase novellides. Diplomitöö: Tartu Riiklik Ülikool.
- Berlin, Brent. Kay, Paul 1969.** Basic color terms: their universality and evolution. Los Angeles.
- EKSS 2009 = Eesti keele seletav sõnaraamat 2009.** Toim. Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Erelt, Mati 2013.** Eesti keele lauseõpetus: sissejuhatus. Õeldis. Tartu.
- Ferguson, George 1990.** Sümbolid kristlikus kultuuris. – *Akadeemia* 12, 2655–2686.
- Franklin, Anna 2006.** Constraints on children's color term acquisition. – *Journal of Experimental Child Psychology* 94, 322–327.
- Franklin jt = Franklin, Anna, Nicola Pitchford, Lynsey Hart, Ian R. L. Davies, Samantha Clause, Siobhan Jennings 2008.** Salience of primary and secondary colours in infancy. – *British Journal of Developmental Psychology* 26, 471–483.
- Franklin jt = Franklin, Anna, Chloe Taylor, Karen Schloss, Stephen E. Palmer 2013.** Color preferences in infants and adults are different. – *Psychonomic Bulletin & Review* 20, 916–922.
- Gavel, Jonas 1979.** Colour. A study of its Position in the Art Theory of the Quattro- & Cinquecento. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in the History of Art 32. Almqvist & Wiksell International.
- Hiiemäe, Reet 2012.** Kaitsemaagia Eesti rahvausundis.
- Hint, Mati 1986.** Viivi Luige märksõnad ja määratlused. – *Looming* 8, 1118–1125.
- Jaanus, Maire 1989a.** „Mina“ keeles: Viivi Luige „Seitsmes rahukevad“. – *Keel ja Kirjandus* 3, 129–137.
- Jaanus, Maire 1989b.** Viivi Luik: Sõda ja rahu; keha ja genotekst I. – *Vikerkaar* 4, 59–62.

- Jaanus, Maire 1989c.** Viivi Luik: Sõda ja rahu; keha ja genotekst II. – Vikerkaar 5, 57–62.
- Kaplinski, Jaan 2007.** Ilm ilmutab ennast. Märkusi Viivi Luige luulest. – Looming 5, 745–748.
- Kasik, Reet 2013.** Komplekssete sõnade struktuur. Tartu.
- Kiin, Sirje 1980.** Viivi Luik. – Looming 10, 1437–1455.
- Koski, Mauno 1983.** Värien nimitykset suomessa ja lähisukukielissä. Savonlinna.
- Lilja, Pekka 2007.** Seitsmenda rahukevade retseptioon Soomes. – Looming – olemise kehtestamine: Viivi Luik, 194–210.
- Lotman, Juri 2006.** Kunstilise teksti struktuur. Tänapäev.
- Luik, Viivi 1990.** Mida ta vastab ja miks ta kirjutab. – Keel ja Kirjandus 2, 84–87.
- Lõhmus, Kaidi 2011.** Põhivärvinimed eesti ja ungari laste ning teismeliste keeles. Magistritöö. Tallinna Ülikool.
- Matz, Jesse 2001.** Literary impressionism and modernist aesthetics. Cambridge University Press.
- Mägi, Arvo 1939.** Kujutava kunsti elemente eesti impressionistide, eriti Fr. Tuglase ilukirjanduslikus loomingus. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Puhvel, H. 1962.** Impressionismist ja selle mõjust eesti kirjandusele XX sajandi alguskümnele. – Keel ja Kirjandus 6, 329–340.
- Rätsep, Huno 1985.** Läänemeresoome värvimaailm. – Keel ja Kirjandus 1, 58–59.
- Sarapik, Virve 1994.** Must ja valge. – Loomine. Pro Folkloristica II. Tartu. 37–46.
- Sarapik, Virve 1998.** Punane. Sõna ja värv. – Sator 1. Artikleid usundi ja kombeloost.
- Sarapik, Virve 1999.** Keel ja kunst. Oxumora 3. Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus.
- Sivonen, Erkki 1996.** Väike viiteleksikon. Ilo.
- Stowell, H. Peter 1980.** Literary impressionism, James and Chekhov. The University of Georgia Press.
- Sutrop, Urmas 1996.** Eesti keele värvussõnavara arengu põhijooni. Keel ja Kirjandus 10, 661–674.
- TEKsaurus** – Tartu Ülikooli eesti keele tesaurus <http://wordties.cst.dk/wordties-estwn/w/full/357572-must-adjective-2> (6.05.2014)
- Tuisk, Astrid 1999.** Ilus kui kjõbunikene. – Lohetapja. Pro Folkloristica IV. Tartu. 155–161.

Unt, Mati 1985. Ajast ja tüdrukust. – Keel ja Kirjandus 10, 629–632.

Viires, Ants 1983. Eestlaste värvimaailmast. Keel ja Kirjandus 6, 290–302.

Värvid ... 1981. Värvid, arvud, kujundid. Esivanemate maailmapildist. Looming 11, 1600–1608.

Õim, Asta 1983. Värvinimetuste moodustamisest eesti ja vene keeles. – Keel ja Kirjandus 1, 26–32.

The use of colours by Viivi Luik in the novel „The Seventh Spring of Peace“: the poetic function of *grey, black, white and red*

Summary

The goal of this Master's thesis „The use of colours by Viivi Luik in the novel „The Seventh Spring of Peace“: the poetic function of *grey, black, white and red*“ („Viivi Luige värvikasutus romaanis „Seitsmes rahukevad“: halli, musta, valge ja punase poeetilise funktsioon“) is to analyse the colour names used by Viivi Luik in the novel „The Seventh Spring of Peace“ both statistically and qualitatively by single colours and their meanings. The numerical data enable to characterise the richness of colour in a literary work, whereas a psychologically accented analysis of recurring colours enables to better understand and define the person and creation of the writer. Forming and using occasional colour names is a matter of style in fiction and it enriches the Estonian written language.

As the child who narrates the story is in constant contact with the changing of the seasons and the alternating of night and day in the novel, the changes in the child's inner life and activities take place through the metamorphoses of nature scenes. Nature and its colours – especially the trees, landscapes and skies – reflect the child's inner state of mind. In this way, the colour names in the child's nature descriptions can also be interpreted as a summarised poetic presentation of the nature of Estonian colour vocabulary, as in addition to the synchronous names of basic colours in Estonian, „The Seventh Spring of Peace“ also provides the main words that diachronically refer to them.

Both the quantitative and the qualitative research method have been used for analysing the writer's colour usage. The quantitative research of colour names provides the list

and frequency of colour names occurring in the novel. Thereafter, the focus shifts to the qualitative characteristics of the colour names, the goal of which is to describe the “ideological content” of „The Seventh Spring of Peace“ with the syntactic features of the text. The paper provides a thorough overview of the creation methods of compound colour names and derived colour names, as well as a (figurative) function of the colour names which create the mood of the novel.

In the novel „The Seventh Spring of Peace“ the author uses 11 basic colour names of Estonian: *white, black, red, green, yellow, blue, brown, purple, pink, orange* and *grey*. In addition to the basic colour names, the novel also provides secondary compound colour names and derivatives of colour names, which are often also occasional language constructions. The number of colour names are used in the novel as follows: *black* (153), *white* (140), *grey* (117), *red* (102), *brown* (65), *blue* (50), *yellow* (38), *green* (31), *pink* (17), *purple* (4) and *orange* (1). Both the basic names and the characteristic colour words that refer to their hues are considered to be colour names. In „The Seventh Spring of Peace“, an average of 3 colours occur on one page, occasionally the number goes up to 7. (The average of Estonian prose is one colour word per approximately 2,000–2,200 characters, which equals to 1–1,5 pages.)

While making statistical analysis of the occurrence of colour words several distinct frequency groups emerged: 1) *black, white, grey, red*; 2) *brown, blue, yellow, green*; 3) *pink, dark blue, blackish grey, blood-red*. The number of occurrences of the colour names listed in the first frequency group is between 102–153, the second between 31–65 and the third between 6–17. As the *black, white, grey* and *red* in the first frequency group are the most common colour names in the novel, they form the core of poetic images in the novel. They hold the strongest added value in the novel, i.e. those colour names are most frequently used together with other components that describe time and space in the novel, such as the landscape in Tännasilma area, the high sky, the eternal circle of time from dawn to dusk, dark spruce woods, frozen fields of snow, dark water meadows.

Colour associations in the novel have explanations of etymological, cultural traditional, and cultural political nature, as well as those relying on natural phenomena and on the writer's personal past experiences. *Grey, black, white, red* and the basic words that have been chosen to refer to them in the development of Estonian colour vocabulary create a certain order of space and time and a lyrical feel in the „The Seventh Spring of Peace“. However, characteristically for a fictional text, the writer has not achieved the image intensity of colour names not only with the message relayed in the language, but with the language itself as well. The syntagmatic on one level of an artistic text becomes the semantic on another level: the morphological categories of colour names and the grammatical meanings of predicate verbs further intensify the poetic meaning of *grey, black, white* and *red*.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Merit Pärnpuu**

(sünnikuupäev: 12.08.1983)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „**Viivi Luige värvikasutus romaanis „Seitsmes rahukevad“: *halli, musta, valge ja punase poeetiline funktsioon***“, mille juhendajad on Ülle Pärli ja Katrin Kern,
  - a) reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - b) üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 2.9.2014

Merit Pärnpuu

Ülle Pärli

Katrin Kern